

A/210

S z á n t ó   F e r e n c

BÁNYAMUNKÁS MOZGALMAK A TATAI SZÉNMEDENCÉBEN

1 9 6 9

I. A tatabi szénmedence rövid környezetrajza

Az elnevezés mögött a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. legjelentősebb bányaiipari centruma rejlik, amely több mint félévszázados történetével nemcsak az ország gazdasági életében játszott elsőrangú szerepet, de a magyarországi munkásmozgalom eseménytörténetének is egyik jelentős fejezetét teremtette meg.

Attól kezdve, hogy 1896. karácsonyán Alsógalla, Felsőgalla és Bánhida hármashatárpontján felépített aknából felszínre érkezett az első csille szén, nincs olyan jelentősebb megmozdulása a magyarországi munkásoknak, amelyben a tatabi szénmedence bányamunkássága is ne vett volna részt. Csak a legjelentősebb sztrájkmozgalmakat jelezve, így pl. az 1917. májusában lejátszódó egy hetes sztrájkot, az 1919. szeptember 6-i csendőrsortüzet, valamint az 1925. februárjában kezdődött 10 hétig tartó sztrájkmozgalmat, láthatjuk, hogy a szénmedence munkásainak mozgalmi a helyi jelentőségen túlmutatva, országos jelentőséggel is bírtak.

Eltekintve a részletesebb a részletesebb történelmi ismertetéstől, röviden vizsgáljuk meg, hogy milyen területeket és ipari üzemeket ölelt fel a "tatabi szénmedence" elnevezés.

A szorosabb értelemben vett üzemi bázisok a szénmedence centrumát képező Felsőgalla, Bánhida, Alsógalla, Környebánya és Oroszlány nevű községek területén üzemeltek, és 1939-1945 között mintegy 11 effektíve szénelő bányája működött, megközelítőleg 10.000 bányamunkással.

Természetesen a bányauzemeken kívül - elsősorban Felsőgallán és Tatabányán - más jellegű üzemek is léteztek, ugyancsak a MÁK Rt. igazgatása alatt, mely üzemek munkásságának mozgalmi szervesen kapcsolódtak a szénmedence bányamunkásságának mozgalmihoz, legyen az politikai vagy

bérekérdés jellegű mozgalom is. Ezek a melléküzemágak a következők voltak: Felsőgallai Alumíniumgyár, Karbidgyár, Portlandcement gyár, Mészüzem, Kőbánya, Szénlepárló, valamint a Tatabányai Brikettgyár, Fűrészüzem, Téglauzem, Gépjavítóműhely és a Márgabánya. Ezek az üzemek az 1940. évi munkáslétszám kimutatása szerint 2.165 fő munkást foglalkoztattak.¹ Ez a létszám a háborús évek alatt is kisebb-nagyobb ingadozással a 2.000 körül maradt.

A centrum-területeken kívül léteztek még az un. munkaerőt tartalékoló községek is, melyek területe jóval kiterjedtebb volt az előbb említett határoknál, s annak ellenére, hogy iparral nem rendelkeztek, mint munkaerőt biztosító területek fontos szerepet játszottak a szénmedence fejlődéstörténetében.

A szénmedence fejlődésének jövőjét nemcsak a széntelepek feltárásakor határozta meg területének kereskedelmi szempontokból is előnyös földrajzi helyzete, hanem a későbbi évek folyamán is jelentős volt a Budapest és Bécs között való fekvés, valamint a közvetlen vasuti összeköttetés olyan városokkal, mint Komárom, Győr, Pozsony és a Dunántul számos más ipari jelentőségű városa. Ezek a városok a kitermelt szén számára mindig megbízható és jól fizető felvevő piacot jelentettek.

Amikor a szénmedence helyzetének és szerepének rövid felvázolását végezzük, elkerülhetetlenül szólnunk kell a MÁK Rt. működésének illetve felépítésének korabeli vonatkozásairól.

A társulat jelentős részben /31,52 %/ idegen - francia és svájci - tőkés csoportok érdekeltségéhez tartozott, de a hazai Hitelbank érdekeltsége sem volt kisebb, sőt ez az érdekeltség a második világháború alatt még növekedett is. 1943-ban a bank érdekeltsége a MÁK Rt. üzemeiben 48.400.000 pengőre rugott, míg a Kereskedelmi Bank érdekeltsége a Salgótarjáni Kőszénbányánál csak 38.220.000 pengő volt.²

A társulat élén 1941-ig Vida Jenő állt, aki 1914-től

a vezérigazgatói tisztséget, majd 1936-tól nyugdíjba vonulásáig a társulat elnöki tisztségét is egyszemélyben töltötte be, de a Hitelbank számos iparvállalatának is igazgatósági tagja volt.³ Nyugdíjba vonulása után az elnöki tisztséget Varga József, volt iparügyi miniszter vette át, a vezérigazgatói tisztséget pedig Vizer Vilmos töltötte be. A tatabányai üzemek bányai igazgatóságának élén 1916-tól Rehling Konrád bányai főtanácsos állt.

A társulat bányai érdekeltségei a tatai szénmedencén túl kiterjedtek a Borsodi Szénbányák Rt. /1910-től/, az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya /1918/, Gr. Zichi Béla Urkúti Bányaművek Rt. /1922/, a Tapolcai Bánya Rt. /1926/, valamint a Bauxit Trust A.G. Zürich /1927/ érdekeltségekre is.

A MÁK Rt. eladási szervek felett is rendelkezett, melyek közül a Mész- és Műhabarcs Árusító Rt. /1925/, a Szénárusító Rt. a borsodi szénmedence termékeinek számára /1926/ és a Tatai szén- és Brikettárusító Rt. /1934/ voltak a legjelentősebbek.

A felsoroltakon kívül további érdekeltségek fűzték a Hazai Mechanikai Palackgyár Rt.-hez /1903/, az Ipari Robbanóanyag Rt.-hez /1922/, a "Gránit" Porcelán- és Kőedényáru gyárhoz /1922/, a Magyar Általános Utépitő Rt.-hez /1928/, a Léceci Bauxitcementgyár Rt.-hez /1931/, valamint a Fridrich Siemens-Művek Vasöntő és Hőtechnikai Rt.-hez /1938/.⁴

Ez a röviden felvázolt, sokfelé szétágazó érdekeltségi hálózat mutatja, hogy a MÁK Rt. nemcsak a bányászat terén, de egy egész sor más jellegű vállalkozásban érvényesíthette befolyását.

A szénmedence bányamunkássága a két világháború közötti években jelentős változásokon ment keresztül. Bár csökkent azoknak a munkásoknak a száma, akik a bányát, mint átmeneti kereseti lehetőséget tekintették, és csak bizonyos ideig vállaltak munkát valamelyik bányüzemnél, teljes egészében mégsem szűnt meg. Ez a munkavállalási mód szorosan összefüggött azokkal a 30-as évekbeli európai és

magyarországi gazdasági viszonyokkal, amelyekben különösen képpen meghatározó törvényszerűség volt a kereslet-kinálat egyensúly törvénye, s ez a munkaerőpiacon keresztül jelentős befolyást gyakorolt egyes termelőágak munkásarculatának kialakulásában is.

A bányamunkás - és itt elsősorban nem az effektive szenet termelő vájárról illetve segédvájárról, hanem a bányamunkálatok fenntartását végző nagyszámu segédmunkási apparátusról van szó - hosszú ideig a kereseti viszonyoknak megfelelően váltogatta munkahelyeit, s ez okozta azt, hogy a bányamunkásság, mint olyan sokféle emberanyagból állt össze a munkások tapasztalatát, politikai öntudatát, nemzetiségi hovatartozását és nem utolsó sorban a földrajzi tájak szerinti megoszlását tekintve.

Ezek a tényezők elsősorban a bányamunkások politikai megmozdulásaiban jelentkeztek, mint a mozgalmat befolyásoló tényezők, de a bányatársulat vezetői számára sem volt előnyös a munkaerőkészlet állandó változása, és főleg nem a második világháboru kirobbanásakor, amikor a békebeli termelés helyére az intenzív hadiipari széntermelés lépett.

Bár a tatai szénmedence bányaművelését a korabeli hazai viszonyokhoz képest korszerűnek lehetett mondani, mégis a termelőerők elmaradottsága itt, a bányászatban minden más iparágénál nagyobb volt. A két világháboru között csak az egyetlen réselő géppel kísérleteztek, a közvetlen munkaeszközök továbbra is a kézi szerszámok maradtak.

Ennek az elmaradott állapotnak mélyebben rejlő okai szorosan összefüggtek a bányakapitalisták "minimális anyagi befektetés - maximális nyereség" vezérgondolatával. A hazai viszonyokra alkalmazott gépekkel való kísérletezés nagyobb anyagi áldozatokat követelt volna a társulattól, természetesen a befektetett tőke gyors megtérülése nélkül, s mivel bőséges munkaerőfelesleg állt a társulat rendelkezésére, a vezetőket a profithajszá egyáltalán nem ösztönözte a termelékenyebb üzemvezetésre és a modern gépesítés bevezetésére.

"A beruházás csaknem a kapacitás fenntartására irányult, mivel a két világháboru között az ország ipara sem

fejlődött nagyobb mértékben, az ipar nem is lépett fel nagyobb szénigénnyel, a hazai szén iránti kereslet nem növekedett."⁵

Ennek következtében azután a bányászat termelési szintje változatlan maradt, ami ugyan rendszeres, de módszereiben nem fejlődő bányaművelést eredményezett.

Békeidőben a tatai szénmedence fejtésre előkészített szénvagyonra és annak feltárása általában 1-2 évre fedezte az igényeket, de ez az idő a háborús években nem egyszer hónapokra, sőt hetekre zsugorodott össze.

A szénmedence területén nemcsak a széntermelés módszerei és termelő erői voltak fejletlenek, de a termelést közvetetten meghatározó szociális viszonyok is alacsony színvonalon mozogtak. Lakás, egészségügy, kulturális és iskolai intézményekkel való elégtelen ellátottság, valamint a munkásokkal való nem egyszer visszataszítóan embertelen bánásmód voltak e kiépített szociális rendszer fokmérői az egész szénmedence területén.

Ugyanakkor a munkások érdekvédelmi szervezete, a szakszervezet is csak a bányavezetőség által meghatározott szűk keretek közt jöhetett számításba, mint olyan szerv, melynek a munkások nyomoruságos helyzetén kellett volna segíteni. Ezt a helyzetet a 30-as évek végére még a munkásság más felépítésű, főleg politikai szervei sem tudták megváltoztatni. A munkások célkitűzéseikért, gazdasági és politikai jogaiért folytatott harc ezekre az évekre megrekedt és az SZDP nagyobb befolyással bíró jobboldala éppen olyan célkitűzéseket vallott, mint az említett ~~szakszervezet~~ szakszervezet legálisan is hirdetett programjai. Céljuk az volt, hogy a munkásokat távol tartsák a politikai küzdelmekről és bizonyos mértékig a gazdasági harctól is. Jelszavakká lettek a türelem, fegyelem és a nyugalom fogalmai a termelés minden ágazatában, ami messzemenően megfelelt az uralkodó osztályok érdekeinek, de kielégítette a bányamonopolisták elképzeléseit is.

A második világháború kirobbanásának a híre ilyen előzmények és ilyen körülmények között érte a szénmedence

bányamunkásságát. A háboru ténye ugyanakkor új helyzetet, új körülményeket és új feltételeket is teremtett mind a munkások, mind pedig a munkaadók számára, amiket a bányatársulat vezető emberei igyekeztek is messzemenően kihasználni.

II. A gazdasági mámor évei

Az 1939. márciusában bejelentett egymilliárdos "győri program" a magyar gazdasági élet teljes militarizálása érdekében tett lépések egyike, csak kezdetét jelentette annak a nagyarányú gazdasági átszervezésnek, mely végül is a hadiüzemi rendszer bevezetésében, a munkások katonai felügyelet alá helyezésében kapta meg végső alakját. A rendelet elérte a célját. A legtöbb hadiérdekeket szolgáló üzemben addig még soha nem tapasztalt pezsgés következett be.¹ Nőtt a termelés intenzitása, rohamosan emelkedett a foglalkoztatott munkások létszáma; a munkanélküliség minimálisra csökkent, a bányászat terén pedig meg is szűnt.

Ha a háború első szakaszát, tehát az 1939-1942 között eltelt éveket vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy a MÁK Rt. tatabányai bányászatában folyó barnaszén termelés ez alatt a négy év alatt közel másfélszeresére nőtt az 1938-as szinthez képest, ami százalékos kimutatásban szinte megegyezik a barnaszén termelés országos eredményeivel.²

Ha figyelembe vesszük azt, hogy a társulat 1942-ig a termelő eszközök fejlesztésére különösképpen nagy összeget nem fordított, és a munkáslétszám emelkedése sem állt arányban a kitermelt szénmennyiség emelkedésével, akkor azonnal szembetűnik e termelési mód rablógazdálkodó jellege.

Kolossa Tibor lényegében világítja meg e termelés jellegét, amikor arról ír, hogy "...a széntermelés fokozását nem új beruházásokkal, a műszaki színvonal emelésével, a gépesítés fokozásával érték el, hanem a munkásság hajszolásával és gyalázatos rablógazdálkodással."³

Bevett szokássá vált a szén rendszertelen kitermelése, ami abban nyilvánult meg, hogy egyes üzemek a pillanatnyi haszon érdekében nem úgy fejtették le a szenet, mint azt a helyes bányaművelés megkívánta volna, hanem rendszertelenül, a gyengébb minőségű, kedvezőtlenebb fekvésű széntelepeket meklőzve ott termeltek, ahol a legkönnyebben és a leggyorsabban lehetett jó minőségű szénhez jutni. A társulatnak ennek ellenére sem sikerült a kitágult fellevevőpiac igényeit teljes mértékben kielégíteni. Így következett be azután az a kritikus helyzet, hogy 1941-re már egyes üzemek tartalék szénkészleteit is piacra kellett dobni, pedig az újabb tartalékok képzése áthághatatlan akadályokba ütközött. A kitermelt szénmennyiség döntő többségét hazai piacokon értékesítették, amely az alábbi területek között oszlott meg: közlekedés, ipar, mezőgazdaság, közüzemek valamint a fűtés. Ezek között is a legnagyobb szénmennyiséget az ipar és a közüzemek kötötték le.⁴

A külföld felé vállalt kötelezettségek és a kiszállított szénmennyiségek 1939 után rohamosan összezsugorodtak úgy, hogy a Németország felé irányuló kivitel 1939-ben még 844.000 q-t tett ki, addig az 1942-ben kivitt szénmennyiség csak 267.598 q-ra rugott. Hasonlóképpen állt a helyzet Jugoszláviával szemben is. 1939-ben még 21.050 q szenet szállítottak Jugoszláviába, 1941-ben már csak 4.900 q-t, míg 1942-ben teljesen megszűnt a szénkivitel.

Még az Olaszországba szállított öntödei szénpor kivitel is erősen megcsappant, úgyhogy 1939 és 1942 között ez a mennyiség 10.200 q-ról 915 q-ra esett vissza, s a következő évben ez a szállítási szerződés is felbomlott.

A háboru alatt egyedül a Szlovákia felé tartó szénkivitel nem csökkent, ellenkezőleg még növekedett is: 1939-1942 között szinte megkétszereződött a kivitt szénmennyisége, 199.400 q-ról 368.272 q-ra emelkedett.⁵

Ez elsősorban azzal a kompenzációs szerződéssel magyarázható, amit a MÁK Rt. kötött Szlovákiával, és amelynek a lényege az volt, hogy az exportált szénmennyiség

ellenében a társulat bányafát kapott Szlovákiából. A szerződés 1939-ben lépett életbe és 1945-ig volt érvényben.

Már az első hónapok után nyilvánvalóvá vált, hogy a magánvállalatok képtelenek egy olyan koordinációs gazdálkodás megvalósítására, amely a szénét állami és honvédelmi érdekek szemelőtt tartásával önmaga osztja el. E probléma kiküszöbölése céljából alakult meg 1940. februárjában a kormány Széngazdálkodási Bizottsága, amely ténykedése első napjaiban azonnal csökkentette a központi fűtések és a háztartások szénigényeit. A széntermékek forgalmi adóváltóságának 1940. májusában bekövetkezett emelkedése még drágította is az e területekre áramló szén árát.⁶

1941-re a rendkívüli kereslet miatt a társulatnak nem sikerült szénkészletet gyűjteni, s mivel ez általános jelenség volt, a Széngazdálkodási Bizottság átmenetileg korlátozta a szénszállítást, melynek következtében a MÁK Rt. is csak Szlovákia felé fokozhatta szénkivitelét, az említett szerződés értelmének megfelelően.

Figyelemre méltó az Igazgatósági közgyűlés beszámolója erről az üzleti évről: "Az 1941-es eredmény úgy volt elérhető, hogy nem tartottunk szünnapot, sőt több rendbeli vásárnap munkanap beiktatásával igyekeztünk a termelést fokozni. Ennek ellenére sem sikerült a nyári hónapok alatt készletet gyűjteni, mert a rendkívüli kereslet mellett a kitermelt szén azonnal elszállításra került, s így az őszi szállítási idény elé minden készlet nélkül érkeztünk el. Ilyen körülmények között a Széngazdálkodási Bizottság kénytelen volt a kályhafűtés, a központi fűtés és egyes idényszerű gyári üzemek szénellátását átmenetileg mérsékelni."⁷

A munkáslétszám alakulása ezekben az években ugyancsak szemléletesen mutatott rá arra a tényre, hogy a szén kitermelése nemcsak a korszerű gépesítés bevezetése nélkül folyt, de a munkáslétszám növekedése is messze elmaradt a kitermelt szénmennyiség mögött.⁸ A vállalat az évi széntermelés mennyiségét csak úgy tudta elérni, hogy fokozatosan növelte az egy munkásra eső munka intenzitását, és emellett olyan rendszabályokat vezetett be, amelyek lehetővé tették az egyébként munkaszüneti napnak számító vásár-

napok produktív széntermelésre való bevezetését.⁹

A rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy a felsorolt külsődleges eszközökkel folytatott széntermelés bevált és átmenetileg lehetőséget teremtett arra, hogy a társulat vezetői jelentéseikben örvendetes tényként kezeljék ezt a jelenséget, mint a gazdagság eddig soha nem tapasztalt növekedését. Az 1939. évi zárójelentésben így írtak erről: "Bányaüzemünk fennállása óta ez volt a legnagyobb évi széntermelés. A szénkészlet teljesen elfogyott, és a palakészlet is 380.000 q-ra csökkent. A tárgyi évben 298 hétköznapon, továbbá 5 vasárnapon /dec. 24-én és 31-én/ 8-8 órán át dolgoztunk, s bányáink teljesítő képességét az év utolsó hónapjaiban a legnagyobb méretekben fokoztuk. A legnagyobb havi átlag termelést november hónapban érték el 891,4 vagonnal. A bányabeli öszmunkáslétszám az előző évihez viszonyítva 10 %-kal emelkedett."¹⁰

Ahhoz, hogy még érthetőbb legyen e jelentés, ismerni kell az Rt. 1939 előtti helyzetét, legalábbis ami a termelés mechanizmusát illeti. Az 1929-33-as világgazdasági válság hatásai a MÁK Rt.-ot sem hagyták érintetlenül. 1932-ben már felvetődött a kérdés, hogy a társulat a kereslet és a felvevőpiac csökkenése következtében beállt kényszerhelyzetet miképpen tudná összhangba hozni a termelés racionális szempontjaival. Két lehetőség vetődött fel: vagy elbocsájtják a munkások nagy részét és így biztosítják a folytonos, naponkénti széntermelést, vagy nem bocsátanak el senkit, viszont a termelés folytonos menetébe kényszerű munkaszüneti napokat iktatnak be,

Végülis a társulat számára látszólag hátrányosabb második megoldást választották, s már 1932-ben 73 munkaszüneti napot tartottak. 1933-ra ez a szám 91-re szökött föl, és a háború kitörését megelőző években is 66-73 között mozgott ezeknek a napoknak a száma.¹¹

Az 1939-es év ezek után az évek után mind a tőkés vállalat, mind a munkások számára a legkedvezőbb lehetőségeket rejtette magába, amit a társulat vezetői a munkások teljes kizárásával, sőt a munkások érdekei ellenére, alapvetően az Rt. érdekeinek megfelelően aknáztak ki.

Ezt mutatja egyrészt a kitermelt szén mennyisége és értékesítése, másrészt az üzemnapok számának gyors emelkedése.¹²

A monopolista részvénytársaságoknál a gazdagság és a tiszta nyereség mámorító hatalma mozgatott mindent. Bár a MÁK Rt hivatalosan kiadott jelentéseiben több helyütt panaszkodik az elért nyereség mértékét illetően. Álljon itt erre is egy-két példa. "Az elért pénzügyi eredmények -irták egyhelyütt- ismét nincsenek arányban a forgalom emelkedésével." Vagy egy másik megnyilatkozás: "Az egyre növekvő közterhek és a termelés drágulása mind a jövedelmezőséget, mind az új befektetések lehetőségét erősen csökkentették."¹³ Mindezek ellenére a széntermelés nem volt veszteséges és jó üzletnek bizonyult.

Igaz, létezett az említett drágulási tendencia, viszont a szén értékesítési árát sem rögzítették, hanem az mozgékonyan követte a termelés önköltségének drágulását. 1939-ben a kitermelt szén tonnánkénti ára 17 P 50 f. volt, 1941-ben már 20.- P és 1942-ben 23 P 50 filérre emelkedett.¹⁴ Még az Igazgatóság által készített tiszta nyereségi kimutatások is azt mutatják, hogy nem volt ráfizetéses a tatai szénmedence üzeleinek a működtetése.

A széntermelés intenzitásában és a kitermelt szén mennyiségében bekövetkezett ^{növekedés} rohamos ~~vokái~~ a felvevőpiac korlátlan lehetőségeiben, valamint az addig még "...soha nem tapasztalt méretű forgalom emelkedésében" jelölhetők meg.¹⁵

Az Igazgatói jelentések még pontosabban körülírták a növekedés okait, melyek lényegében a következőket tartalmazták:

A trianoni békeszerződés revíziója nyomán visszacsatolt területek nagymértékben kitérítették a felvevőpiac határait, s ez közvetlenül érintette a MÁK Rt. szénforgalmazását is. 1938 folyamán a Felvidék részbeni visszacsatolásával a tatai szénmedence bányáüzemei is visszakapták elvesztett fogyasztó területük egy részét, amit a társulat elnöksége a legnagyobb megelégedéssel nyugtázott.¹⁶

Hasonlóképpen jelentős volt Kárpátalja, majd 1940-ben Kelet-Magyarország és Erdély egy részének Magyarországhoz

való csatolása. Érdeemes idézni azokat a MÁK Rt. részéről elhangzott szavakat, amelyeket e területek visszacsatolásakor mondtak el.

"Reménykeltő napsugárként hozott vigaszt Kelet-Magyarország és Erdély egyrészének visszaszerzése. A területi megnagyobbodás jelentősége máris mutatkozik. Az ország erdőállományának egy része visszatért, azonban szénellátás szempontjából a visszacsatolt országrész az eddigi területekre van utalva. Soha nem tapasztalt méretű forgalom jelentkezett..."¹⁷

Vagy később, 1941-ben: "Hazánk területe ismét örvendően gyarapodott Bácska, Dél-Barany és a Muraköz visszacsatolásával. E területi gyarapodások a szénfogyasztás igényeit jelentősen növelték, mert a visszafoglalt területeken számottevő széntermelés nincs."¹⁸

Mindehhez tudni kell még azt is, hogy ezek a délvidéki szénfogyasztók szükségleteiket korábban főként a Petrózsényi illetve a Boszniai bányákból fedezték, s amikor Magyarországhoz csatolták őket, akkor a hazai bányákra hárult az a feladat is, hogy "...ezen igen fejlett iparral rendelkező területek szükségleteit kielégítsék."¹⁹

Az elhangzott nyilatkozatok minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy az ilyen kapitalista bányatársulat, mint a MÁK Rt. is mennyire szoros szálakkal kapcsolódott az uralkodó osztályok sovíniszta, területgyarapító politikájához, amit Vida Jenő személye méginkább megerősített.

Jelentős ösztönzési forrást jelentettek azok a nagy állami és honvédelmi beruházások is, amelyek közvetlenül a hadiipart szolgálták.

A villamos ipar, vaskohászat, majd az ujonnan létesített, "...katonailag is abszolút indokolt és szükséges iparvállalatok /mint pl. a Viscosa gyár üzemeltetése/" - a bányavállalatok részére korlátlan mennyiségű szén szállítását tették lehetővé.²⁰

E területek államilag is finanszírozott területek voltak, és ezen üzemek zavartalan ellátása állami feladatot is jelentett. Ennek érdekében jött létre a már említett

szénelosztó kormány szerv, a Széngazdálkodási Bizottság, mely minden más érdeket másodrangúvá minősített, amire nem lehetett rámondani, hogy állami vagy honvédelmi érdekeket szolgáló ipar illetve közüzem.

A legkisebb keresztmetszetű értékesítési területeket a háztartás, valamint a nem hadi érdekeket szolgáló üzemek - a falusi kisipar és a különböző mezőgazdasági ágazatok - jelentették.

Már 1941-ben felmerült az a kérdés, hogy nem lenne-e jobb, éppen a hadiipari gazdálkodás érdekében állami kezelésbe venni az egyes bányaüzemeket, és egységes irányítás mellett megszervezni a széntelepek kifejtését. Persze mindez csak elképzelés és terv maradt. A társulat részéről heves ellenállás bontakozott ki, amit Tatabánya kerület országgyűlési képviselője is mandátumával támogatott.

Egy jellemző megnyilatkozás az 1941. november 20-i képviselőház ülésén. Szabó Gyula képviselő²¹ a MÁK Rt. megbízható embere, miután élénk színekkel ecsetelte az oroszlan yi bányászat megindulásával kitárult lehetőségeket és a tatabányai bányászat perspektíváját, nem felejtette el megjegyezni: "Vannak hangok, amelyek mindig a bányák államosítását sürgetik. Ne vigyük ezeket a folytonos mozgékony-ságot és eleve nséget kívánó, s főleg anyagtermelő üzemeket az államosítás felé, mert "elburokratizáljuk őket."²²

A MÁK Rt. adatait ismerve, elmondható, hogy erre az államosításra ekkor még nem is került sor.

Mielőtt a bányamunkásság szociális helyzetének elemzésére térnénk át, érdemes megvizsgálni azt az üzemszervezési formát, melynek keretében a MÁK Rt. a már részletezett eredményeket elérhette, és amely leginkább megfelelt a társulat vezető embereinek.

1939. szeptember 1-én, amikor megjelent a Hadügyminisztérium rendelete a hadiüzemi rendszer bevezetéséről, lényegében a magyarországi munkások tulnyomó többségének a helyzete pecsételődtött meg.

De ez a rendelet nemcsak a munkások életét, gondolkodását, viselkedését és viszonyát határozta meg abban az

értelemben, hogy miként viszonyuljon a termeléshez és a felettesekhez, hanem a kapitalista bányatársulatok számára is biztosította a zavartalan termelés feltételeit.

A magyar fasiszta államhatalom a termelés nemzeti fontosságát hangoztatva az üzemeket "katonai fegyházakká" alakította át, megvonta a munkások sztrájkjogát, ugyanakkor a munkások tulnyomó részét a katonai parancsnokok önkényének szolgáltatta ki.²³

A hadiüzemi rendszer alkalmassá vált arra, hogy a bányatársulatok kis anyagi befektetéssel nagy haszonhoz jussanak.

III. A gazdasági mámor másik oldalán

A bányatársulatok szemében bármennyire is örvendetes jelenség volt a háborus rekordtermelés fölfejlődése, az új helyzetből fakadó súlyos problémákat azonban ők maguk sem tudták teljesen figyelmen kívül hagyni. Már az 1939. év tapasztalatai megmutatták, hogy ez a "rekord termelés csak rövid időre, kivételesen tartható fenn."¹ Ez a nézet a további években is tartotta magát, sőt alapos okok miatt a műszaki igazgatóság aggodalmának növekedését is fokozta, és szinte évről-évre állandó témája volt a jelentéseknek, közgyűléseknek, megbeszéléseknek az ilyen és ehhez hasonló észrevételek, mint "...a szénkészletet csak valamennyi üzemünk fokozott megfeszítésével tudtuk kielégíteni. A jelenlegi erőltetett munkamenet mellett azonban a gépi berendezéseket csak korlátozott mértékben lehetett karban tartani, s részben ezért, részben egyes üzemanyagok és közszükségleti cikkek hiánya miatt a jelenlegi termelést hosszabb időn át nem lehet biztosítani."²

A képviselőházban ugyancsak heves viták adtak hangot ennek az aggodalomnak. "Az a szám - jelentette ki erős nyomatékkal az egyik képviselő, - amelyet az iparügyi miniszter ur volt szíves mondani, hogy széntermelésünk évi 700.000 vagónról a legutóbbi évben majdnem 1,1 millió vagónra ment fel, ne tévesszen meg senkit, mert nem széntermelő berendezésünk fejlődött ilyen mértékben, hanem az a helyzet, hogy széntermelő berendezésünket legnagyobb mértékben megterheltük és igénybe vettük. Ez inkább kétségbe kell hogy ejtsen, mintsem megvigasztaljon, mert ez annyit jelent, hogy elhanyagolni vagyunk kénytelenek a karban tartást a bányákban, és hogy minden gépet, amely a bányában dolgozik a legvégső fokig igénybe venni. Ezt rövid ideig lehet még csinálni, de huzamosabb ideig így dolgozni nem lehet."³

Ami a széntermelés kapacitásának fenntartását és növelését minden pillanatban bizonytalanná tette, az jórészt a bánya nyersanyagokkal való elégtelen ellátottságában gyökerezett.

Ezek között is első helyen álltak a bányafa és a szél-deszka beszerzéséből fakadó nehézségek. A háboru kirobbanásával ezen anyagok beszerzése nehezebb és körülményesebb lett, főleg a külföldi behozatal elé gördült akadályok miatt. Már az első hónapok után szükségesnek látszott, hogy e nehézségek leküzdésére a kormány tegyen intézkedéseket, mivel a magánvállalatok ereje és hatalma kevésnek bizonyult.

Hogy mennyire lehetetlen helyzet uralkodott ezen a téren országos viszonylatokban is, bizonyítja ezt a MÁK Rt. Igazgatói ülésének idevönatkozó jegyzőkönyv anyaga:

"A legutóbbi visszacsatolt kárpátaljai erdők kényszerű kitermelését a földművelésügyi miniszter ellenzi - hangzik a jelentés, - és nem sok megértést tanusít a hazai bányák zavartalan üzemének követelményei iránt. Jellemző erre, hogy azt a 20.000 m³ bányafát, amelyet Kárpátalja elfoglalásakor ott tárolt, a minisztérium nem az ajánlattétő bányavállalatoknak, hanem egy újonnan alakult cégnek juttatta. Most azután ez a cég igyekszik a bányafát lényegesen magasabb áron továbbadni. Egyidejűleg próbálunk valami bányafát Romániából beszerezni, ennek kilátásai azonban ugyanannyira csekélyek, mint Jugoszláviai vagy Szlovákiai viszonylatban. Németországból a magyar bányáknak 40.000 m³ bányafát kellene kapniuk egy államközi megállapodás alapján, a szállítás azonban a legkülönbözőbb okokból késik. Az új Szlovák állammal, amelynek erdőségeiből a világháboru előtt a bányafa legnagyobb részét kaptuk, igyekszünk kompenzációs alapon szén ellenében bányafát szerezni." ⁴

1940. elején mégiscsak sikerült a társulatnak a minisztérium közbejárását kieszközölni, s így lehetőség nyílt arra, hogy egy évi fenyő bányafa szükségletünket Kárpátalja kincstári erdeiből biztosíthassák. A faanyagok magas árszinvonala viszont hátrányos hatással volt a szén önkölt-

ségi árának alakulására.

Az erdőállomány szempontjából kedvező lehetőségeket rejtett magába Kelet-Magyarország és Erdély egy részének Magyarországhoz csatolása, azonban a megnövekedett bányafa éhséget ez sem tudta megnyugtató módon csökkenteni, úgy-
hogy hamarosan Fakormánybiztos intézmény megszületése is jelezte a helyzet válságosra fordulását.

Gyakorlatilag ez az intézmény sem volt képes maradéktalanul betölteni a szerepét, s a bányafa és egyéb szükséges nyersanyagok beszerzése illetve elosztása terén továbbra is megmaradt a termelés viszonyaiból fakadó anarchia.

A társulat részére a külföldi bányafa behozatal egyedüli megbízható bázisa Szlovákia lett, ahonnan kompenzációs alapon több ezer m³ fa érkezett a tatai szénmedence bányaüzemeihez. A belföldi és a szlovákiai szállítás mellett 1941-ig Románia, Németország, Lengyelország és Jugoszlávia erdeiből beszerzett fával igyekeztek a felmerült nehézségeken könnyíteni. 1941-től viszont már csak a belföldi és a szlovákiai szállítások jöhettek számításba, majd 1943-tól a rendkívüli nehéz helyzetre való tekintettel svájci bányafa importtal próbáltak a leromlott helyzeten segíteni.⁶

A társulat számára a másik nehézséget a munkások élelmiszerrel /hussal, zsirral, szalonnával/, illetve más közszükségleti cikkekkel való ellátása jelentette. Különösen 1940. második felében vált a helyzet kritikussá, amikor a társulati élelemtárak is kifogytak, az élelmiszerek beszerzése szinte lehetetlennek látszott.

Vida Jenő elnök-vezérigazgató már 1940. szeptember 30-i Igazgatósági ülésen beszámolt ezekről a nehézségekről, mondván, hogy "...munkásaink részére havonta kb. 1.000 disznóra illetve 7,5 vagón zsirra és szalonnára van szükségünk. Tekintettel a fennálló nehézségekre, úgy látszik kénytelenek vagyunk disznó hizlalásra berendezkedni."⁷

Később ezt az elképzelést sikerült is valóra váltani, és 1941 elejére kb. 13.000 db. sertést állítottak be hizlalásra abban a reményben, hogy a munkások zsirral, hussal és szalonnával való ellátását így sikerül megnyugtató mó-

don rendezni.⁸

Az akció csak ideiglenesen váltotta be a hozzáfűzött reményeket, mert már 1942. áprilisában ismét napirendre került a munkások élelmiszerekkel és bizonyos közszükségleti cikkekkel való ellátásának problémája. Az ügy az iparügyi miniszter elé került megvitatás végett, azonban különösebb eredmény nélkül. Vizer Vilmos vezérigazgató mélységes aggodalmának adott kifejezést arra az esetre, hogyha ez a hiány a munkateljesítményre is kihat. "Régi tapasztalat ugyanis - mondotta, - hogy az egyszer lésülyedt teljesítmény igen nehezen hozható megint normális szintre."⁹

Szavai hamar váltak valóra, ugyanis az év utolsó harmadában valóban bekövetkezett ez a termelés-esés, amit többé nem is sikerült feljavítani.

Ha összegezzük ezeket a termelés növelésében, illetve a vállalat jövedelmének alakulásában szerepet játszó tényezőket, akkor azt kell mondanunk, hogy bár rendkívüli haszonra sikerült szert tennie a társulatnak 1939 és 1942 között, de ugyanakkor a másik oldalon már jelentkeztek azok a problémák, amelyek erősen korlátot szabtak a fent vázolt mámorító gazdagságnak.

Melyek voltak ezek a tényezők ?

Először is az egyre növekvő személyzeti és szociális terhek, amelyek minden évben nagyobb és nagyobb összegeket emésztettek fel a pénzügyi alapokból.

Másodszor, a bányafa és egyéb üzemanyagok nagymérvű megdrágulása, illetve hiánya.

Harmadszor pedig a kimerülő aknák pótlására hivatott új aknák telepítéséből származó többletkiadások.

A felsoroltak után azt kell látni, hogy a termelés mechanizmusára károsan ható tényezők magából a mechanizmusból eredtek, abból az ellentmondásos termelési rendszerből, amely annyira jellemző volt a tőkés társadalom termelés viszonyaira.

Ez a termelés megérezte káros hatásait a munkások

vonatkozásában is. Az a felfokozott intenzív termelés, amit a bányászoknak napról-napra meg kellett valósítaniuk, továbbá a védelmi berendezések hiánya és a munkások egészsége, sőt élete árán való takarékoskodás mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy a balesetek legnagyobb számban a bányászatban fordultak elő.¹⁰

Számadatokkal igazolható, hogy a medence bányáüzemeinél a balesetek száma, akárcsak országos viszonylatban, évről-évre növekedett.¹¹

1939-ben 1.572 volt a balesetek száma, ami 1942-ben 3.172-re emelkedett fel. A betegség miatt mulasztott műszakok száma pedig 82.966-ról 168.968-ra ugrott, ami azt jelentette, hogy három év alatt megkétszereződött ezen műszakok száma.¹²

A balesetek ugrásszerű növekedése nemcsak szoros kapcsolatban volt a már leírt rablógazdálkodó jelleggel, de egyúttal a legsötétebb oldalát is alkotta ennek a termelési mechanizmusnak.

Nem csak a bányagépek és egyéb bányafelszerelési eszközök tökéletlenségéből, fel nem ujitásából, ki nem cseréléséből magyarázható ennek a szörnyű statisztikának a megszületése, hanem más olyan okokkal is, mint pl. a túlhajtott munkaidő vagy a széntermelés intenzitásának embertelen növelése, ami a bányák többségénél bevett szokássá lett.

Igaz, hogy Magyarországon erre az időre nagy általánosságban mindenütt a 8 órás munkaidőt vezették be, azonban egyes bányáüzemeknél burkoltan vagy nyíltan továbbra is érvényben maradtak a 10, nem egy esetben a 12 órás munkaszakaszok.¹³ Bár a 48/1939.sz. Iparügyi miniszteri rendelet igen megokolt esetben engedélyezte a heti 48 órán felüli munkaidő alkalmazását, azonban azt is kimondta, hogy ez az idő három heti átlagban nem terjedhet túl az 56 órán.¹⁴

A törvénytelenység ott kezdődött, hogy a bányászok, akik a legtöbb esetben akkord munkát végeztek, ezzel a túlhajtott munkaidővel sem tudtak többet keresni, s ha emiatt panaszt tettek, és követelték a 25 %-os bértöbblet-

tet, legtöbbször rideg elutasításban részesültek.

- El lehet képzelni - hangzott el az országgyűlés képviselőházának üléstermében, - hogy micsoda munka folyik ott, ahol békében a munkásnak, a csillésnek, a vájárnak 15-20 csillét kellett egy műszak alatt produkálnia, és itt ma már 35-40 csillét követelnek tőle. El lehet képzelni, hogy micsoda robot, micsoda ideget, lelket ölő munka ez. Nem lehet csodálkozni tehát, hogy eközben a munkások tömegei szenvednek sérüléseket. És itt jön a bányatársulatnak egy igen antiszociális intézkedése, hogy amikor megsérül egy munkás, akkor még 3 - 20.- pengőig terjedő birsággal is súlytják, mondván, hogy az ő vigyázatlansága okozta a balesetet.¹⁵

Természetesen ezeket a szomorú tényeket az illetékesek nem ismerték el, legalábbis hivatalosan nem. Amikor valójában növekvő tendenciát mutattak az üzemi baleseti kimutatások, akkor Varga József iparügyi miniszter, a MÁK Rt. későbbi elnöke képes volt ilyen nyilatkozat megtételére: "Minden bányánál megerőltetés nélkül látja el minden munkás a munkáját, s a bányatársulatnál elkerülhetetlen üzemi balesetek száma öt év óta nemhogy nőne, hanem mindig csökken, s büszkén hivatkozhatunk arra, hogy a halálos balesetek száma immár egy évtizede Magyarország bányászatánál egy ezreléken alul van, akkor amikor a nagy nyugati államokban vagy Belgiumban minden 1.000 munkásra 2-3 halálos baleset esik."¹⁶

Felesleges nyugati példákra hivatkozni. A MÁK Rt. kimutatásaiból éppoly sötét kép tárul elénk, mint az említett államok esetében, hanem rosszabb. Az 1939-es évet megnézve amikor pedig még alacsony volt a balesetek száma, láthatjuk, hogy ekkor is már 5.443 munkásra 1.572 baleset jutott, s a kimutatás szerint a halálos balesetek aránya is egy ezreléken felül volt.¹⁷

Igy talán még szembetűnőbb az a tudatos hamisítás, ami a hivatalos fórumok részéről lépten-nyomon megnyilvánult.

A tőkés mindenből pénzt csinál, mindenből hasznot akar huzni. Ez alól a MÁK Rt. tőkései sem voltak kivételek.

Ezt szemléletesen bizonyítják azok az eljárások, melyeket a tulhajtott munka miatt rokkanttá vált bányászokkal szemben alkalmaztak. Nemcsak a már említett törvénytelen módon szedett birságpénz volt ennek egyetlen formája, hanem más, burkolt formában is megnyilvánult a társulat nyereszkeskedő hajlama.

A szénmedence területén elterjedt módszer volt a rokkanttá vált munkások utólagos kizsákmányolása is. Az üzemi balesetek folytán megrokkant bányászokat később, miután egy minimális rokkantjáradékot megítéltek számukra, újból visszavették a munkába igen kis munkabérért, és újból alkalmazván őket a keresetükből mindig levonták a nekik jogosan járó rokkantsági járadékot,¹⁸ mondván, "...ha a munkást a bányavállalat nem kezelné könyörületesen, a bányamunkából kizárná azzal, hogy 40-60 %-os rokkantságáért a balesetbiztosítási ágazattól megkapja a megfelelő kártalanítást, sokkal rosszabbul járna, mintha a munkaadója humánus és szociális szempontokra való tekintettel, sokszor teljesen szükségtelen munkahelyre állítja, és neki ezt a bért téríti meg, amely egyenlő a rokkantsága előtti keresetének és a balesetbiztosítási járadékának a különbözetével."¹⁹

Humánus és szociális köntösbe bujtatott kizsákmányolás ez, ami arra volt csak jó, hogy a hozzá nem értőket megtévevessze. Nem kell különösebben nagy számolási készség ahhoz, hogy az elhangzott szavakat az állított tény megcáfolására használjuk fel. Ha egy munkás, tegyük fel, hogy egy vájárról van szó, aki havi 150 pengőt keres és megrokkant, akkor ez az ember, mint rokkantjáradékot, fizetése 40 illetve 60%-át kapja meg, ami pengőben 60 illetve 90 pengőt jelent.

Amikor a bányatársulat újra alkalmazza őt, és az elmondottak módján bérezi, tehát a baleset előtti fizetésének és a rokkantsági járulékanak különbözetét kapja kézhez, akkor tulajdonképpen 90 illetve 60 pengőt tett zsebre. Ez pedig akárhogy is nézzük, egyenlő azzal a rokkantsági díjjal, amit a vállalat akkor is köteles volt fizetni az illető munkásnak, ha az nem vállalt munkát és nem él a vállalat "nagylelkü könyörületességével".

Egyébként éppen a munkásoknak kifizetett bérek mutatják meg leginkább, hogy mennyire nem nagylelkű és könyörületes irántuk a bányavállalat.

A tatabányai szénbányák, Mészköüzem, Mészüzem, Cementgyár, Brikettgyár és Szénlepárló gyár munkásai egyaránt kiszolgáltatottjai volta a MÁK Rt.-nek. 1939. júniusáig egyedül csak a mészköbányászat terén történt bérmegállapítás, a többi üzemek munkásai pusztán ígéretéseket kaptak. Igaz, hogy a Mészköüzem esetében sem tartották be az előírt béreket, de legalább kísérlet történt arra, hogy rendezik a munkások fizetését.

A bányászat terén rosszabb volt a helyzet. Ha egy se nem túl jó, se nem túl rosszul fizetett munkás helyzetét vesszük szemügyre, akkor a különböző bérszalagokról leolvashatjuk, hogy a vájárok napi keresete 5-6 P. között mozgott, a segédvájárok munkabére ennek 90 %-a, a csillések munkabére ennek 80 %-a volt, a napszámosok pedig ritkán kerestek meg 3.- pengőt, de arra is találhatunk példát, hogy csak 2.- pengőt kapott műszakonként az illető napszámos.²⁰

Fizetési blanketták mutatják, hogy pl. Tatabányán és Felsőgallán a bányatelep munkásai mennyit kerestek 1940-41-ben. Egy 11 gyermekes bányász család családfőjének a havi keresete 156.- P. volt a családipótlékkal együtt. Ez a 13 főt számláló család heti 39.- P-ből volt kénytelen élni akkor, amikor a megélhetés költségei jóval felülmúlták ezt az összeget. Azután találhatunk 7-8 gyermekes családokat 148.- P. havi keresettel, ami heti 36.- P-nek felelt meg akkoriban, s ha nagyon kutatunk, találhatunk olyan eseteket is, amikor 3-4-5 gyermekes családok havi 126-132 P-ből voltak kénytelenek megélni.²¹

Az elmondottakat akkor értjük meg igazán, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a korabeli árviszonyokat. Ha csak egy öt tagú családra vonatkoztatva számítjuk ki havi viszonylatban az élelmiszerkosarat, ami a bányász családok esetében inkább ritkaság, mintsem tömegjelenség, s ebben az élelmiszerkosárban semmi más, csak a legszükségesebb élelmiszercikkek - hus, szalonna, zsir, tojás, tej, liszt,

kenyér, bab, burgony és cukor - találhatók meg, ebben az esetben is látható, hogy a felsorolt cikkek ára 1939-ben 81.- P. , 1942 végén 150.- P. és 1944. novemberében 220.- pengő volt.²²

Ha ezeket az összegeket összevetjük a munkásoknak kifizetett béreikkel,²³ rögtön érzékelhetjük azt a szintkülönbséget, ami a kifizetett bérösszegek és a megélhetés árviszonyai között állt fenn. Mindemellett azt sem szabad elfeledni, hogy 1940-től több olyan élelmiszercikk tűnt el a szabadpiaci forgalomból, amit csak feketepiaci árak mellett lehetett beszerezni, természetesen ez az ár a statisztika által kimutatott árak felett mozgott.

Tovább vizsgálva a társulat által alkalmazott berrövidítési módszereket, ezt a családipótlékkal való visszaéléseknel is megfigyelhetjük. A társulat családipótlékot meglehetősen ritkán, de arra is van példa, hogy egyáltalán nem fizetett, és látszólag még törvényesen is járt el. Tudniillik, a családipótlékot ezeken a bányaterületeken az egy hónapban teljesített 15 műszak után fizették ki. Ennek következtében a bányavezetőség úgy osztotta be a munkásokat, különösen téli időben, hogy ne lehessen meg a 15 műszak, és így a családipótlékot sem kellett kifizetni.

További nyereszkesedési lehetőségeket rejtettek magukba a katonai behívások is. Sorozatosan fordultak elő olyan esetek az őszi és tavaszi bevonulások alkalmával, hogy a behívott munkások családtagjai részére a járandó családipótlékot, sőt nem egy esetben még a havi segélyt sem fizették ki.²⁴

Bányakapitánysági jelentésben olvasható az alábbi eset: "Galler József örv. a mai század kihallgatáson előadta, hogy a polgári életben a MÁK Rt. Felsőgallai XII-es aknájában, mint bányász van foglalkoztatva, fizetése P 160.- havonta. E fizetésből tartja fenn 72 éves kereset és munkaképtelen édesanyját. Nevezett jelentése szerint a fenti Bányagazgatóság a részére illetékes összeget bevonulása óta nem folyósította, s ennek folytán öreg édesanyja igen nehéz viszonyok között él, keresete, élelme egyáltalán nincs."²⁵

Azonban azok a családok sem voltak sokkal jobb helyzetben, akik megkapták a családi segélyt, mivel ez olyan csekély összeg volt, hogy tisztességesen megélni sem lehetett belőle. A tatabányai hadiüzemi parancsnok egyik jelentésében megrázó képet fest az ilyen családok helyzetéről. "A rendkívüli fegyvergyakorlatra bevonultak családtagjai a nekik kiutalt segélyből /: 12, ill. 8 P:/ a mai drágaság mellett megélni nem tudnak, a bevonulás tartama alatt a családtagok nyomorognak, minden nélkülözhető háztartási cikket eladni vagy elzálogosítani voltak kénytelenek, és így most midőn a katonák leszereltek és munkahelyükre visszatértek a család teljesen eladósodott, mely adósságokat munkabérükből fedezni nem tudták."²⁶

A már említett tulhajtott munkaidő is külön nyereségi formát jelentett a vállalat részéről. A bányászok embertelen kizsákmányolásának legvisszataszítóbb oldala domborodott itt ki, amit mégcsak a törvényesség látszatával sem sikerült leplezni. Az alaptörvény 5.§-a határozottan kimondta, hogy a 8 órán felül végzett munkát legalább 25 %-kal díjazni kell. A munkások többsége viszont nem kapta meg órabérükön felül a 25 %-os túlórapénzt, amit lehetővé tett az a tény is, hogy nem történt meg a hivatalos bér-megállapítás a bányászok fizetésére vonatkozólag.²⁷

A MÁK Rt.-nél már 30 éve dolgozó napszámos bércédulájáról olvasható le a következő törvénytelenység: az illető munkás 1939. áprilisában 266 órát dolgozott. Ebben a hónapban mindössze 24 munkanap volt, ami 192 hétköznapi munkaórát tett ki. Ezen felül az illető munkásnak még 74 külön munkaórája is volt, de csak a vásárnapokon ledolgozott 18 különóraért fizettek neki százalékot. Ezt kifizették, azonban a fennmaradt 56 óráért nem kapta meg a 25 %-ot.

Ugyanez a munkás októberben 297 munkaórát teljesített, viszont a hétköznapi munkaórák száma októberben 208 óra volt. Ebből 25 óráért megkapta az 50 %-nyi felárt, de nem kapott százalékot 63 óráért, aminek következtében az illető napszámos 6,80 P.-vel károsodott meg.

Decemberben 224 órát dolgozott, s minthogy decemberben 24 hétköznapi nap volt, ami 192 munkaórát tett ki, az ezen

tulmenő 37 tulóráért nem fizettek neki semmiféle százalékot.²⁸

Egy másik munkás bérszalagjáról olvashatjuk a következőket: 1940. februárjában 296 órát dolgozott és összesen 120 pengőt keresett. Februárban 200 óra volt a hétköznapi munkaórák száma, tehát az illetőnek 96 tulórája volt. Ebből a ledolgozott 8 vasárnapi munkaóráért megkapta az 50 %-os felárat, azonban 88 óráért nem kapta meg a hétköznapi 25 %-os bérpótlékot, ami 8,80 pengőnek felelt volna meg.²⁹

A következő bérszalag egy négy gyermekes családapának a munkabér elszámolását tartalmazza. 1939. decemberében 304 munkaórája volt az illetőnek, ami után 127,20 pengő fizetést kapott. Decemberben a munkaórák száma 192 volt, tehát 112 órára járt volna neki tulóra pótlék. Valóságban azonban csak 28 vasárnapi tulóráért kapott 50 %-os felárat, és a fennmaradó 84 óráért nem kapta meg a 25 %-os tulórapénzt, s így ez a szakmunkás is 8,40 pengővel károsult meg december hónapban.³⁰

Egy másik bérszalagon még az említettekénél is megdöbbentőbb adatokkal találkozunk. Az illető munkás 1940. februárjában 275 órát dolgozott. Ebből 18 óra vasárnapi, 49 óra pedig hétköznapi tulóra volt. Sem a hétköznapi, sem a vasárnapi különórára nem fizettek százalékot, vagyis törvénytelenül még a Bányakapitányság által jóváhagyott alapszabály 8.§-ában előírt vasárnapi 50 %-os tulórapénzt sem fizették meg neki.

Ugyanezen a bércédulán még egy törvénytelenséggel találkozhatunk. A "Letiltás" rovatban 4, ill. 2.- pengős tételekben eszközölt levonásokat a vállalat, mégpedig iskolabírság címén. Ez a tény már a társulat embertelenségére világít rá, akárcsak egy hasonló eset, amikor az illető munkástól a "Letiltás" rovatban 96 fillért vont le. Mint utólag kiderült, az említett munkás gyermeke csupán egy napot hiányzott az iskolából, akkor is csak azért, mert nem volt cipője, amiben elmehetett volna.³¹

Nem lenne teljes a kép, ha nem szólnánk a bányavezetőség részéről alkalmazott birságpénzek levonásáról is. A hadiüzemi termelésre beállított bányauzemeknél szigorú fegyelmet igyekeztek bevezetni, s ennek egyik eszköze volt a pénzbírságolás is. Leginkább a késések miatt szabtak ki pénzbüntetést a dolgozóra, s nem egyszer olyan magas összegekben, ami ellenkezett még az érvényben levő rendszabályok cikkelyeivel is, melyek érthetően leszögezték, hogy a maximális pénzbírság nem lehet több a teljes napi összkeresetnél. Ez pedig még a legjobban kereső munkásoknál sem volt több 5-6, esetleg 7.- pengőnél, de a bírságolásnál az is előfordult, hogy az illető kiskeresetű munkástól csupán késésért 20.- pengőt vontak le.³²

Ez a büntetésforma főleg azokat a munkásokat érintette, akiknek 15-20 km-ről kellett a bányatelepre kerékpározni vagy rosszabb esetben gyalogolni.

Nagy sérelme volt a bányamunkásoknak a kellőképpen nem szabályozott nyugbér rendszer is. A nyugállományba vonult munkások többsége 35-40 évi kemény bányamunka után 30-35 pengő nyugbért kapott a bányavállalattól, ami korántsem állt arányban a 35-40 év alatt levont járadékokkal. Ezen kívül, a bánya igen sok esetben kötött megalázó szerződést a munkásokkal. Különféle ürügyekkel behivatták őket, a társulat illetékes emberei későbbi munkák ígérgetésével szerződést kötöttek velük a nyugbért illetően.³³ Találhatunk olyan esetet, amikor egy ilyen munkással 18 évi munka után sikerült kiegyezni 5.- pengő nyugbérben.³⁴ Igaz, hogy ez már a legkirívóbb esetek közé tartozott, de kisebb-nagyobb törvénytelenlégek ezen a területen is tömegével fordultak elő.

A bányamunkások öregségi és rokkantsági ellátásá szempontjából még az ipari és magánalkalmazott munkásoknál is hátrányosabb helyzetbe voltak. Dacára annak, hogy lényegesen magasabb járulékot fizettek, a szolgáltatás jóval alacsonyabb volt azokénál. De ezek a szolgáltatások még a bányászati területén sem voltak arányban a befizetett járulékokkal. Amíg ugyanis a járulék a keresethez, illetve a javadalmazásokhoz igazodott százalékos arányban, addig a

a szolgáltatás a munkakörök, illetve a csoportok szerint változott, és így sok esetben megtörtént, hogy a nagyobb járulékot fizető alkalmazott a kisebb járulékot fizetőnél alacsonyabb nyugbért kapott. Ezekről a rendellenességekről az iparügyi miniszternek is tudomása volt, nem is tagadta a követelések jogosságát, de erélyesebben ő sem lépett fel.³⁵

Tovább lehetne még sorolni az ilyen és ehhez hasonló eseteket, azonban már az eddig leírtak alapján is kimondható, hogy a vállalat "könyörületes", "humánus" és "szociális" bánásmódról hangzottatott szövegei nem voltak egyéb, mint üres frázisok, amelyek embertelen és könyörtelen kizsákmányolást takargattak.

És akkor, amikor egyes munkások az alacsonyabb munkabérek felemelését és a törvénytelen ségek megszüntetését kérték, a társulat emberei "piszkos kommunista csürhe" kijelentéssel utasították vissza a kéréseket vagy pedig egyszerűen azt mondták: "Ha nem tetszik, kotródjanak, menjenek máshová!" De az a cinikusság sem volt magában álló eset, amellyel egy 2 pengő keresetű, hét fős családot eltartó bányászt illetett az érzéketlen bányavezető, amikor az fizetésemelést kért.

- Megélnék maguk egy pengőből is, - mondta, - sőt még félre is tehetnek.³⁶

Nagyon jól tudjuk mindnyájan - mondta egy képviselő, - hogy a 40 filléres kenyér ára idején frivol játék így beszélni a magyar munkásokkal.³⁷

Ezeket a szavakat a képviselőház üléstermében mondták el, ami azt is mutatta, hogy az uralkodó osztály tagjai nagyon is tisztában voltak a helyzet tarthatatlanságával, s ülésről-ülésre kasszandra jóslatokat zengedeztek, amik valójában csak szavak maradtak, s nem változott semmi.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a mámorító gazdagság árnyékában milyen szociális viszonyok uralkodtak, akkor nagyon hamar az előbb elmondottakkal azonos megállapításokhoz juthatunk.

Itt van mindjárt a lakáshelyzet.

A vidéki ipari munkások közül a legrosszabb lakásviszonyok között a bányamunkások éltek.

A tatabányai telepeken a bányászok tekintélyes része egy helységből álló szükséglakásban tengette életét. Arra is volt példa, hogy a bányatársulat olyan lakásokban is engedélyezte munkásait lakni, amelyek betömött, abbahagyott tárnák fölé épültek, és a föld állandó mozgása következtében olyan repedésektől diszelegtek falai, amelyekbe az ember könnyűszerrel még a karját is bedughatta.³⁸

Nem nehéz megrajzolni e szobák kétségbeejtő képét.

4 x 4 méteres alapon üres falak, egy priccs és két rozoga ágy. Bennük általában 9-9 felnőtt és gyerek szorongta át az éjszakákat. Szabó Gyula képviselő a tatabányai lakásviszonyokról tartott interpellációjában többek között ezeket mondta: "Egy bányáslakásban megkérdezve, egy hat gyermekes családanýt, hogy hogyan is helyezkednek el abban a kis lakásban, azt a választ kaphatjuk, hogy az egyik ágyban a családfő alszik, akit munkaképessége megőrzése érdekében csodálatosképpen egyedül hagynak aludni, másik ágyon keresztben négy gyermek, a harmadik ágyban a család többi három tagja alszik."³⁹

Ami azt illeti, ezek a családok még mindig a szerencsésebbek közé tartóztak. Sokan még ennél is rosszabb körülmények között laktak. A MÁK Rt. tatabányai üzeménél kb. 6.000 munkás részére volt lakás építve, holott már 1940-ben a foglalkoztatott munkáslétszám a 10.000 fölélt járt. Így a munkások jórésze a környező falvakban volt kénytelen lakni, "...ahol nem emberi elhelyezésre épített mosókonyhákat és fáskamrákat kénytelenek sokszor magas áron bérelni, vagy pedig két család költözködik össze, és így nem ritka eset, hogy 8-10 személy egy szoba - konyhas lakásban huzódik meg." - írta rendkívüli helyzetjelentésében Ulrich Viktor hadiüzemi parancsnok.⁴⁰

1941-ben a MÁK Rt. a lakásinség enyhítése érdekében a tatabányai telepen 10 db. négy lakásos munkásházat és hat db. nyolc lakásos szükségbarakot, Oroszlányban pedig egy üzemvezetői, 4 db. két lakásos, 3 db. négy lakásos altiszti és munkásházat, valamint 4 db. nyolc lakásos szükségba-

rakot építetett fel, ami azonban alig csillapította a megnövekedett lakásigényt. A reális igényekkel számotvető igazi hatékony intézkedés elsősorban a vállalat részéről megnyilvánuló takarékoság miatt elmaradt. Így nem csodálkozható azon sem, hogy még 1943-ban is ilyen problémákat tartalmazó figyelmeztető levél ment az igazgatósághoz:

"Közöljük - írták, - hogy az oroszlányi bányászatnál foglalkoztatottak közül Oroszlányban 127, Kecskéden 22, Bokodon 74, Környén 12, Vértessomlón 10, Várgesztesen 6, összesen 251 munkásunk lakik, akiknek legnagyobb része lakásbérelő, s így ki van téve annak, hogy a háztulajdonos kilakoltatja."⁴¹

Tehát nem csak az elviselhetetlen lakásállapotok miatt volt nehéz a munkások helyzete, hanem ehhez társult a bizonytalanság és a félelem érzése is, hogy bármelyik pillanatban az utcára kerülhetnek.

Az 1940. évben eszközölt és már említett nagyobb méretű lakásépítési akcióra az elkövetkezendő években nem került sor. 1943-ban pedig határozott visszaesés mutatkozott ezen a téren is, elsősorban a már végképp lakhatatlanná vált barakok lebontása miatt.⁴²

1941-től a vállalat olyan módszerek támogatásával igyekezett a lakásinséget enyhíteni, ami a társulat számára nem jelentett többletkiadást, ugyanakkor látszólag még a munkások érdekeit is szolgálta.

Ennek az új koncepciónak a lényegét Szabó Gyula képviselő fejtette ki, amely rövidre fogva a következőket tartalmazta:

Már az első világháború tapasztalatai megmutatták, hogy a megnövekedett szén iránti keresletet csak abban az esetben lehet hiánytalanul kielégíteni, ha biztosítják a széntermelés állandóságát, s növekvő méretű fokozását. Ezt pedig leginkább az első rangú termelési tényezőnek, az emberek lekötésével, ápolásával lehetett biztosítani. A bányatársulat e célból épületeket emelt, kolóniákat létesített és egyéb kedvezmények mellett ezzel kötötte le a munkások jelentékeny részét.

- Ma azonban - mondta Szabó Gyula - az új idők még ennél is újabb gondozást kívánnak, mégpedig korszerű igé-

nyek szerint, abban a megoldásban, hogy mindezen kívül a bányák gondozása, bérpolitikája az legyen, hogy elvezesse az eddig kolóniák által lekötött bányásztságot a takarékos, beosztásos, jövőjét elsősorban önmagán keresztül biztosítani akaró önálló ember, önálló termelési tényező világa felé.⁴³

Az elképzelés megvalósítását a következőképpen kívánta elérni: "Ne szaporítsuk a kolóniák házainak számát - mondta, - hanem tessék szaporítani házhelyekkel az önálló bányász lakások, bányász házikók számát. Tessék utakkal biztosítani azt, hogy a kerékpáron távolról is megközelíthető legyen a munkahely, illetőleg tessék biztosítani azt, hogy a szövetkezeti alapon fenntartott autóbuszokkal 50-80-100 km-re lakó emberek is megközelíthessék a maguk munkahelyét."⁴⁴

Ami az elmondottakból már az első olvasás után is kiérezhető az az, hogy a MÁK Rt. Szabó Gyula képviselő személyében érdekei hűséges kiszolgálóját találta meg, aki képviselői mandátumát készségesen rendelte alá a mindenható MÁK Rt. monopolista érdekeinek.

Az interpelláció nem hiába hangzott el. A társulat már a következő évben, 1941-ben lépéseket tett afelé, hogy a fent vázolt elképzeléseket a gyakorlatban valósítsa meg.

Hogy a Bányaigazgatóság miképpen gondolta ezt, arra kitűnő forrásként álljon itt az oroszlanói munkáslakótelep kiépítésének tervezete. "Meggyőződésünk - olvasható a tervezetben, - hogy megfelelő, igyekvő, nemzethű és fenntaró munkástörzset oroszlanói bányászatus számára csak úgy szervezhetünk, ha minden komoly, családját szerető munkásnál tapasztalható saját otthon megszerzésére irányuló törekvést támogatjuk, tehát a lakótelep lakóházak tulajdonának részlettörlesztésével való megszerzését munkásainknak a bányatársulat anyagi érdekeinek teljes megóvásával lehetővé tesszük."⁴⁵

Tehát arról volt szó, hogy a MÁK Rt. ugyan szeretne volna ezt a lakásépítési programot végrehajtani, de úgy, hogy annak költségeit, a vállalat anyagi érdekeinek megóvásával, maguk a munkások viselték volna részlettörlesztések formájában. Ez a megoldás ugyanakkor - gondolták

ők - egy megbízható munkás törzsgárda kialakulását is elősegítené, arról nem is beszélve, hogy a vállalat még a jótévő szerepében is tetszeleghetne, hiszen elősegítette munkásainak a saját otthon szerzésére irányuló törekvéseit.

A program értelmében 3 év alatt 600 lakást kellett volna felépíteni ezzel a módszerrel, amiből persze nem lett semmi. Ezt nem is annyira a háborús állapotok tették lehetetlenné, mint inkább az az irreális elgondolás, mely a munkások zavartalan fizetőképességét tételezte fel. Nem kell különösképpen bizonygatnunk a tervezet hamis, irreális voltát, ha felidézzük azt a tényt, hogy a bányászok keresete erre az időre már arra sem volt elég, hogy a normálisnak mondható létfenntartást biztosítani tudják.

Ha a társulat telepein uralkodó egészségügyi viszonyokat vizsgáljuk, ezen a téren is elképesztő állapotokkal találkozunk. Már a MÁK Rt. hivatalos kimutatása is árulkodik erről akkor, amikor megállapítja, hogy a társulat összes telepein lakók létszáma 36.542, s ebből a dolgozóké 15.378 fő. Ugyanakkor a szénmedence területén a 2 kórházban és a 4 rendelőintézetben csak 11 orvos, illetve 5 gyógyszerész gondoskodott a dolgozók egészségvédelméről.⁴⁶ Ez annyit jelentett, hogy egy orvosra 3.222 ember jutott, ami - bányaipari vidékről lévén szó - meglehetősen elmaradott viszonyokról tanuszkodott.

A társulat vezetői a legelemibb egészségügyi követelményeknek is csak hiányosan tettek eleget. Bár majdnem minden bányauzem területén állt egy-egy központi fürdőépület, azonban ezek használata jóformán csak névleges volt. "Ha valakinek fürdőzésre támadt gusztusa - meséli egy szemtanú, - akkor rendszerint nem találta a fürdő kezelésével megbízott egyént."⁴⁷

Még lehetetlenebb helyzet uralkodott 3-4 régebben épített bányauzem területén, ahol egyetlen zuhanyozó vagy munkásöltöző helység sem volt.

- Magam győződtem meg róla - mondta Gruber Lajos nyilas képviselő, - hogy éjjeli váltáskor azok az emberek szénportól mocskosan mentek haza és karikáztak 12-20 km-eket anélkül, hogy megmosakodhattak volna. Kérdem én: az a hatalmas

MÁK vállalat, mely napi 3.000 P-öt juttat Vida Jenő zsebébe, nem tudná-e megtenni azt, hogy legalább minden tárna bejáratához vagy a lámpakiszolgáló helységek mellé egy-egy zuhanyozót és öltöző helységet építsen.⁴⁸

A felszólaló, demagóg volta ellenére is, a MÁK Rt. egyik legtámadhatóbb pontjára tapintott rá. Ezt a lehetetlen állapotot különösebb nehézségek nélkül meg lehetett volna oldani, hiszen minden objektív lehetőség megvolt arra, hogy lehetővé tegyék a bányamunkások egészségügyi érdekeit szolgáló fürdőépületek felépítését. Természetesen ehhez a vállalat anyagi áldozatvállalására is szükség lett volna, azaz még arra sem, hiszen a fürdők építésére fordítható összegeket ilyen vagy amolyan jogcímeken ugyanis a munkások béréből vonták le.

A gyógykezeltetés területén még ennél is sivárabb állapotok uralkodtak. Az orvosok bánásmódja tökéletesen kifejezte a bányatökések érdekeit, s a kezelés módjában sem maradtak el az előljárók által alkalmazott és humánusnak egyáltalán nem mondható módszerektől.

Különösen hirhedtté tették nevüket ezen a téren dr. Paletta és dr. Szutrély nevű orvosok, akiket ha valamelyik megbetegedett munkáshoz kihivattak, azzal léptek be az ajtón, hogy "Maga szimuláns, mars ki az ágyból!", és anélkül, hogy komolyan megvizsgálták volna az illető beteget, dolgozni küldték. A munkást valójában csak akkor tekintették betegnek, ha "40 fokos lázban fetrengett", bár még ilyen esetben sem részesítették sokszor olyan kezelési módban, amit az általa fizetett munkásbiztosító járulékok fejében elvárhatott volna.⁴⁸

Gruber Lajos az általa felvett jegyzőkönyvek alapján az országgyűlés képviselőházában tette szóvá ezt az "anti-humánus" kezelési módot, és szavai igazolásául a következő jellemző esetet mondta el:

Vizvári István nevű vájár 1938. június 25-én munkahelyén súlyos lábtörést szenvedett a munkahely felső padozatának beomlása miatt. A leomló szén összezúzta a jobb lábát, és többszörös csonttörést szenvedett. Három hónap keresztül a tatabányai kórházban kezelték, ami abból

állt, hogy a lábát sulyokkal huzatták, valamint a sérülést cink kenőccsel kezelték. Csak három hónap múlva tették gipszbe a lábát, de ugyanakkor a kórházból is azonnal kivetették, és a lakására szállították. Ezután igyekeztek megfeledkezni róla. Többszöri sürgetés után egy ápoló ment ki a beteg lakására, hogy a hosszabb idő után fertőzővé vált kötéseket megújítsa. A sérült munkás ezt a kezelést nem tartotta kielégítőnek, így többször kérte ő is és a felesége is, hogy a pesti kórházak egyikébe utálják be. Paletta Viktor bányakórházi főorvos ezt kereken megtagadta és a baleset utáni tizenegyedik hónapban, amikor a beteg ismételten sürgette Pestre utalását, kijelentette, hogy amputálni kell a lábát. Tizenegy hónap után a beteg kierooszakolta ugyan az OTI-hoz való felküldését, azonban az említett bányafőorvos véleményezése alapján az OTI is amputáltatni akarta a lábát.

- És mi történt ? - tette fel a kérdést Gruber.- A láb megjavult, a beteg már rá is tud lépni és bottal járni is tud. Csupán arra lenne szükség, hogy a lábában lévő csontszilánkokat kiszedjék, de ez a szerencsétlen ember nem tud még ennyit sem elérni a bányatársulatnál, holott ott kórház is van, amelyben műtéti beavatkozásokat is végre lehet hajtani.⁴⁹

Az igazság kedvéért azt is meg kell említeni, hogy a bányatelepen nem minden orvos volt ilyen, és főleg az 1942/43-as évektől kezdve lehetett találkozni olyan esetekkel, amikor a bányamunkásokkal szimpatizáns orvosok nyújtottak segítséget az illegális pártfeladatok zavartalan végzéséhez úgy, hogy betegállományban vették őket.

Még szólni kell az üzemvezetőség részéről megnyilvánuló bánásmódról és szociális gondoskodásról is, mivel ez a kérdés a munkásokkal szemben alkalmazott szociálpolitika legfontosabb része volt.

A munkásokkal szemben tanúsított bánásmódról nemcsak az egyes üzemek vezetői tanácskoztak, hanem igyekeztek e kérdésben miniszterelnöki szinten is dönteni. Teleki Pál miniszterelnök, a bányatársulatok közvetlen vezetőivel

folytatott megbeszélése alkalmával kijelentette, hogy a szociális problémákat nem lehet csak a törvények által megoldani. "A törvény az csak keret - mondta, - melynek alkalmazási módjától függ a törvény értéke is." És mivel a szociális gondoskodás 3/4-ed része a közvetlenségen állt, ő ezt a közvetlenséget várta el az üzemek vezetőitől is.

- Ne várjunk mindent az államtól - hangoztatta, - hanem a meglevő keretben dolgozzék mindenki önzetlenül a nemzetért. A munkásságot, ha célt akarunk elérni, sohasem szabad tömegben kezelni. Egyénekkel kell foglalkozni, nem pedig kategóriákkal. Ez nagyobb munkát igényel~~t~~, de mindig eredményesebb. A munkásokkal való érintkezésben azokat az egyéneket kell odaállítani, akik társadalmilag közelebb állnak hozzájuk. Második hegedősnek ezek nagyon jól beválnak. A közvetlen érintkezésben tehát ne a rangot vagy szakismeretet, hanem inkább a népszerű embert állítsuk be, fenntartva magunknak ezek irányítását és ellenőrzését. Csak a közvetlen érintkezésen keresztül lehet eredményeket elérni.⁵⁰

A gyakorlat mintha csak a nyelvét öltögette volna erre a nemes elképzelésre akkor, amikor a MÁK Rt. bányászatainak vezetői: aknászok, lőmesterek stb. "Maga barom!", "Maga hülye!", "Maga állat!" jelzőkkel illétték a már komoly férfi korban levő munkásokat, hogy a nyomdafestéket nem tűrő kifejezéseket ne is említsük.⁵¹

Egy 1940. február 27-én Felsőgallán felvett jegyzőkönyvben a XI-es akna munkásai a következőket mondták el: "Azóta, hogy az üzem hadiüzemmé lett minősítve, az ember telen hajsza kibírhatatlan. Az egyes üzemeknél a munkásokat még meg is verik. A X-es aknában pl. Bányai Rezső minden ok nélkül megveri a munkásokat, ha az előírt mennyiséget nem tudják kitermelni. Ha valaki órabér javításért vagy indokolt panasszal megy, azonnal a fenyegetések ígértetésével utasítják el."⁵²

Azt már láttuk, hogy a MÁK Rt. miképpen gondoskodott a telep egészségügyi szükségleteiről, most azt vizsgáljuk meg, hogy egyéb szociális és kulturális igényeit miképpen igyekezett kielégíteni.

A társulat által közölt 1941-es adatok alapján megállapítható, hogy a felsőgallai, a tatabányai, az alsógallai, az ó- és ujtelepi területeken, illetve Oroszlány bányatelepen 6 templomban 10 lelkész, 7 elemi és egy erdei iskola 66 osztályában 68 tanító és 6 óvódában 11 óvónő gondoskodott a társulat költségén a munkások, illetve gyermekeik jólétéről.

A munkások, illetve a munkaadók és tisztviselők rendelkezésére állt még ezen kívül 5 élelemtár, 8 kaszinó, 4 uszoda és két sportpálya, s az új levante otthon építését is a vállalat finanszírozta.

További anyagi áldozatokat jelentettek az őszi beszerzési segélyek, melyek látszólag a társulat nagylelkűségét, munkásbarátságát volt hivatott bizonyítani, akár csak az ún. karácsonyi segélyek. Ehhez hasonló kiadásokat jelentett a rendkívüli fegyvergyakorlatra bevonultak családtagjainak segélyezése, a gyengébben fejlett gyerekek részben ingyenes balatoni nyaraltatása, részben erdei iskolák szanatóriumi gondozása és ellátása, a jubiláris jutalmazások, továbbá nyugbérések, özvegyek, árvák és betegek segélyezése; a népoktatási és egészségügyi intézmények szükségleteinek fedezése és legvégül a cserkész és levante otthonok, valamint a sportlétesítmények állandó fejlesztése.

Ezek a vállalat részéről megnyilvánuló áldozatvállalások csak látszólag voltak azok, valójában a társulat szociális célokra jórészt olyan összegeket fordított, melyeket valamilyen uton, közvetett vagy közvetlen módon a dolgozók munkabéréből csipegetett el. Ennek legszembevetőbb formái a "Letiltások", a birságpénzek, a levonások és a gyűjtésekből származó pénzösszegek voltak.

A MÁK Rt. a munkások 70-80 %-ától sportcélokra havonta 80 fillért szedett. Ez önmagában nem volt nagy összeg, de ha figyelembe vesszük azt a tényt, amit a MÁK Rt. statisztikusai kimutattak, hogy a szénmedence területén mintegy 15.378 fő dolgozott, akkor könnyen kiszámolhatjuk, hogy a vállalat évenként megközelítőleg 100.000 pengőt

vágott zsebre az ilyen jellegű gyűjtések után. Ami az így összegyűlt pénz sorsát illeti, korántsem jutott el vagy csak igen kis százalékban a rendeltetési helyére.⁵⁴

Az a pénzösszeg pedig, ami segélyezések és az ingyenes oktatására szolgált, korántsem származott teljes mértékben a vállalat plusz költségeiből, hanem jórészt a különböző indokok alapján kieszközölt letiltásokból és birságpénzekből jött össze. Maga az iparügyi miniszter vallja be ezt a tényt akkor, amikor a társulat védelmére kelve elmondja, hogy a "...rendbirságok kiszabásából a bányavállalatnak gazdasági előnye nem származik, mert az egy-egy bányaüzemnél összegyűlt rendbirságokat a munkások közössége kapja, amennyiben az összegyűlt birságpénzből karácsonykor a munkások gyermekei ruhát, cipőt kapnak, vagy pedig nyáron ugyancsak a munkások gyermekeit nyaralni viszik."⁵⁵

Tehát igaz ugyan, hogy a MÁK Rt. cserkész otthont, levante intézményeket és más szociális rendeltetésű intézményeket tartott fenn, de ezt nemcsak kizárólagosan a saját anyagi eszközeinek a feláldozásával, hanem emellett a nagyon is alacsony keresetű munkások bérlevonásaiból tette.

A társulat az élelemtárak felállításával és működtetésével a munkások elsőrendűen fontos élelmiszer, ruhanemű, illetve lábbeli szükségleteit szeretne volna kielégíteni kedvezményes úton, ami gyakorlatban megintcsak másként festett, mint leírva.

A fentebb már idézett jegyzőkönyv elmondja azt is, hogy 1940. szeptember 23-24-i előleg kifizetésekor a felsőgallai és tatabányai bányászok a következő zsiradagokat kapták: dolgozó családtag két hétre 1/2 kg zsirt kapott, a 16 éven aluli nemdolgozó családtag 15 dkg-ot és a 16 éven felüli nem dolgozó családtag nem kapott semmit.⁵⁶

Ez az ellátási helyzet a későbbi évek folyamán továbbromlott, főleg az élelmiszer és egyéb közszükségleti cikkek hiánya és nagymértvű drágulása miatt. A bányatársulat élelemtárai így elég hamar ~~elapadtak~~ alább adtak azon célkitűzésükből, hogy kedvezményes áron lássák el a telep dolgozó tömegeit az említett közszükségleti cikkekből. Az elképzelés valóra váltása nagyobb anyagi áldozatokat

követelt volna a társulat részéről, ami semmiképp sem volt összeegyeztethető a bányavállalat jövedelmezőségi rátájával. Így, főleg 1942-től kezdve nem csak az élelmiszerek drágasága jelentett a munkások számára problémát, hanem beszerzésük nehézsége is.

A közvélemény felé azonban nem volt szabad ilyen élességgel megmutatni ezeket a nehézségeket, sőt nem egy esetben kimondottan demonstrálni kellett azt, hogy a tatai szénmedence munkásai a társulat könyörületes jóvoltából minden más bányatelep munkásainál emberibb körülmények között élnek.

Igy történhetett meg azután az az anekdótának is beillő eset, ami 1940. tavaszán játszódott le Tatabányán akkor, amikor Varga József iparügyi miniszter leutazott a bányatelepre, hogy megtekintse a szénmedencében uralkodó szociális viszonyokat.

Az üzemek vezetőinek alaposan sikerült félre vezetni az iparügyi minisztert, akit főleg olyan helyekre vezettek el, ahol jóformán semmit sem láthatott.⁵⁷

A rendkívüli esemény tetőpontját a munkáskaszinó megtekintése jelentette, amit a társulat illetékes emberei ebből az alkalomból különös gonddal készítettek elő, sőt ahogy arról egy bányamunkás is megemlékezett: "A munkásokat ünneplőbe öltöztetve ültették le sakkozni."⁵⁸ Ugyanezzel a munkással történt meg az is, hogy amikor a sakkfigurával lépnie kellett volna roppant zavarba jött, mivel még soha életében nem sakkozott.⁵⁹

Szerencséjére legyen mondva, az iparügyi miniszter ebből semmit sem vett észre, és a látogatás befejeztével a legnagyobb megelégedéssel hagyta el a bányatelepet, ahol a látogatás után is minden maradt a régiben, és csak az 1940. októberi sztrájkmozgalmak mutatták meg különös élességgel mindazokat a problémákat, amelyeket ideiglenesen a vállalat vezetőinek sikerült elleplezni.

IV. A bányamunkásság szervezettségének problémái a konjunktura éveiben

A szénmedence helyi mozgalmait és a munkások szervezeti fokát a bányavidék forradalmi multja mellett ezekben az években még a bányamunkásság összetétele is meghatározta. Nemcsak a földrajzi területek megoszlása, a kétlakiság ténye vagy a vándorló munkaerő sajátos hullámozása adta meg az egész munkásság eklektikus arcát, de jelentős szempont volt e folyamatban a különböző nemzetiségű munkások kérdése és a politikai öntudat nagyon is eltérő foka az egyes munkások esetében. A szénmedence valóságos gyűjtőmedencéje volt a legkülönbözőbb munkáselemeknek, s ebből kifolyólag a legkülönbözőbb nézetek és magatartási formák léteztek és hathattak szinte egyidőben a bányamunkások szervezett vagy szervezetlen soraiban.

Országos viszonylatban 1939-1941 között kb. 70.000 munkás dolgozott a bányá- és kohóiparban, s ebből alig 1.000 fő volt szervezett munkás, ami azt jelentette, hogy az összmunkásságnak csak 1-2 %-a számított szervezettnek,¹ s ha ezt lebontjuk a tatabányai szénmedence területére, akkor ez az arány ott is csak 0,5-1 % között mozgott.

A környező falvakból, a német anyanyelvű többséget kitevő Vértessomló, Várgesztes, Kecskéd, Bokod, illetve a szláv anyanyelvű munkásokat adó Környebánya, Oroszlány, Bánhida és más kisebb községek, ha nem is a gerincét adták a szénmedence bányamunkásainak, mégis elmondható, hogy a munkások szervezhetőségére ez a tény is rányomta bélyegét.

A számadatokat nézve, látható, hogy a Tatabányán foglalkoztatott kb. 10.000 bányamunkás közül mintegy 2.000 -en éltek a környező falvakban vagy úgy, mint helyben lakók vagy úgy, mint albérlők.²

Az oroszlányi bányászatra, ha kisebb mértékben is, de ugyanez volt a jellemző.

A lakásproblémát enyhíteni akaró szükségbarakok építését a társulat csak 1941-ben kezdte el, s nagyobb lakásépítési akciókra csak 1942-ben került sor. Addig a munkások a környező községekből jártak be munkahelyeikre, elszakitva a szervezés szélesebb lehetőségétől.

Bár a háborús konjunktura hatására a bányászatban is hatalmas munkáslétszám emelkedés következett be, ami objektíve a munkásosztály társadalmi súlyát és erejét növelte, de ugyanakkor jelentős felhigulás is követte ezt a folyamatot, ami rövid időn belül a köztudott és eredményekben gazdag osztályharcos multtal rendelkező tátabányai bányamunkások szervezettségét is próbára tette.

Ezekhez a tényezőkhöz járultak még olyan hátráltató mozzanatok, mint a hadiüzemi rendszer bevezetése, a szociáldemokrata vezetők opportunistá politikája, mellyel hivatalosan is az uralkodó osztályok szolgálatába állították a párt tevékenységét és nem utolsó sorban az uralkodó osztályoknak az a féktelen terror hadjárata, ami az SZDP balszárnya ellen irányult, lehetetlenné téve a legminimálisabb munkásérdekek képviselését e párt keretein belül.

További ilyen szervezettséget gátló tényezőnek számított a különböző álmunkás és fasiszta jellegű pártszervezetek tevékenységének fokozott kiterjesztése a bányamunkások soraira.

Ezek előre bocsájtása után vizsgáljuk meg részletesebben, hogy az egyes tényezők mekkora erővel és sullyal hatottak a bányamunkások szervezeti életének további alakulására.

A Honvédelmi Minisztérium 1939. szeptember 1-én jelentette meg a hadiüzemi rendszer bevezetéséről szóló rendeletét, melynek értelmében "...a hadiüzemekben a munkásokat helyhez kötötték, ami gyakorlatilag bérrögzítést is jelentett. A hadiüzemi munkások a rendelkezések értelmében nem mondhattak fel és nem vállalhattak munkát más üzemekben. A munkáltatók viszont, a katonai parancsnokok hozzájárulá-

sával a munkást bármikor az utcára dobhatták. A katonai parancsnok élet és halál ura volt. A munkások fegyelmi szempontból a katonai hatóságokhoz tartoztak. A legkisebb fegyelmi sértést is /ide tartoztak a bérkövetelések és a munkaidő meghosszabítás elleni tiltakozások is/ azonnal kiméretlenül megtorolták. A büntetés enyhébb esetekben egy naptól két hétig terjedő fogda volt, súlyosabb esetekben a munkásokat Conti utcai katonai fegyházba vitték. A nagyobb üzemeknek saját fogdájuk volt az üzem területén. Az elítélt munkásoknak nappal dolgozniuk kellett, munka után zárták be őket."3

Tatabányán és Oroszlányon a bányatelepeken felállított baraképületek szolgáltak erre a célra. Schlai József vájár visszaemlékezésében a következőket mondta el az orosz-lányi munkatábor területén felállított fogdáról és módszerekről:

- Egy alkalommal engem is beköltöztettek a munkatáborba és ott lo napot ültem a tábori fogdában, mert nem jelentettem a bányamesternek, hogy milyen helyen dolgoztam, mi a nevem és hány csille szemet termeltem ki. Ezért az esetért kaptam lo nap szigorítottat. Ez a lo nap úgy telt el, hogy reggel elhagytam a zárkát és este a munka után ide kellett visszatérnem. A feleségem ide hordta az ennivalót, mert arról a családnak kellett gondoskodni."4

Még plasztikusabb képet nyerhetünk a hadiüzemi büntetésekre vonatkozóan az 1940. április 9-én kiadott tatabányai 2. zászlóalj napiparancsából, amely három bányamunkás⁵ Mráz Ernő csillás, Szeiler János segédvájár, és Jokla Ferenc vájár, a XII. aknai dolgozók megbüntetésének módozatairól számolt be. A bűnük, amit elkövettek, a feljebbvalókkal szembeni "tisztelen" magaviselet tanúsítása, illetve a munkahely önkényes, engedély nélküli elhagyása volt. A hadiüzemi parancsnok büntetésüket 2-3 illetve 4 nap szigorított fogdában határozta meg, s ezeket a napokat a bányatársulat érdekeinek megfelelően vasárnaponként, április 7, 14, 21 és 28-án kellett az elítélteknek fogdában tölteni.

A napi parancs végezetül megszabta, a büntetések végrehajtásának hogyanját is, mondván: a "fent büntetteket a

XII-es akna üzemvezetősége utasítsa, hogy folyó hó 6-án, illetve 7-én - amint műszakjuk végződik, - büntetésük le-
töltése céljából a tatabányai csendőrőrsön jelentkezzenek. Ha szükségesnek látszik, az üzem vezetősége gondoskodjon megfelelő kíséretéről. Élelmezésről a büntettek maguk gon-
doskodjanak. A hozzátartozók a reggelit 6 órakor, az ebé-
det 12 órakor, a vacsorát pedig 18 órakor vihetik be a
büntettekhez. Cigaretta, szeszes ital és olvasni való,
avagy egyéb szórakozási lehetőséget nyújtó dolog nem adha-
tó be. A foghelységek csak kemény fekhelyre rendezhetők be.
Takarításról a büntetett tartozik gondoskodni."⁵

Az üzemek területén rögtönbiráskodás alapján ítéltet-
tek a munkások sorsáról, ha azok a honvédelem érdekét ve-
szélyeztető rongálás büntetével vagy a munkafolytonosság
megnehezítése és megghiusítása által elkövetett büntetettel,
illetve a katonai vezetővel szemben elkövetett engedetlen-
ség, tetteleges bántalmazás büntetével voltak vádolhatók.
Az ítélet minden esetben halált szabott ki."⁶

De nemcsak az elkövetőket ítéltették el, hanem azokat
az egyéneket is, akik szabotázszt vagy szervezett munkalas-
sítást észlelve nem jelentették azt a hadiüzem parancsnok-
ságán."⁷

A hadiüzemi parancsnoki intézmény a fasiszta szellemű
vezérkar közvetlen befolyását jelentette az egyes ipari
vállalatok tevékenységében, s ez az intézmény azt is lehe-
tővé tette, hogy a hadiüzemi parancsnok címzete alatt
"...50 év körüli tartalékos zászlósok és hadnagyok minden
komoly közgazdasági előképzettség nélkül kerüljenek az
elsőrendű fontosságú ipari üzemek élére."⁸

A hadiüzemi parancsnok hatásköre elvben "...csakis
arra terjedhetett ki, hogy a honvédelmi munkára igénybe-
vettek munkájukat felvegyék, illetve folytassák, az ellen-
szegülők a szükségekhez képest letartóztatás útján és az
illetékes honvéd bíróságnak felelősségre vonás céljából
átadassanak. Nem terjedt ki azonban ez a hatáskör a bér-
kérdésekre és az ezzel összefüggő ellátási kérdésekre."⁹

Valóságos hatalmuk azonban ennél jóval nagyobb volt, és könnyen befolyást gyakorolhattak az ipari intézmény valamennyi ágazatában. Nem beszélve arról, hogy az ilyen hadiüzemű parancsnoki állás nem lebecsülendő lehetőségeket jelentett a vagyonszerzés szempontjából. "...különösen akkor, ha az illető elég ügyes és előrelátó volt és kapcsolatait a vállalat vezetőségéhez célszerűen kiépítette."¹⁰

Természetesen a vállalat vezetőinek sem volt közömbös a hadiüzemi parancsnok és annak tevékenysége. Tudván azt, hogy a hadiüzemi parancsnok lényegében teljhatalmu ur az üzemek termelési menetében, nem felejtették el ezt a hatalmat is a maguk javára kihasználni. Korlátlan kizsákmányolási lehetőségeket hordozott magában ez a tény, hiszen a termelés intenzitásának és a munkások kiszípolozásának növelését érhették el azzal, hogy uton-utfélen a hadiüzemi termelésre hivatkozva a legkülönbözőbb törvénytelenéseket követték el. Ez hamarosan ráébresztette a munkásokat arra a felismerésre, hogy ez az intézmény is a mélységes munkásellenesség egyik szervezete, és hű kiszolgálója a bányatársulatok tőkés érdekeinek.

Míg a bányatőkések érdekeit ezek a keretek is védelmezték, addig a munkások számára korántsem volt meg annak a lehetősége, hogy érdekeit határozottan képviseltethesse. A telep területén ugyan volt az SZDP-nek is helyi szervezete, azonban vezetőségében a hivatalos irányításnak megfelelő jobboldali kapituláns politika érvényesült, ez pedig mereven elzárkózott mindenféle munkásmegmozdulás elől és békéltető álláspontot foglalt el.

Az SZDP-nél jelentősebb szerepet játszottak a bányamunkások életében a bányászszakszervezet helyi csoportjai, melyek vezetői ugyan az SZDP vezetőségében is szerepet vállaltak, s így ők is elzárkóztak az osztályharcos politika pártolásától, azonban a vezetőségben nem egy olyan munkás is dolgozott, akik a munkások gazdasági, szociális helyzetének javítása érdekében nem folytattak megalkuvó politikát, s ennek következtében a szakszervezet mindig nagyobb befolyással rendelkezett a bányamunkások körében, mint az SZDP; Azt mondhatjuk, hogy addig, amíg a Kommunista

Párt sejtjei nem alakultak meg, a szakszervezetek helyi csoportjai játszották azt a szerepet, amit az SZDP-nek kellett volna betölteni. Ez a helyzet lényegében a bányamunkás mozgalmak jellegét is alapvetően meghatározta, mivel mindvégig a gazdasági harc formája volt a domináns, és a politikai aktivitás csak másodszorban vetődött fel, amit mindig az a párt tudott leginkább kihasználni, amelyik programjában nem fukarkodott a leromlott szociális viszonyok megjavítását hangoztató ígéretésekkel. S ez gyakorlatilag mindig annak a pártnak kedvezett, amelyik legális képviselőt élvezett, s ugyanakkor az ígéreteket is uton-utfélen hangoztathatta.

Sajnos, az SZDP legfelsőbb irányító szervezetében uralkodó jobboldali vezetőség csak hiányosan felelt meg a követelményeknek. A legalitás fejében jobbnak látták, ha nem követelnek, nem adnak programot és az uralkodó osztályok nyugalma érdekében békéltető politikát folytatnak, valamint a munkásmozgalmak teljes leszerelésén fáradoznak.

Külpolitikai arculatában ezt a vezetőséget az angol-szász barátság és a szélsőséges szovjet ellenesség jellemezte, de ugyanakkor azt is meg kell említeni, hogy a német törekvéseket sem helyeselte, s ezen a ponton erős ellenzéket képviselt a szélső jobboldali fasiszta pártokkal szemben.

Belpolitikai állásfoglalását a nacionalizmus és a revíziós politika támogatása jellemezte leginkább. Ennek érdekében Peyer határozottan megkövetelte, mind az SZDP-től, mind pedig a munkásosztály legszélesebb rétegeitől, hogy egyenlőre tegyenek félre minden ellentétet, amelyek eddig az egyes pártokat és egyes társadalmi osztályokat elválasztotta egymástól.¹¹ Ez röviden annyit jelentett, hogy a jobboldali vezetőség a munkásosztály érdekeit alárendelte a fasiszta uralkodó körök nemzeti mázzal álcázott érdekeinek, amiből az is következett, hogy a munkásokat igyekeztek távoltartani nemcsak a politikai küzdelmekről, hanem még a sorsuk megjavítását célzó gazdasági harcoktól is.

Beszédeikben és a Népszava hasábjain rendszeresen türelemre, fegyelemre, nyugalomra és a termelési kötelezett-

ségek teljesítésére intették a munkásokat. És akárcsak a vállalat vezetői, ők is állandóan a termelés zavartalan-
ságának a fontosságát hangsúlyozták.

Igy egyáltalán nem csodálható, ha a munkások sorai-
ban az SZDP hivatalos politikája nem talált visszhangra,
s e tekintetben a szakszervezetek keretein belül, ha kor-
látozottabb formában is, de jobban megtalálták számítása-
ikat és érdekeikre képviseletét.

Mindehhez azt is tudni kell, hogy a szakszervezeti
helyicsoportokban nagy számban tevékenykedtek az olyan
baloldali magatartású szociáldemokrata, majd később kom-
munista munkások, akik közelebb állva a munkásokhoz, a
legális kereteket igyekeztek felhasználni a munkások gaz-
dasági küzdelmeinek irányítására, amit a későbbiekben nem
egy sikeres támadás fémjelez a bányatársulat embertelen
bánásmódja elle.

Amit az SZDP nem tudott elérni politikai sikon, azt a
bányatelep területén nagyobb sikerrel érték el a legkülön-
félőbb fasiszta pártok és szervezetek, legelső sorban is
a Magyar Élet Pártja és annak Szervezete, a Nemzeti Munka-
központ, valamint a Nyilaskeresztes Párt. Befolyásuk a
munkások körében, és itt elsősorban a tatabányai munkások-
ra kell gondolni, olyan nagy volt, hogy az 1939-es válasz-
tásokon a tatabányai kerületben ~~(leadott)~~ a leadott 16.000
szavazat közül 1.800 esett az SZDP-re, míg a többi szavazat
megoszlott a MÉP és a Nyilaskeresztes Párt között.¹²

A nyilaskeresztes Párt ezt a nagymérvű befolyását
kétarcu politikájával érte el, mely egyrészt a féktelen
demagógiára, másrészt a parlamenti látszat-ellenzéki ségre
épült. Ezzel, egyidőben, saját hatalmi törekvéseinek érdeké-
ben, gátlástalanul igyekezett kihasználni a növekvő gaz-
dasági, szociális bajokat és az ebből fakadó elégedetlen-
séget.

Ezek között a körülmények között nem csoda, ha a szén-
medence munkás megmozdulásaiban a politika-mentesség elve
volt a domináns, természetesen nem abban az értelemben,
hogy a gazdasági, szociális helyzetük megjavításáért tett
lépéseikből hiányzott volna a politikai színezet, azonban

ez nem volt olyan erős, olyan tudatos, hogy határozottabb irányt szabhatott volna fellépéseiknek.

Egyedül az 1940-es nagy bányászsztrájkot sikerült politikai tartalommal telíteni, azonban ezt a tartalmat nem az SZDP vagy a KMP programja adta meg, hanem a Nyilas-keresztes Párt demagógiája, mely rövid idő alatt a bányamunkások érdekeivel ellenkező célok szolgálatába állította a bányamunkások elkeseredett gazdasági küzdelmét.

A bányamunkások helyzetük megjavítását célzó mozgalmi a 30-as évek végétől szinte teljes egészében a szakszervezetek keretein belül, annak szervezése és irányítása mellett zajlottak le. A harc éle pedig elsősorban a bányatársulat antiszociális intézkedései és politikája ellen irányult, ami gyakorlatilag abban merült ki, hogy a bányatársulat vezetőségéhez olyan kérvényeket nyújtottak be, melyekben a munkások bérjavítását és egyéb szociális intézkedések bevezetését szorgalmazták a szakszervezeti vezetők. Gyakorlatilag azonban ezek a kérések és megszervezett határozati javaslatok süket fülekre találtak mind az Iparügyi Minisztérium illetékes szerveinél, mind pedig a társulat vezetőségénél.

A munkaadók és szakszervezeti vezetők közötti megbeszélések megszámlálhatatlan sorát az időtlenül elhuzódó tárgyalások és semmis vagy lényegtelenül csekély eredmények jellemezték.

A bányamunkások részéről szinte minden alkalommal visszatérő sérelem volt a minimális munkabér megállapítására vonatkozó kérések nem teljesítése.

Amíg az ipari életben 1937-től kezdve rendszeresen napirenden voltak a minimális munkabér megállapítások, addig a bányauzemek esetében még 1939-ben sem történt egyetlen komoly lépés sem annak érdekében, hogy ezen a területen is végrehajtsák a minimális bérmegállapítást. A bányatársulatok vezetőinek nem kis része volt ebben a szándékolt késleltetésben, ugyanakkor az Iparügyi Minisztérium is a vállalatok érdekeinek megfelelően igyekezett hátráltatni a tárgyalások menetét, mondván, hogy "...a bányászat körében, ahol a munka minden mástól eltérő külön-szerű elemekből áll, igen nehéz a legkisebb átlagos

munkabérek megállapítása. De az országos bányatermelési viszonyok is nyugodtak voltak ahhoz, hogy egy ilyen nem könnyű feladat szőnyegre hozása indokolt lett volna."¹³

Hogy mennyire indokolt is lett volna "egy ilyen nem könnyű feladat szőnyegre hozása", ezt az a számos kérvény és javaslat is bizonyítja, melyek ebben az időben tömegével megszáporodtak.

Végül is az iparügyi miniszter sem zárkozhatott el attól, hogy ne hozzon létre egy, az említett kérdésekkel foglalkozó bizottságot. Azonban a megindult tárgyalások sem folyhattak le zavartalanul és késedelmek nélkül. A bánya vezetői, ahol arra csak mód nyílt, olyan helyzetet teremtettek, hogy a tárgyalásokat ne lehessen lefolytatni. Például, amikor a bizottság hosszú előkészületek után összeült, az egyik bányaigazgató a munkások megjelent képviselőit kommunistáknak titulálta, mire azok ott hagyták a tárgyalást.¹⁴

Hetekkel később, amikor ismételten összeült a bizottság, a bányatársulatok képviselői vonultak ki, "...mivel a bizottság alelnöke véletlenül azt a kifejezést használta, hogy "Tisztelt uraim, végre ideje lenne ezeknek a szegény állati sorban tengődő magyar embereknek tisztességes bért fizessenek !" - a munkaadók képviselői megsértődtek és azzal a kijelentéssel, hogy ilyen hangnemben nem tárgyalnak, otthagyták a tárgyalást, s a legkisebb bérmegállapítás megintcsak nem történt meg.¹⁵

Végül egy hónapi huzavona után sikerült a bizottságnak véglegesen szőnyegre vinni a kérdést, azonban a létrejött bérmegállapítás nem hozott megnyugvást a bányamunkások körében. A tárgyalások során ugyanis az történt, hogy az összeült négy munkásképviselő, a bányatársulat négy képviselője, valamint a minisztérium érdektelen képviselőiként megjelent két tisztviselő és az elnök - heten négy ellenében - megszavazták a dorogi bányaigazgató által, mint maximumot beterjesztett 9,5 %-os béremelést.¹⁶

Amikor a munkásküldöttek beszámoltak az esetről, a bányamunkások körében heves tiltakozást váltott ki a munkabérmegállapító bizottságok ilyen, a bányászok érdekei szem-

pontjából hátrányos összetétele. De tiltakoztak az ellen is, hogy az érdektelen képviselőkként megjelent miniszteriális képviselők is ellenük szavazhattak.

Ezzel a kérdéssel foglalkoztak a Bányászszakszervezet X. közgyűlésén is, ahol a megjelent szakszervezeti küldöttek előtt JelinekmFerenc, országos titkár, ismertette a kialakult helyzetet és kijelentette, hogy a munkabérmegállapító bizottságok összetétele nem elégitheti ki a munkások igényeit, mert néha a rendes munkáltatói tagok mellett szavazati joggal bir 2 érdektelen tag, az elnök és a helyettes elnök is. Javasolta, hogy ennek az állapotnak megszüntetésére az egyenlő jog alapján emelni kell a bizottságok létszámát.

A küldöttek határozati javaslatot fogadtak el, amely kimondta: "A jelenlegi bérmegállapító bizottságok összetétele és működése nem felel meg a bányamunkásság életviszonyait feljavító célnak, ezért kívánjuk a bizottságok létszámának szaporítását, hogy minden nagyobb bányaterület képviselőt kapjon. Az arány egyenlő legyen, ugyanannyi munkaadói, mint munkavállalói tagja legyen. Amennyi érdektelen tag bir szavazati joggal a munkáltatói oldalon, ugyanannyi érdektelen munkavállalói tagnak is legyen szavazati joga. A munkavállalói tagok a bizottság ülésein való megjelenés esetén vasuti és munkabér megtérítésben részesüljenek."17

Ugyanez a közgyűlés foglalkozott a bányamunkások más jellegű szociális kérdéseivel is, melyek ugyancsak sürgős orvoslásra szorultak a vállalat részéről. Ezek a kérdések felölelték a bánásmódra, a munkaidőre, illetve a szolgálati szabályzat módosítására vonatkozó problémákat, valamint azokat a kérdéseket, melyek a családipótlék, a nyugbér és a balesetbiztosítás ügyeivel foglalkoztak. A megjelent bányamunkás küldöttek ezekben a kérdésekben is állást foglaltak, és a megszületett határozati javaslatban egységes akarattal mondták ki: kívánatos a 8 órai munkaidő bevezetése, ahol technikai lehetőségek vannak ez év október 1-én, ahol nehézségek vannak, legkésőbb 6 hónapon belül

ugy, hogy a be- és kiszállás is bele legyen számítva; a szolgálat szabályzat sürgős módosítása. Az új módosított szövegbe legyen benn a következő rendelkezés: "A munkavállalót munkájában, keresetében megkárosítani, a munkájából ideiglenesen vagy véglegesen elbocsájtani azért nem szabad, hogy valamelyik szakmai szervezetnek, amely miniszterileg is jóváhagyott alapszabállyal működik - akár vezető, akár egyszerű tagja"; az összes bányáppari üzemekben a durva és trágár bánásmódot meg kell szüntetni. Ha a feljebbvaló a munkást tetteleg vagy oly erkölcsi kijelentéssel bántalmazza, amely egyébként is büntető eljárás alá vonható, a bányahatóság fegyelmi eljárást indítson ellene. Ez a fegyelmi eljárás harmadfokon a szolgálatból való elbocsájtás legyen; a családi munkabérpótlék a meglevő 5.-pengőről 7,50 P.-re emeltessék, terjesszék ki a feleségre is és a 18 éves korig a gyermekekre is; a betegségbiztosítás terén az eddigi szokásban lévő társpénztári felülvizsgálati rendszer mellett egy országos független orvosi tanács létesüljön, ahol a társpénztári beteg tagokat a helyi főorvos felülvizsgálata után ingyenesen véleményező felülvizsgálatra rendelhetik; a balesetbiztosítás terén az illetékes minisztérium vonja vissza a 6000/1933 M.E.sz rendeletét. Balesetkártalanításban részesítsék a tüdő, szilikózis, reuma betegségek folytán munkaképtelenné vált munkásokat 1936. június hó elsejéig visszamenőleg; a bányanyugbér biztosítása terén a Magy. Kir. Belügyminiszterhez benyújtott nyugbér, reformjavaslat sürgős elintézését kívánjuk, hogy az emelés még ebben az évben történjék meg. Tekintettel azonban arra, hogy hosszú ideig húzódott ez a rendezés, életfontosságú kérdés, hogy a földalatti bányamunkások szolgálati ideje 40 évről 30 évre, a korhatár 60 évről 50 évre, a külszíni munkások szolgálati ideje 40 évről 35 évre, a korhatár 65 évről 55 évre szállíttassék le. A várományi idő 10 évről 4 évre szállíttassék le, a katonai szolgálat duplán számíttassék, fenntartási díj teljesen eltöröltessék. A nyugbér rendezését a már nyugbérben levőkre is terjesszessék ki; az elaggott nyugdíjasok számára szobás és szoba-konyhás, esetleg termes otthonokat létesítsenek, olyan helyeken, ahol a megtört nyugdíjas és rokkant bányamunkások egészséges otthont találnak. 18

A megszövegezésből is látható, hogy a javaslatok kizárólag szociális jellegűek és egyáltalán nem érintik a bányamunkások szervezeti kérdéseit, politikai célkitűzéseit, valamint a háborús helyzettel kapcsolatos állásfoglalását. Azonban az adott viszonyok és az adott hivatalos szakszervezeti irányítás mellett ezekkel a kérdésekkel nem is igen lehetett a bányamunkások nagy nyilvánossága elé menni.

A bányatársulatok vezetői még az említett javaslatokat is tulzottnak és felforgató jellegűnek érezték, s így ahol csak tehették a javaslatok és követelések ellen léptek fel. Ezután az sem érthetetlen, hogy a felsorolt határozati javaslatok legnagyobb része csak papírra fektetett óhaj maradt és a legtöbb pontja még 3-4 év múlva is, mint megvalósításra váró javaslat szerepelt a munkások kéréseit, illetve követeléseit tartalmazó listákon.

Némileg más légkör uralkodott a bányászszakszervezet helyi csoportjainak közgyűlésein. Ezeken az összejöveteleken már több szó esett a szervezeti kérdésekről is, mint az országos fórumokon. A bányamunkások tömeges jelenléte pedig megteremtette annak a lehetőségét, hogy ezek a közgyűlések elevenebbek, forróbb hangulatuak legyenek, mint amilyen az országos közgyűlés volt.

A Felsőgalla-Tatabánya bányász helyicsoportjának 1940. február 19-én megtartott közgyűlése is ezt a tanácskozási légkört sugározta. A közgyűlésen az idősebb, régi harcosok mellett szép számmal jelentek meg fiatal bányászok is, ami azért hangsúlyozandó, mivel szerepük ezek alatt az évek alatt rendkívül megnőtt, s ezek a fiatalok a később meginduló kommunista sejt szervezésének legértékesebb káder anyagát testesítették meg.

A gyűlésen Borbély János korelnök kemény szavakkal mutatott rá azokra a nehéz viszonyokra, amelyek között az ország legnagyobb bányatelepének, a tatai szénmedencének robotos bányamunkássága él. Zárószavaiban pedig elmondta, hogy "a szövetség első helyicsoportjának kell kivezetnie a többi helyicsoport szervezett bányamunkásságát a tudatlanság és szegénység reménytelen helyzetéből!"¹⁹

A közgyűlésen megjelent Jelinek Ferenc, az szövetség

országos titkára is, aki röviden ismertette a X. közgyűlésen elhangzott határozatokat, és szavaiban nyomatékosan mutatott rá arra a tényre, miszerint "...a munkabérek és a munkaviszonyok ott, ahol a bányamunkásság megmozdult, javulást mutatnak, de ott, ahol szervezetlenség és tudatlanság honol ott csak állandósul a nyomor."²⁰

Beszélt a szakszervezet jelentőségéről is, mondván: "Ma a szakszervezet van olyan fontos tényező a termelés és a gazdasági élet terén, mint az államgépezet bármelyik más fontos intézménye. Ma az érdekek küzdenek egymással és csak az a fél jut kedvező helyzetbe, amelynek megvan a jól kiépített szakmai érdekvédelmi szervezete."²¹

A többször is hangsúlyozott szervezettség lényegében csak a szakmai érdekvédelemre vonatkozott, s nem tartalmazta a politikai szervezettség kérdéseit, ami természetesen semmit sem von le a közgyűlés értékeiből.

A legégetőbb feladatokat egyenlőre a határozati javaslatokban lefektetett követelések gyakorlati kivívásai jelentették. Ennek érdekében még az **SZEP** álláspontját is meghaladó határozatban jelölték meg a bányamunkások feladatait. Kimondták, hogy az előterjesztett javaslatoknak csak akkor lesz foganatja, "...ha a bányamunkásság egységesen, szervezetten lép mostani mozdulatlanságából és becsületesen, még áldozatokat is vállalva, erejének tudatában rábirja a munkáltatókat az anyagi áldozatvállalásokra. Minden más, ami az ügy körül történik csak reménykeltés, amiből soha sem lesz kézzelfogható eredmény a munkásság javára."²²

Hogy ez valóra is váljon, a tagság javasolta a vezetőségnek, hogy mivel a drágaság növekedik, de a bérek változatlanok, miután a munkásságot megszervezte "...első kötelessége legyen lépéseket tenni a vállalat Igazgatóságánál a bérek feljavításának érdekében."²³

A közgyűlés nem végzett hiábavaló munkát. A bányamunkások körében hamarosan bérmozgalom indult meg a szakszervezeti helyicsportok irányításával, s 1940. április végén bányamunkások küldöttei már "...béremelés iránti kérvényt" adtak át Rehling Konrád bányáigazgatónak. Sajnos a megmozdulást nem koronázta a várt eredmény. Rehling bányáigazga-

tó hideg és ravasz taktikával bizonyította be a küldöttek előtt, hogy a tatabányai munkások kapják a legmagasabb béreket az országban, ezenkívül, ha a megélhetés költségei emelkedtek is az utóbbi hónapokban, ez legkisebb mértékben Tatabányán következett be.

A küldöttség végeredményben eredménytelenül távozott az igazgatótól, a bányamunkások többsége pedig egyáltalán nem nyugodott bele a megindult mozgalom berekesztésébe. Mindezt persze a MÁK Rt. Igazgatóságán is tudták. Vida Jenő elnök-vezérigazgató a tárgyalás utáni hetekben Igazgatósági ülésen jelentette ki: Rehling bányaigazgató "ugy látszik elérte, hogy a munkásság egyenlőre megnyugodjék és várakozó álláspontra helyezkedjen. Azonban a közeljövőben aligha fogunk tudni egy béremelést elkerülni."²⁴

Az események Vida Jenő szavait igazolták, azonban a szépen indult szakszervezeti bányamunkás mozgalmat háttérbe szorította a hangzatosabb jelszavakkal és szélsőséges demagógiával fellépő Nyilaskeresztes Párt tevékenysége.

A párt tevékenysége nem volt újkeletű a szénmedence területén. Már az 1939-es választások is azt bizonyították, hogy a Nyilaskeresztes Párt befolyása minden más pártnál és szervezetnél erősebben érvényesült a munkások körében, amit igen sok tényező segített elő.

Az első ilyen tény, ami objektíve is lehetőséget nyújtott a párt térhódításának, az az volt, hogy a 30-as évek második felétől, de főleg a második világháború kirobbanásától kezdve a szervezett mozgalmi életben depresszió állt be, ami nemcsak a már érintett bányamunkás szövetség és az SZDP vezetőségében érvényre jutó opportunistáknak nézetek következménye volt, hanem azoknakma sajátos körülményeknek is, amelyek leginkább a munkások tarka összetételében nyilvánult meg.

Az ismeretlenségből fakadó bizalmatlanság, a politikai műveltség hiánya és nem utolsósorban a kormánysszervek, a hadiüzemi parancsnokok és bányatulajdonosok mozgalom ellenes megnyilvánulásai, ha nem is tudták teljesen lehetetlenné tenni az egységes, munkásérdekeket szem előtt tartó fellépést, mégis döntő módon fékeztek azt.

Ezt a helyzetet használta ki a Nyilaskeresztes Párt, amikor parlamenti legalitást is élvezve akadály nélkül, hatolhatott be a bányamunkások sorai közé, ahol a meglévő szociális nyomoruságot, a lehetetlenül rossz bér- és munkaviszonyokat hangzatos, demagóg ígéretésekkel igyekezett orvosolni. A szépen hangzó szavak igen hamar megtették hatásukat az eklektikus arculatu bányamunkások között. Csodát, sorsuk jobbra fordulását várták a párttól, aminek az egyes országgyűlési nyilas képviselők magatartása is alapot szolgáltatott.

Gruber Lajos és Wirth Károly 1940 nyarán, illetve korábban több ízben is megfordultak a bányatelep területén, ahol a munkások közé elegyedve biztató megértést tanusítottak szociális problémáik iránt, s ugyanakkor nem felejtettek el a bányatársulat részéről megnyilvánuló szociális visszaélésekről jegyzőkönyvet készíteni, vagy egy halom bérceculát gyűjteni olyan munkásoktól, akik éppenhogycsak tengették az életüket. Ezek a gesztusok rendkívül nagy vonzerőt gyakoroltak a megtévesztett munkástömegekre. Imponálóak voltak azok a gesztusok, amelyekkel Gruber és Wirth állandóan éltek, s amelyekből az országgyűlés képviselőházába is bőségesen jutott.

- Talán nem is hiszik el nekem - mondta Gruber egyik interpellációjában, - hogy ezeket a komoly és élemedett családapákat "Maga barom!", "Maga hülye!", "Maga állat!" jelzőkkel aposztrofálják. Kérdem én a T.Házát, hogy azt a dolgozó komoly és kemény munkát végző magyar munkást, aki az élet minden fázisában becsületesen megállta a helyét, szabad-e egy zsidó jampecnek így aposztrofálnia? Méltóztassanak elképzelni, micsoda elkeseredés van ezeken a telepeken, amikor ilyen bánásmód mellett kell dolgozniok emberek ezreinek.²⁵

Wirth Károly 1940-ben elhangzott interpellációjában még szívből márkolóbb stílusban ecsetelte a bányatelep területén uralkodó állapotokat.

- Aki még nem nézett egy bányász gyermek sápadt arcába, - mondta - aki még nem látta azt a beletörődést, amely egy bányász gyermek arcára vésődött abban a korban, amikor

még alig ébredt öntudatra; aki még nem látta ezeket a sápadt gyermek arcokat és nem látott még 38 éves elnyűtt, 60 évensé öregedett asszonyokat ezeken a bányaterületeken, az nem tudja, mi az: éhezni, és mi az: olyan olcsón dolgozni, hogy a bányakapitalisták szedik le alaposan a tejfelt.²⁶

A bányászok ezreinek tetszett ez a kiállítás nehéz soruk mellett, és kiváltképp tetszett nekik az, hogy nyomorúságos helyzetükről az országgyűlés termeiben beszélhettek, amit ugyanakkor az SZDP megalkuvó vezetői nem tettek meg.

Mindaz, amit elmondtak a képviselők, igaz volt, csupán a tulzók, demagóg sallangoktól kellett megtisztítani tényközléseiket, s akkor valóban a nyers valóság hiteles dokumentumaival állunk szemben. Lényegében a munkások ezreit is ez az "alapjában véve igaz" és saját tapasztalataikat, gondolataikat is igazoló tényközlés nyugozta le, nem beszélve arról az érzelmi színezetről, ami e tények feltárlását jellemezte. Nem látták meg, de a politikai öntudat különböző fokain állva azt nem is láthatták meg, hogy mindez csak valaminek a látszata, valami mélyebben húzódó politikai törekvésnek látványos, lélektani eszköze: eszköz a Nyilas-kereszties Párt céljainak eléréséhez.

Mik voltak ezek a célok ?

Mindenek előtt a politikai hatalom megszerzése, a Teleki-kormány megbuktatása révén, és a legszélsőségesebb fasiszta diktatura bevezetése német segítséggel, német mintára. Az időpont, 1940 nyara kedvezőnek ígérkezett e cél megvalósítására, hiszen az 1938-39-es nemzetiszocialista konjunktúra erre az időre elérte a csúcspontját. Nem beszélve arról, hogy a német külpolitika is kedvezően és bátorítólag hatott a nyilas törekvésekre, mivel a német hadvezetőség szívesen látta volna, ha Magyarország szélsőséges fasiszta államapparátusával elsőrendű, ellenállás nélküli kiszolgálója, később előretolt hadi állása lett volna a birodalmi érdekeknek, elsősorban a Balkán és a Szovjetunió felé irányuló hódító hadmozdulatok elősegítésében.

A kérdés csak az volt, hogy ez a hatalom átvétel milyen uton, milyen módszerekkel történjen. A nyílt nyilaspuccs a valóságos erőviszonyok miatt 1940-ben még korainak és szinte kivitelezhetetlennek látszott. A Horthy-féle fasiszta állam e tekintetben nyíltan és határozottan szembe szegült a szélsőségesen fasiszta jellegű Szálasi-féle nyilas törekvéseknek. Ezen a téren az uralkodó osztály többsége is a Horthy-féle fasiszta állam pártján állt.

Maradt tehát a másik út: közvetett uton megbuktatni a kormányt. Ez olyan erők bevetését tette szükségessé, melyek osztály helyzetüknél fogva is természetes ellenségei voltak a fennálló uralkodó köröknek, melyek tehát a gyanu árnyéka nélkül, képesek voltak kormánybuktató fellépésre. De követelmény volt az is, hogy ezek az erők tömeghatásuak legyenek és kulcshelyzetet töltsenek be a magyar nemzetgazdaság rendszerében.

Egyetlen ilyen osztály létezett csak, amelyik teljes mértékben megfelelt a fenti követelményeknek, s ez a magyar munkásosztály volt. A Nyilaskeresztes Párt természetesen a munkásosztály minden rétegében igyekezett behatolni, de végtére is csak a bányászok körében tudott nagyobb befolyásra szert tenni, éppen a már megvizsgált okok miatt.

A bányászok mozgósítását célzó nyilas akciók első jelei már 1940. augusztusában megmutatkoztak. A Nyilaspárt megbízott emberei rendszeres jelleggel látogatták a szénmedence telepeit, s ilyen alkalmakkor, "...főleg a fiatal koruakat és a nőket oktatták egy esetleges sztrájk esetén tanusítandó magatartásra."²⁷

Ilyen és ehhez hasonló látogatások után került sor szeptember 1-én egy titkos bányáskongresszus összehívására a Nyilaskeresztes Párt központjába, amelyről még a vezetők jórésze sem tudott, nehogy a munkásoknak kellemetlensége legyen a megbeszélésekből kifolyólag. A nyilas bányásküldöttek, mint főkövetelésben 30 %-os béremelésben állapodtak meg, bár a tatabányai küldöttek szerettek volna 50 %-os béremelést kicsikarni. E követelés irreális alapját azok a Nemzeti Munkaközpont által elhintett demagóg követelések adták, amelyeket a NMK emberei a bányatelepeken ál-

landó jelleggel hangsúlyoztak, s melyek megvalósítására legkevesbbé ők gondoltak. Pl. 15 pengős vágár keresetet akkor, amikor a valóságban ez a kereset 4-5 pengő volt.

A Nyilaspárt mozgolódásáról persze a kormány is tudott és ennek hatására, mint elődázhatatlan intézkedést, október 1-én kihirdette a 7 %-os béremelésről szóló miniszeri rendeletét, hogy ezzel eléje vágjon a bányászok és a rosszul fizetett munkások erőszakos fellépéseinek.

A rendelet hamar bebizonyította azt a tényt, hogy a kormány nem ismerte fel a probléma teljes súlyát, s az intézkedés csak olajat öntött a tüzre. A 7 %-os béremelés akkor, amikor a közszükségleti cikkek árai már 35-40 %-os emelkedést mutattak 1939. október 1-éhez képest, egyszerűen nevetséges dolog volt.

A munkásság úgy érezte, hogy becsapták őket. Elkeseredésüket csak tovább fokozta a kormány meglehetősen naívvul hangzó indoklása, melynek lényegét röviden így lehetne összefoglalni: mivel a drágulás mértéke 14 %-os, s a magyar munkásság keresetének csak az 50 %-át költi élelemre, így elegendőnek kell lenni a 7 %-os béremelésnek. A munkásság a saját bőrén tapasztalhatta, hogy ez nem igaz, nem felel meg a valóságos helyzetnek. Akkor, amikor a bányamunkásság 2,80-3.- P-öt keresett, s ebből kellett eltartania 5-6 gyermekét és feleségét, akkor ez az indok nem bizonyulhatott másnak, mint szemfényvesztő hazugságnak. A reális helyzetre éppen egy korabeli nyilatkozat világított rá a legjobban, amelyik megállapította: "A bányászok között nincs "egyke" és "egy se", ott csak 4-5-6 gyermek van, s ezeknek megfelelő mennyiségű kenyérre és táplálékra van szüksége."²⁸

A megélhetés drágulásaita bányászcsaládok érezték meg legjobban, amit még a béremeléssel foglalkozó miniszter tanács rendelkezése is lehetővé tett akkor, amikor a béremeléssel egyidejűleg megengedte, hogy egyes cikkek termelői árát emelhessék, a "mezőgazdaság életképessé tétele érdekében". Ez egyszerűben szólva annyit jelentett, hogy ugyan adtak 7 %-os béremelést a munkásságnak, ezzel szemben új utat nyitottak a drágulásnak és a különféle spekulációs lehetőségeknek.

Az objektív körülmények alakulása és a háttérben meghúzódó nyilas politikai célzatosság ilyen módon való egymásra találása a második világháború időszakának a legnagyobb bányász sztrájkmozgalmát robbantotta ki.²⁹

A sztrájkmozgalom első félidejében a Nyilaskeresztes Párt rendkívüli "pénz és természetbeni segélyek osztogatásával igyekezett a sztrájkoló munkásságot kitartásra ösztönözni".³⁰ Ez a segítség jelentős mértékben hozzájárult a sztrájkmozgalom gyors, megalkuvást nem ismerő fellángolásához és a bányászok pár napos, radikális eszközökkel folytatott harcához.

V. Az 1940. évi bányászsztrájk részletes története

1.

1940. október 7-én a Salgótarjáni szénmedence Frigyes aknai bányamunkássága, majd ezt követően a salgótarjáni munkások letették szerszámaikat és sztrájkba léptek. Ezekkel az eseményekkel kezdődött el az októberi sztrájkmozgalom, amely csakhamar kiterjedt az ország valamennyi bányavidékére. Október közepére már mintegy 50.000 bányamunkás sztrájkolt.

Október 14-én lépett sztrájkba Dorog és Tokod, majd Pécs bányamunkássága és október 15-én már Tatabányán is általános volt a munkabeszüntetés. A hadügyminiszter, hogy a rend fenntartását és a sztrájkmozgalom~~ot~~ megelőbbi elfolytását biztosítsa, karhatalmat rendelt ki Tatára. Az elkeseredett munkásságot azonban már nem lehetett ilyen könnyen lefegyverezni, s a munka azonnali felvételére birni, amihez az is hozzájárult, hogy a sztrájkoló bányászokhoz a Felsőgallai Alumíniumgyár, Karbidgyár, Portlandcementgyár, Mészüzem, Kőbánya, Szénleparló, valamint a Tatabányai Brikettgyár, Fűrészüzem, Téglauzem, Gépjavítóműhely, Márgabánya és az ujonnan megnyit~~ott~~ oroszlányi bányaüzem munkássága is csatlakozott.¹

Tatabányán az események teljes egészében a Nyilaskezes Párt programjának megfelelően, annak hatása alatt indultak. Jegyzőkönyvekkel igazolható, hogy a szénmedence területén a sztrájkot kizárólag zavarkeltés miatt idézték elő, hogy ezáltal megakadályozzák Budapest villanyvilágítását. Céljuk az volt, hogy egy ilyen általános zavarkeltés alkalmával a Teleki-kormányt lemondásra kényszerítsék, s a lemondás után a Nyilaspárt ragadja magához a hatalmat.

Egy Tatabányáról származó jegyzőkönyv is ezt a feltevést igazolja, s egyben arra is fényt derít, hogy a párt emberei mivel szédítették el a bányamunkások ezreit, bele-

kergetve őket egy kellőképpen meg nem szervezett, a munkások igazi érdekeit semmibe vevő, ugyanakkor komoly áldozatokat követelő mopalomba.

A jegyzőkönyv többek között a következőket tartalmazta: "Nekünk nem az a fontos, hogy hány százalék béremelést adnak, nekünk a hatalom átvétele a legfontosabb, mert akkor mindent el fogunk érni. Szálasi egy hónap múlva átveszi a hatalmat, és aki most velünk szemben ellenszegül, azt majd annak idején el fogjuk intézni. Ebből a sztrájkból kifolyólag senkinek baja nem történhetik, mert ha velünk szemben erőszakoskodnának, akkor a német hadsereg bejön és rendet teremt. A magyar katonatisztek és a csendőrség a mi pártunkon van. Teleki miniszterelnök a kormányával együtt ugylis megbukik. Három-négy napig folytassuk csak a sztrájkot, akkor már bekövetkezik a döntés."²

A mozgalom, e nyilatkozat ellenére is, bérmozgalomként indult meg. Október 12-én, szombaton Rehling Konrád bányaigazgatónál egy hat tagu küldöttség jelent meg nyilas jelvényekkel, nyilas rekvizitumokkal, a szónok tökéletes nyilas egyenruhában - derékszíjjal, nyilas köszönéssel, - és a hat küldött az összmunkásság nevében előadta kérését a bérkérdésben. 50 %-os béremelést, és a 8 órán túl teljesített munkaidőre 25 %-os bérpótlékot követeltek.

A bányaigazgató röviden utasította őket, hogy kérésüket írásba adják be, mivel ez lényeges kérés, és ebben a kérdésben neki nincs jogköre dönteni. A küldöttség tagjai az utasítást tudomásul vették és távoztak.

Másnap a Nyilaskeresztes Párt vezető emberei Tatán és Bánhidán gyűléseket tartottak, melyeken megtárgyalták az elmúlt napok eseményeit, és a gyűlések befejeztével a harc győzelmes kimenetelének reményével oszlottak szét.

14-én délelőt 9 órakor a küldöttség egy tagja benyújtotta írásban a kérelmet, melyben már csak 30 %-os béremelést és a túlórák után 25 %-os bérpótlékot kértek. A küldött erélyesen figyelmeztette a bányaigazgatót, hogy amennyiben a kérvényre délután 4 óráig kedvező választ nem kapnak, akkor az események további menetéért ő felelősséget nem vállal.

Rehling bányaigazgató szűkszávan megígérte, hogy a

kérvényt azonnal továbbítja az Igazgatóság felé, de választ legjobb esetben is csak szerdára várhatnak.

A Brikettgyárban délután Pipis György bejelentette a művezetőnek, hogy miután ők a kérvényre választ nem kaptak, azonnal leállnak. 3 óra 30 perckor a Brikettgyár leállt, majd ezt követően az erőmű gépházának munkásai is kíséreltet tettek arra, hogy leállnak. Sas István fél 4-kor kijelentette:

- Egy testvértől üzenet jött, hogy leállni ! - erre mindenki leállt. Az üzem vezetői azonnal közbeléptek, de közbelépett a főfelügyelő is, és erélyes hangnemben kikérte magának ezt az eljárásmódot. Ellentmondást nem tűrő hangon magyarázta meg, hogy soha, semmiféle sztrájknál nem fordult még elő az, hogy közüzemet vagy üzemet fenntartó munkát abban hagytak volna. Mindenkit a helyére parancsolt, mondván:

Mindenki vegye tudomásul egyszer s mindenkorra, hogy az üzemeket és lakóházakat ellátó, villányt termelő gépház is közüzem !

A munkások kellenetlenül, de visszatértek munkahelyeikre. Délután 4 óra után a gépháznál dolgozó vállalkozói munkások, majd 6 órakor a külszíni szállító munkások is leálltak és a 10 órai műszakváltáskor már csak néhány ember szállt le a bányába. Az utcákon megkezdődtek a zavargások, és akcióba léptek a sztrájkharcra felkészített asszonyok.

Másnap, 15-én a korareggeli órákban a munkába menő sztrájktörőket kövekkel dobálták meg. Csak a felvigyázók dolgozhattak a fenntartásoknál, de délutánra már őket is, mint sztrájktörő munkásokat kezelték, és nem egyet súlyosan megköveztek és bántalmaztak.

Éjjel fél 12-kor egy kb. 250 főnyi tömeg, amely főleg asszonyokból és fiatal legényekből verődött össze, végigjárta Tatabánya összes utcáit, és ahogy azt Tatabánya kerület képviselője elmondta:

Csodálatosképpen nem kenyér után, nem tüzelő után, nem ruha után és nem lakás után kiáltoztak, hanem politikai, mégpedig nyilas politikai jelszavakat kiáltoztak. ³

16-án, szerdán az üzem katonai parancsnokságát vitéz Varga vette át, s ezzel egyidőben a karhatalmi katonaság is megérkezett Tatabányára Bántay tábornok vezetése alatt.

Kora reggel a Tatabánya és Bánhida között lévő szén-szállító drótkötélpálya leállt, amit az üzem katonai parancsnoka állíttatott helyre az embereivel. S mivel a bánhidai üzem mindössze csak 4 napi készlettel bírt, az üzem parancsnoka a Tatabányán levő kb. 2.000 vagon szénpala felrakásához munkásszázadot kért, hogy ezáltal még 10 napig biztosítani tudja az üzem működését. A hadügyminiszter erre a munkára 3 zsidó munkásszázadot rendelt ki.

A délelőtti folyamán a munkások képviselői felkeresték Bántay tábornokot, aki előtt sirva panaszkodtak anyagi helyzetük miatt, s megígérték, hogy mihamarabb kivánságukat teljesítik, azonnal munkába állnak. A tábornok megértő magatartást tanúsított a munkások kérése iránt, és úgy nyilatkozott, hogy a bányászok bérmozgalma teljesen jogos. Rehling bányaigazgató erre föl a kirendelt katonaságról és a parancsnokokról a következő rövid megjegyzést tette:

Megbizhatatlan az egész, egy nagy nulla ! Meg kellene őket tizedelni !⁴

Délután a bányaigazgatóság már a tábornok leváltását kérte.

Dél tájban érkezett meg a telepre vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter. Rövid értekezletet tartott, melyen az volt az általános felfogás, hogy politikai erőpróbáról van szó. Kijelentette, hogy először meg kell kezdeni a munkát s csak azután kerülhet sor a panaszok és a követelések megvizsgálására. A karhatalom megerősítésére a hadügyminisztertől távbeszélőn még további 2 gyalog zászlóaljat kért. A hadügyminiszter szóbeli utasítása alapján a következő tömör felhívást tette közzé: "A vezetőket és az asszonyokat internálni kell! Csoportulás tilos! Fegyverhasználat kerülendő! A bányatelep körülzárandó!"⁵

A belügyminiszter intézkedett, hogy a rendzavarásért esetleg letartóztatott egyéneket a komáromi várba szállítsák. Emiatt Bántay tábornokot a monostori erőd igénybe vé-

telére, az étkezés stb. előkészítésére, továbbá a polgári hatóságokkal való érintkezés felvételére utasította.

Bántai tábornok azonnal felhívást intézett a bányászokhoz, hogy a munkát felvegyék, azonban ennek semmi eredménye nem lett. Így kénytelen volt a munka felvételére vonatkozólag 17-én reggel 6 óráig gondolkodási időt adni.

Ezekkel az eseményekkel egyidőben Tatabánya északnyugati részén a munkások, de főleg az asszonyok nagyobb csoportokban álltak ellen a munkát felvenni akaró munkásoknak, akik közül többnek menekülnie kellett a tömeg haragja elől. A küzdelembe a karhatalom egységei is beavatkoztak, és igyekeztek az összeverődött csoportokat szétoszlatni. A munkát felvenni akaró bányamunkások még a délután folyamán felkeresték Szabó Gyula kormánypárti képviselőt, hogy ő intézkedjen a helyzet megváltoztatása érdekében. Azonban ő is csak azt a tanácsot adhatta, hogy várjanak addig, amíg a karhatalmi intézkedések rendet teremtenek, és testi épségük sérelme nélkül kereshetik fel munkahelyeiket.

A helyzetet pillanatnyilag az ebbe bonyolulttá a karhatalom és a bányagazgatóság számára, hogy nem a hadiüzem felnőtt munkássága, akik amugy is a katonai törvények hatálya alatt állottak, hanem ezeket megkerülve az asszonyok, akik nem voltak hadiüzemi munkások, állták el az utakat. Nem főzőkanállal, hanem téglákkal, gumibotokkal és husángokkal a kezükben, és nemcsak azokat, akik az üzemeket akarták fenntartani, hanem azoknak a hozzátartozóit is megfenyegették, csak hogy megakadályozzák az üzemfenntartó munkálatokat.

17-én reggel a karhatalmi csapatok felett a parancsnokságot Bántay tábornoktól vitéz Henney Gusztáv tábornok, Horthy jó barátja vette át, és ennél a lépésnél érdemes egy kissé elidőzni.

Ulrich Viktor felváltása vitéz Vargával, valamint Bántay tábornok kicserélése Henney tábornokkal, mindez többet takar, mint egyszerű személycsere.

Ulrich Viktor szigorúan, de becsületesen tett eleget hadiüzemi parancsnokságának, azonban mint olyan ember, aki huzamosabb ideje állt a tatabányai üzemparancsnokság élén,

nem tudta

nem meglátni azokat a nehézségeket és szociális visszaéléseket, melyek akkor a bányatelepen uralkodtak. Ezt támasztja alá az a helyzetjelentése is, amiből már idéztünk az előző fejezetben.

Személye a sztrájkmozgalom kirobbanásakor gyanussá vált a bányaaigazgatóság szemében, és mint megbízhatatlan hadiüzemi parancsnokot azonnal lecserélték.

Más volt a Bántay-Hennyey fordulat háttere. Bántay tábornok és a karhatalom tisztjei idegenek voltak a bányatelep területén, mégis már az első napon fraternizáltak a sztrájkoló bányászokkal, biztató megértést tanusítottak követeléseik meghallgatásakor, sőt Bántay tábornok maga is többször hangsúlyozta e követelések jogos voltát. Ezt a magatartást sokféleképpen lehetne magyarázni. Mondhatnánk azt, hogy megértő volt és mélységesen átérezte a bányászok nyomoruságos helyzetét, vagy hogy szimpatizáns volt a bányászokkal szemben, de mondhatnánk azt is, hogy messzemenően humánus alkat volt.

Pedig valójában csak arról volt szó, hogy valakinek hivatalosan is palástolni kellett ezt a nyilas érdekeket szolgáló sztrájkmozgalmat; valakinek hivatalos helyzetjelentésekkel is igazolni kellett, hogy semmi másról, csak kenyér kérdésről volt szó. Erre a szerepre jól megfeleltek az egyes karhatalmi parancsnokok. Ezt a cinkos szerepet játszotta Bántay tábornok is.

Nemcsak a tatabányai nyilasok által írott jegyzőkönyv tanuskodik erről, mely megállapította: "A magyar katonatisztek és a csendőrség a mi pártunkon van...", hanem Gruber Lajos nyilas képviselő 1940. november 13-án elhangzott interpellációja is, melyben többek között a következő szavakkal fejezte ki szimpátiáját Bántay tábornok és a Tatabányára kivezényelt karhatalmi tiszték iránt: "Le kell emelnem a kalapom az oda kivezényelt karhatalmi tiszték előtt..." Ugyanakkor nem mulasztotta el az alkalmat, hogy szemrehányást tegyen Rehling Konrád bányaaigazgatónak azért a barátságtalan magatartásért, amellyel a tábornok és a kivezényelt katonaság iránt viseltetett, s amellyel elérte, hogy a karhatalmi egységek feletti parancsnokságot vitéz

Hennyey Gusztáv vette át.

A tábornok erélyesen látott hozzá a rend helyre állításához, annál is inkább, mivel kisebb munkás csoportok a délelőtti folyamán is harcot folytattak a munkát fenntartani akaró munkásokkal.⁷

Komolyabb összeütközésre azonban nem került sor a munkások és a karhatalom között. Hennyey tábornok a csoportosulások megakadályozása végett szigorú rendszabályokat vezetett be, egyelőre eredménytelenül. Hat engedetlenkedőt őrizetbe vetetett, akik kiszabadítására mintegy 400 főnyi tömeg gyűlt össze. Sikerült őket szétoszlatni, de a délután folyamán több helyütt erélyesebb fellépést kellett tanúsítaniuk, míg végül is a dolgozni akaró munkások megvédeése érdekében a munkásság mozgásának nappali korlátozását rendelte el.

A rendelet 8 és 12 óra, valamint 15 és 17 óra között 2-3 fős csoportok bevásárlását célzó mozgásán kívül semmilyen csoportosulást nem engedett. A tábornok a helyzet rendkívüli feszültsége miatt a Vezérkari Főnökségtől további katonai erősítést kért.⁸

17-éről 18-ára virradó éjszaka megkezdődött a sztrájkoló munkások elleni meglepetésszerű hadjárat. A karhatalmi parancsnok a sztrájk vezetői és a munka felvétele ellen agitáló munkások közül az éj leple alatt 106 főt lefogatott, és a komáromi fogolytáborba szállította őket. Az eseményekről a következőképpen számoltak be a szemtanúk:

- Az embereket éjszakának idején huzzák ki az ágyakból, és vitték őket légvédelmi pincékbe, majd onnan a komáromi árkász táborba, ahol egy cementpadlós istállóba csukták valamennyit. Családanyákat hurcoltak el, még akkor is, ha a férj már rabszállító kocsin volt, és otthon 5-6 gyerek maradt gondozatlanul.⁹

Volt ennek az akciónak egy, a későbbiekben sokat sérelmezett pontja, nevezetesen az, hogy a kivezényelt katonai csapatokat rendőri szolgálatra állították be, holott a karhatalmi rendelkezések ezt nem engedték meg. A katonák közvetlen letartóztatási parancsot kaptak, hogy a karhatalom

osztagai a csendőrséggel karöltve hajtsák végre ezt a meglepetésszerű akciót. Hennyey Gusztáv erről az akcióról a következőket jelentette: "A lefogás és az elszállítás teljes mértékben a meglepetés jegyében játszódott le, és így annak kivitelezése alatt nagyobb, illetve szervezett ellenszegülés nem fordult elő. Hogy a fenti lefogások a munkásokra milyen hatással voltak, ezt csak később lehet majd megállapítani." 10

Az éjszakai események következményeként a reggeli és a délelőtti órák folyamán sehol sem történt semmiféle zavar-gás vagy csoportosulás. A munkások tartózkodtak a nyílt fellépéstől.

A koradélutáni órákban, miután ~~nyílt~~ már a meglepetés első pillanatain túl voltak, ismét megkísérelték a nyílt ellenszegülést, ami ismét csak eredménytelennek bizonyult. A karhatalmi egységek szigorúan és kimélet nélkül dolgoztak.

A sztrájk időtartamának csökkentése érdekében a tábornok még a délután folyamán elrendelte a szabadon levő szervezkedő és agitáló munkások letartóztatását, aminek eredményeként a karhatalom emberei újabb 59 férfit és ~~10~~ 10 nőt tartóztattak le és szállítottak Komáromba. A tábornok megnyugodva küldte el helyzetjelentését, amelyben ezt olvashatjuk: "Az általános hangulatból azt a következtetést vonom le, hogy a holnapi nap folyamán a munkások közül többen - miután a bevezetett rendszabályok folytán családjuk biztonságát biztosítotttnak látják - munkára fognak jelentkezni és ezáltal minden valószínűség szerint az üzembiztonság meg lesz." 11

Ugyanezekben a napokban az ujonnan megnyitott orosz-lányi XVI-os bányauzemben is szünetelt a munka. A főleg vidékről bejáró bányamunkások zöme szolidaritást vállalt a tatabányai munkások mozgalmával, és ha jelentősebb "elfajulások" nem is voltak a bányatelep területén, a hadiüzemi parancsnoknak és az üzem vezetőinek mégis nagy gondot okoztak. Ugyanakkor a Vezérkari Főnökségnek is jelentős erőket kellett Tatabányáról elvonni és ide csoportosítani, arról nem is beszélve, hogy ez a kisebb méretű megmozdulás is növelte a termelés területén jelentkező veszteségeket.

A kisszámu, mindössze 170 főnyi itt dolgozó bányamunkásság elszigetelődése miatt ezen a területen hamarabb felbomlott a sztrájkmozgalom egysége, mint Tatabányán, aminek következtében a részleges munka felvétele már 19-én délután megtörtént.

19-én Tatabányán is kísérletek történtek a munkások és a karhatalom közötti tárgyalások megindítására. Délelőtt 11 órakor a bányászok 35 főnyi küldöttsége kért kihallgatást a karhatalmi parancsnoktól. A kihallgatáson elmondták, hogy a munkásság a munkát szívesen felvenné, ha tudná biztosan, hogy jogos panaszaik teljesítése nemcsak ígéret marad. Kijelentették:

- Mi semmi többet, csak megélhetésünk biztosítását kívánjuk.

A parancsnok közölte velük, hogy a kormány mindaddig, amíg a munkát fel nem veszik, velük nem tárgyal. De azt megígérheti, hogy jogos követelésük méltányosan teljesítve lesz. A küldöttség tudomásul vette ezt, és 20-án 16 órára újabb kihallgatást kért.

Ezen a kihallgatáson már a munkások 50 főnyi küldöttsége jelent meg. Bizalmasan jelentették, hogy szeretnének munkába állni, de tekintettel a munkamegtagadással vállalt súlyos kockázatra, szeretnének biztos ígéretet kapni, hogy megélhetési lehetőségüket tüzetesen meg fogják vizsgálni, és ez alapján a bérkérdést méltányosan rendezni fogják. Befejezésül még azt is elmondták:

- Mi nem kívánunk tulzásokat, csak méltányosságot. A munkát most még csak azért nem akarjuk felvenni, mert félünk, hogy miután még nem hangzott el felelősség vállaló ígéret, kérésünkkel kapcsolatban ismét csalódás ér. Nincs hitünk ilyen vonatkozásban. A közeli és távolabbi múltban többször hangzott el ilyen nemü ígéret és soha sem követte ezt teljesítés.¹²

A tábornok ismét a tudomásukra hozta, hogy a kormány részéről a tárgyalás előfeltétele a munka felvétele és egyuttal azt is megígérte, hogy ez esetben javaslatot tesz jogos kívánságuk méltányos rendezésére. Ezekre a szavakra a bányászok bejelentették, hogy az üzembiztonsági munkások

munkába állításáról gondoskodni fognak. Jelentésében a parancsnok már az alábbiakat írja: "Benyomásom szerint, amennyiben az általuk várt biztos ígéret elhangzana, a munkások igen nagy százaléka rövid időn belül munkába lépne."¹³

Az éjszaka folyamán több kisebb csoport még megkísérelte a munka felvételének megakadályozását, törekvésük azonban már semmi eredményt nem hozott. A sztrájkmozgalom ettől kezdve állandóan hanyatlott, aminek okai főleg a vázolt terrorban gyökereztek, amit a kormány ügyesen kapcsolott össze különféle engedmények kilátásba helyezésével, s ezzel sikerült is megoszlást előidézni a sztrájkoló bányászok tömegeiben.

Ugyanakkor a Nyilaskeresztes Párt politikájában is éles fordulat következett be. A német csapatok bevonulásának határideje lejárt, de a német csapatok seholsem mutatkoztak. A német külpolitika és a hadvezetőség még korainak találta Magyarország nyílt katonai megszállását, s inkább a diplomáciai formát választotta a végső lépés előkészítése érdekében, amihez pillanatnyilag még az európai politikai viszonyok is kedvező feltételeket teremtettek. Ilyen megfontolások miatt a német hadvezetőség igyekezett fékezni szövetségeseinek ezeket a tulbuzgó törekvéseit, és a várakozó álláspont jelszavát hirdette meg. Csak ezen tények ismeretében érthetjük meg a Nyilaspárt viselkedését a sztrájk hátralévő napjaiban.

Legelőször is megszüntették a pénz- és természetbeni támogatást, majd pedig teljes egészében elszigetelték magukat a bányászok további kérései és a mozgalom további szervezése elől.

Erre a megfontolásra nemcsak a német utasítások készítették a Nyilaskeresztes Párt központi vezetését, hanem az a tény is, hogy a munkásosztály más rétegeit nem sikerült bevonni az országos sztrájkmozgalomba, és nem utolsósorban az a felismerés, hogy a bányamunkások radikalizálódó sztrájkmozgalma a Nyilaspárt későbbi érdekeinek sem felelt meg. Erre a pálfordulásra világosan fényt derít az a korabeli röplap, amit a szociáldemokrata érzelmű bányászok terjesztettek a szénmedence területén.

"Bányamunkások! - hangzott a röpirat.- Vége a sztrájk-

nak, melybe lelkiismeretlen kalandorok beugrasztottak titeket. Mit kaptatok? Majd megmondom.

Október 25-én reggel Felsőgalláról feljött Somogyi Lajos szijgyártó és butorkereskedő, Stavinovszky József ócskaruhakereskedő, Szabó Sándor és egy Oláh nevű bányamunkás, akik az Andrássy uti nyilashelységben felkeresték Gruber Lajos nyilas képviselőt. Felvilágosítást kértek, mi lesz a sztrájkkal, miért nem jön ki és miért nem történik az általa sztrájkba beugratott munkások sorsával.

Gruber erre elkezdte az asztalt csapkodni, orditozott a megjelentekkel és tagadta, hogy neki valami köze van ehhez a sztrájkhoz. Kijelentette, hogy kétféle nyilaskeresztes van: az egyik tisztességes, a másik salak.

E z t a s z t r á j k o t a s a l a k c s i -
n á l t a .

Ehhez pedig nekik - mondotta Gruber - semmi közük.

A megjelentek elképedve hallották ezt a dühkirohanást, és igyekeztek minél előbb a helységet elhagyni, nehogy kidobják őket.

Ezt a küldöttek hangos szóval Felsőgallán és Tatabányán kihirdették. Erre a beugrott bányamunkások nagy tömegben elmentek és felvették a munkát.

Ezt kaptatok, bányamunkások! Most tudhatjátok, hogy ti csak salak vagytok. Igaz, hogy ezen a salakdombon szerettek volna Gruber és társai hatalomhoz jutni."¹⁴

2.

Október 21-én már nemcsak üzemfenntartásra, hanem termelői munkára is jelentkeztek munkások. Ezen a napon 262 bányász és 1.445 külszíni munkás dolgozott, 22-én pedig 371 bányamunkás és 2.088 külszíni munkás kezdte meg a termelői munkát. A nap folyamán a karhatalom emberei újabb 6 főt tartóztattak le, akik közül három további munkamegtagadás mellett agitált, három pedig a munkába menőket támadta meg.

A következő napokban mind többen jelentkeztek munkára, főleg a külszíni munkások közül, mivel ezek a munkások kisebb fizetésű emberek voltak, és kevésbé bírták elviselni a sztrájkkal járó megpróbáltatásokat. A karhatalom parancsnoka ennek tudatában minden erejét a bányászok munkába állítására fordította, hogy mielőbb biztosíva lássa a termelő munka teljes zavartalanságát.

24-én újabb 18 ember került a komáromi fogolytáborba, de ugyanezen a napon már 3.306 bányamunkás állt munkába, 25-én pedig összesen 4.046-an dolgoztak a bányaüzemekben.

26-án a karhatalom parancsnoka a következő megszövegezésű táviratot adta fel: "Tatabányán a külszíni munkára eddig jelentkezett 3.732 fő bányamunkás, ami a szükséges külszíni munkálatok elvégzéséhez a jelenlegi viszonyok között elegendőnek látszik. Tekintettel arra, hogy a Tatabányára vezényelt 4 munkásszázad is csak külszíni munkára vehető igénybe, 2 munkásszázad, mint felesleges visszavezényelhető." ¹⁵

Ezen a napon újabb küldöttség kereste fel Budapesten a Nyilaskeresztes Párt központját, hogy Gruber előző napi véleményét megváltoztassák és támogatást kérjenek jogos követeléseik teljesítésének kiküzdéséhez. Gruber ezuttal már fogadni sem fogadta a küldötteket. Ekkor felkeresték még Bornemissza Géza nyugdíjazott minisztert és Szabó képviselőt, azonban követjárásuk itt is eredménytelenül végződött.

Ezekkel a próbálkozásokkal egyidőben Tatabányán is mintegy 80 tagu bányász küldöttség jelentkezett Henney Gusztáv tábornoknál kihallgatás végett. A tábornok fogadta a munkásokat, és katonás tömörséggel utasította őket:

- Kérem Önöket, mondják meg az Önök által képviselt munkásság azon részének, amelyik a munkát eddig még nem vette fel, hogy a holnapi nap folyamán a saját jól felfogott érdekében álljon munkába, különben az igazságszolgáltatás példás szigorral fog eljárni. ¹⁶

A küldöttség ígéretet tett a munka általános és teljes felvételére, csupán az volt a kérésük, hogy munkába állásuk után a kormány megbízottja vegye fel velük a tárgyalást és hallgassa meg kívánságaikat.

A Budapestről visszatért küldöttség is, megcsalatra reményeikben a munka azonnali felvétele mellett agitáltak.

"Benyomásom szerint - hangzik a parancsnoki jelentés, - a holnapi nap folyamán a munkások csaknem teljes számban fognak munkába állni. Ennek megtörténte esetén javaslom, hogy a munkássággal a kormány képviselője lehetőleg 24 órán belül vegye fel a tárgyalást. Ellenkező esetben ugyanis, esetleges visszaesséssel kell számolnunk."¹⁷

28-án reggel a munka teljes egészében megindult, mindössze 70 fő hiányzott. Már csak szórványosan hangzott el egy-egy a munka megtagadása mellett lázító hang, de ezek a hangok is egyre gyengébbek lettek. A délután feladott távirati jelentés pedig már a sztrájk megszűntéről tudósította a Vezérkari Főnökséget. "A 14 órás váltás~~kor~~ 1.176 bányász jelentkezett váltásra. Távol mindössze 69 fő maradt /: ennek egy része internált, beteg vagy vidéki:/ Így itt a sztrájkot befejezettnek tekintem."¹⁸

A sztrájk alatti termelés és létszám¹⁹

Napok	Termelés		Létszám a felvigyázókkal együtt		
			Tatabánya		Oroszlány
Október	Tatabánya	Oroszlány	bánya	külszin	
14.	55.436 q	1.548 q	2.836	5.324	170
15.	7.123 q	908 q	390	913	142
16.	646 q	-	238	769	12
17.	-	-	219	870	25
18.	-	640 q	244	1.015	38
19.	-	665 q	328	1.725	38
20.	V A S Á R N A P				
21.	11.110 q	1.164 q	527	1.974	85
22.	10.195 q	1.267 q	634	2.670	96
23.	11.584 q	1.427 q	797	2.986	165
24.	18.342 q	1.472 q	1.283	3.601	165
25.	28.032 q	1.433 q	1.694	4.082	170
26.	49.049 q	1.600 q	2.609	5.623	170
28.	73.612 q	1.625 q	3.769	5.746	170

3.

Amint a bányászok teljes létszámmal megkezdték a termelést, a kormány képviselte is megjelent a bányatelepen.

28-án 19 óra 45 perckor az iparügyi miniszter államtitkára a munkások összehívott 20 tagu küldöttségével megindította a tárgyalásokat. Meghallgatta a bányászok panaszait és ezek legtöbbjének orvoslását is megígérte. A küldöttséget arra kérte, hogy kérelmeiket 30-án egy hat tagu bizottság útján az iparügyi miniszterhez is juttassák el. Az iparügyi miniszter fogadta is a hat tagu küldöttséget és közel 2 és fél órás kihallgatáson meghallgatta a bányászok kívánságait, majd ismertette velük a kormány béremelésre vonatkozó határozatát, mely kimondta:

1. A vállalat köteles az elsőrendű élelemcikkeket /burgonyát, kenyérlisztet, tészta lisztet, zsiradékot, hüvelyeseket, hagymát, szappant, cukrot/, valamint a fontos közszükségleti cikkeket /bakancs, ruházati cikkek/ bármilyen drágulás is történik, az októberi árakon kiszolgáltatni. Így pl. a zsírt 1.-P 90 fillérért.

2. A tulóráért a 25 %-os tulóra díjat megkapják.

3. Az alacsony fizetési kategóriába tartozó munkások bérét emelni fogják. Ez az emelés kb. 10-17 %-ig fog felmenni, ezenkívül mindenki, kivétel nélkül 7 %-os béremelést kap.²⁰

Ez a rendelet lényegében csak a legkirivóbb szociális visszaéléseket szüntette meg, valójában azonban teljes egészében kompromisszumos megoldást jelentett, s egyáltalán nem hozta magával az egész bányamunkásság megelégedését. Erről számolt be a november 4-én leadott helyzetjelentés is: "A szombaton kihirdetett béremelés ma délig átment a köztudatba és komolyabb rétegekben általában megelégedést váltott ki. Részben elégedetlenek az eddig már jobban fizetett kategóriák, mert a béremelésük az alacsonyabbakkal szemben csak 7%-ot tesz ki."²¹

Amint az a jelentésekből is kiderül, a rendelkezés elérte a célját: a bányamunkásságot sikerült annyira megosztani, hogy a bányagazgatóságnak egy bizonyos időn belül nem kellett komolyabb mérvű zavargástól tartania.

Az "oszd meg és uralkodj" elv egyenlőre jól bevált. Annál is inkább, mert a legtöbb bányamunkás figyelmét az internáltak és az eljárás alatt állók ítélete kötötte le. A közfelfogás általában az volt, hogy a lefogottakra a bíróság csak igen csekély büntetést ró ki.

November 18-án reggel a Tatabányára kirendelt karhatalom utolsó egysége is elhagyta a telepet, s ezzel formálisan is véget ért a sztrájkmozgalom által kiváltott rendkívüli állapot. A vállalat számára a sztrájk megközelítőleg egy millió mázsa mennyiségű szén veszteséget jelentett, az elveszett munkaórák száma pedig 426.512 órára rugott.²²

4.

Az októberi események utójátékát jelentették azok a perek és ítéletek, amelyeket az elhurcolt munkásokra róttak ki.

A külön erre a célra kirendelt bíróság 111 internált közül 60 főt, kellő vád és bizonyíték hiányában szabadlábra helyezett és megszüntette ellenük az eljárást, míg 51 főt 1 hónaptól 3 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték el. Később, december 13-án további 37 főt helyeztek szabadlábra az ügyészség jóvoltából, akik szabadulásuk után visszaérkeztek a bányatelepre, a bányavezetőség és a hadiüzemi parancsnokság legnagyobb bosszuságára. Félelmüknek, hogy esetleg ismét egy újabb zavargás állhat elő, nem egy esetben tanujeleit adták. Varga hadiüzemi parancsnok ezzel kapcsolatban a következőket írta az Igazgatóságnak: "A 37 elítélt, de szabadlábra helyezett munkás jelenlétét nemcsak hogy nem tartom kívánatosnak a hadiüzemünkben, de bizalmas jelentések vannak arról, hogy továbbra is izgató és lázító tevékenységet folytatnak, így egyenesen veszélyesnek látom további alkalmazásukat."²³

Ha ez a félelem nem is volt ennyire indokolt, kétségkívül nem állt minden alap nélkül. Rehling Konrád bányagazgató december 23-án keltezett levelében már ilyeneket írt: "Sajnálatos módon kell jelentenünk, hogy a munkások körében, főként a börtönbüntetésre ítélt haza kerültek részéről

további izgatás folyik. A termelés biztosítása és a rend fenntartása érdekében kívánatosnak tartjuk, hogy az elbocsájtottaktól telepünk mielőbb megszabaduljon."²⁴

A telep később valóban "megszabadult" ezektől a munkásoktól, azonban az az alapvető ellentét, ami a bányamunkásokat és a bányatársulat, illetve a hadiüzem parancsnoki személyzetét szembe állította egymással koránt sem szűnt meg, hanem az elkövetkezendő háborús évek folyamán csak tovább élesedett. Igaz, hogy megfelelő szervezettség hiányában és a szigorú katonai rendszabályok következtében az októberi sztrájkmozduláshoz hasonló nagy akcióra nem kerülhetett sor, de mindezek ellenére egy percre sem szűnt meg a burkolt vagy félig nyílt ellenszegülés a termelés területén, majd később politikai síkon is a fennálló tarthatatlan viszonyokkal szemben.

A sztrájknak az említetteken túl még az a tanulsága is megvolt, hogy a Nyilaspárt demagóg politikája véglegesen lelepleződött, és a bányászok legszélesebb rétegében a Nyilaspárt iránti bizalmatlanság és kiábrándultság lett urrá.²⁵

Ez a magatartás a későbbiekben pozitíven érezte hatását, hiszen nem egy esetben sikerült megakadályozni a Nyilaspárt nagyobb rendfelforgató tevékenységét.

5.

A sztrájkmozgalom eseményeivel, valamint a munkásság további szervezkedésével kapcsolatban nagy mulasztás terheli az SZDP és a Bányamunkás Szövetség vezetőségét. Ismerték a bányamunkások szociális helyzetét, az egyre növekvő elégedetlenséget és nem utolsósorban a Nyilaspárt magatartását. Mindezek ellenére mégsem vettek kellő bátorságot ahhoz, hogy a már amúgyis felizgatott és elkecsesedett bányamunkásokat a munkásság igazi érdekeinek megfelelően szervezzék meg, készítsék fel a gazdasági és politikai harc minden belátható következményére, és vezessék őket egy határozott cél felé, melyben valóban az ő érdekeik fonódtak volna össze.

Ezt a tartózkodó magatartást még, a már felsorolt objektív tényezők sem indokolták, és főleg nem adhattak arra okot, hogy teljes passzivitásba merülve szemléljék a véres eseményeket.

Sajnos a "politika mentesség" elve s csak a "gazdasági harc" programja megbosszulta magát az októberi sztrájk esetében. A sztrájk sok felesleges áldozatot követelt és lényegében alig oldott meg valamit. A Bányamunkás Szövetség pedig csak mosta kezeit. Nyilatkozatban szögezték le: "A Magyarországi Bányamunkás Szövetség vezetősége, a kötelekébe tartozó helyi csoportok és azok tagjai a leghatározottabban visszautasítanak minden olyan törekvést, amely a bányamunkások gazdasági helyzetének javítását célzó mozgalmát a munkásság igazi érdekeivel ellenkező politikai célokra kívánja felhasználni. Minden közösséget megtagad azokkal, akik kimondott politikai célokból a munkásságot olyan cselekvésre birták, amelyek a termelés nyugodt menetét zavarták."²⁶

Ez az utóbbi mondat azonban már későn hangzott el. Ilyen állásfoglalás után azonban nem meglepő, hogy a bányamunkások a hátralévő négy háborús év folyamán egyetlen egyszer sem tudtak hathatósan, együttesen fellépni a fennálló embertelen állapotok ellen, annak ellenére, hogy szociális helyzetük nem hogy javult volna, hanem rohamosan romlott, s a bánásmód is oly embertelen maradt, mint amilyen a sztrájkmozgalmat megelőző években volt.

Csak szorványos, de később egyre gyakoribbá váló szabotázs akciók jelezték, hogy a bányamunkások elégedetlensége semmit sem csökkent, és ha eljön az idő, a kedvező pillanat, ismét egy emberként teszik le szerszámaikat, hogy helyzetükön és a fennálló társadalmi, gazdasági viszonyokon változtassanak.

VI. A dekonjunktura évei /1941-1944/

Hogy a sztrájkmozgalom kompromissziumos eredményekkel való lezárása mennyire nem oldott meg semmit a bányamunkások alapvető érdekeit képező problémákból, arra nem egy tény, hanem egy egész korszak, az 1941-1944 között eltelt időszak a bizonyíték.

A bányamunkások helyzetét ezekben az esztendőekben már nemcsak a belpolitikai események, az egyes vállalatok önkényes, antiszociális intézkedései, hanem egyre nagyobb mértékben a külpolitikai események is meghatározták.

A Németország melletti elkötelezettség erősen rányomta bélyegét mind a belpolitikai, mind a gazdasági élet alakulására. Amikor a német seregek 1941. június 22-én átlépték Szovjetunió határát, a magyar kormány sem volt rest a "könnyű győzelem - nagy haszon" reményében elszegődni Hitler mellé.

A magyar uralkodó osztályok vezető körei, imperialista törekvésektől vezérelve minden józan megfontolást félretettek és hűséges kiszolgálói lettek a német fasizmus hadigépezetének. Ujabb területgyarapodást, revíziós elképzeléseik realizálásának feltételét látták ebben az elkötelezettségben.

A német hadsereg kezdeti gyors győzelmeit azonban hamarosan megzavarta Szovjetunió ellenállóképessége. A Moszkvai-csata a világ közvéleménye előtt bizonyította be, már 1941. decemberében, hogy a verhetetlen német seregek sem verhetetlenek.

Bárdossy feltétel nélküli németbarát politikája a jelzett események hatására még az uralkodó körökben ~~ben~~ sem talált olyan egyöntetű lelkes támogatásra, mint 1941. júniusában. A mérsékelt szárny felismerte, hogy Bárdossy

politikája nem sok jót ígér Magyarország számára, s nem késlekedett a megfelelő konzekvencia levonásával. Horthy, engedve a mérsékelt szárny nyomásának, 1942. februárjában Bárdossyt is, kormányát is menesztette hivatalából, s Kállay Miklóst bizta meg az új kormány megalakításával.

Kállay az 1942 elejére kialakult kedvezőtlen politikai helyzetből úgy próbált kiutat keresni, hogy ez az út messzemenően megfeleljen az uralkodó osztályok érdekeinek. Politikai programja gyakorlatilag Németország és a nyugati államok közötti lavirozó "hintapolitiká"-val volt egyenlő, ami nem jelentett mást, mint a német követelések további kielégítését /pl. az I. magyar hadsereg bevetése a Don-kanyar vonalán/, valamint a nyugati hatalmakkal való titkos diplomáciai tárgyalások megindítását.

Az I. magyar hadsereg voronyezsi pusztulása azonban hamarosan leleplezte ennek a politikának a gyengéit is. De 1942-ben nem csak katonai téren következett be a válság, hanem a német követelések ugrásszerű növekedése miatt a gazdasági élet területén is válságos helyzet alakult ki, ami növekvő elégedetlenséget váltott ki az ország lakosságának minden rétegében.

Ha a bányaiipari termelés helyzetét vizsgáljuk az 1941-1945-ös periódusban, azt tapasztaljuk, hogy mind országos viszonylatban, mind pedig a tatabányai szénmedence vonatkozásában a termelés fokozatosan csökkenő tendenciát mutat; a már amugyis megingott "kereslet - kínálat" egyensúly törvénye végképp diszharmónikussá válik, és a kínálat messze elmarad az óriásivá növekedett háborús termelés szükségletei mögött.¹

Bár a bányászat terén eszközölt beruházások ezekben az években is nagy arányokat öltöttek, mégsem voltak elegendőek a termelőkapacitás olyan méretű fejlesztéséhez, amelyet a szénfogyasztás igényei megkívántak.²

Az állam a haditermelés zavartalan biztosítása érdekében újabb anyaggazdálkodási intézkedéseket foganatosított, melyek a szénfogyasztás megoszlását szabályozták az ipari és a közüzemek kiemelésére, valamint a mezőgazdaság, fűtés, közlekedés és kivitel háttérbe szorítása útján.³

Ha a MÁK Rt. 1941-1944-es termelési adatait vizsgáljuk és figyelemmel kísérfük az egyes üzleti évről készített beszámolókat is, szinte a szemünk előtt foszlik semmivé az 1939-1941 közötti időszakot jellemző gazdasági mámor hangulata. Bár a szám adatok azt mutatják, hogy a kitermelt szén mennyisége még 1942-ben is növekedett, az 1938-as évhez viszonyítva 41 %-kal, azonban a szám adatokat kommentáló jelentések minden kétséget kizáróan arról győznek meg, hogy ez az emelkedés csak rendkívüli és huzamos ideig nem tartható erőfeszítések árán valósult meg.

Már az 1941-es eredményeket közlő igazgatósági jelentés is szólt azokról a nehézségekről, amelyek erősen veszélyeztették a termelés zavartalanságát⁴, de az 1942-es évre vonatkozó több tucat jelentés értékelő, elemző részletességgel tárta fel az egyes bányáüzemek termelési problémáit.

Annak ellenére, hogy 1942-ben a MÁK Rt.-nél mintegy 21,3 millió pengőt ruháztak be a termelés fejlesztésére, nem történt gyökeres előrelépés az egyes üzemek technikai fejlesztése terén. Nem a termelőkapacitás növekedett, hanem a termelés növelésének olyan tényezői domináltak továbbra is, mint a munkások és műszakok számának növelése.⁵

Az 1942-es üzleti évről kiadott évvégi jelentés tény-szerűen mutatja be ezt a folyamatot, amikor a következőket közli: "A MÁK Rt. tatabányai szénbányászatánál az 1942. évben 27.920.287 q szemet termeltünk, az előző évi 26.881.287 q-val szemben, ami 3,866 %-nak megfelelő 1.039.160 q többlettermelést jelent. Az üzemnapok száma 321 volt, tehát 8-cal több, mint az előző évben. Ebből 303 teljes, kettő 2/3-os és kettő 1/3-os vasárnapra esik. A földalatti munkásság létszáma 4,58 %-kal, a bányászattal kapcsolatos külszíni üzemek munkás-létszáma pedig 35,6 %-kal emelkedett az 1941. évhez viszonyítva."⁶

Amire a jelentésben fel kell figyelni, az a munkáslétszám százalékos növekedése, ami nemcsak a tatabányai üzemek esetében haladja meg a széntermelés százalékos növekedését, hanem a szénmedence egész területét illetően is.

Míg a széntermelés növekedése 8 %-os volt, addig a munkás-létszám 13 %-kal emelkedett az 1941-es évhez képest.⁷

A termelés fokozásának ez a módja, mely újabb és újabb tömeges emberi munkaerő bevetésére épült, kétes értékűnek bizonyult, amit az év második felének termelési mutatói is alátámasztanak: az előirányzott napi 875 vagón szén helyett csak 835 vagón szenet szállítottak a szénmedence üzemei. A MÁK Rt. vezetői tudták, hogy a katonai szolgálatra bevonulók helyét elfoglaló munkások, mégha számszerint többen is voltak, nem produkáltak teljes értékű munkát. Az Igazgatósághoz küldött november havi bizalmas jelentésben olvashatjuk az alábbi sorokat: "...a szén-termelést közvetlen kiszolgáló és termelő üzemtől összesen 254 fő távozott el. Bár az előbbiek /a katonasághoz behívottak/ pótlására beállítottunk részben a katonaságtól visszaengedett, de legnagyobb részt a bányában még soha sem volt 326 fő új munkást. Ugyancsak kaptunk két század és egy szakasz közérdekű munkaszolgálatost. A munkaszolgálatosoknál a teljesítmény nem kielégítő. Arra a kérdésre, miért nem dolgoznak jobban az a felelet, hogy 4,20 fillérért ez a munka is elég. De nem is lehet tőlük sok munkát elvárni, mert részben öregek, valamilyen bajuk van, és olyan gyengén vannak felöltözve, bakancssal ellátva, hogy előfordultan már mezétláb is dolgoztak a bányában. Ami az igen kis létszámu új és külszínről, leginkább az építkezésről bányába átképzésre áthelyezett munkásokat illeti, ezek sem adják ki azt a teljesítményt, mint a régi, szabad elhatározásból bányamunkát vállalt munkások. Sok közöttük csak a hideg, téli hónapokat akarja áthuzni, de keményen dolgozni nagyon kevésnek van szándékában."⁸

Mindezek ellenére a MÁK Rt. Igazgatósága kénytelen volt megalkudni a helyzettel, mivel a műszaki fejlesztést helyettesítő produktív, használható emberi munkaerő utánpótlása nehézségekbe ütközött. Egy másik bizalmas tájékoztatóból még a következőket is megtudjuk: "Volt idő, amikor a munkanélküliek száma oly nagy mérvű volt, hogy kitüntetésnek vette a telepi lakosság, ha 18 éves vagy annál fiatalabb gyermeket alkalmaztak, hogy ezáltal - kisebb kereset mellett is - háztartásukhoz hozzájárulhasson. Ma azonban a helyzet már

az, hogy a helybeli munkásaink gyermekei közül nagyon sokan igyekeznek másutt elhelyezkedni, ahol átmenetileg több keresethez juthatnak. Fokozottabb mérvben áll ez a környékbeli falvakból való utánpótlásnál, akik kisebb fáradsággal akár mezeti munkán, akár más gyártelepen kaptak munkát s családi körülményeik nem kötik őket a telepünkhöz. A távolabb eső vidékekről a jelenlegi munkabérek mellett több, földalatti munkára alkalmas urasági munkást szervezni lehetetlen, mert életstandardját legminimálisabbra is redukálva, képtelen a mai keresetből megélni."⁹

A tömegében nagy, de hatékonyságában csökkent értékű emberi munkaerőre való építés mellett a műszakok számának megnövelése emelte meg az 1942-es év termelési szintjét, ami azonban éppoly kétes értékűnek bizonyult, mint a nagyszámu képzetlen munkaerő munkába állítása. Különösen a vasárnapi munkanapok jelentettek problémát. "A vasárnapi termelő munkanapok is hátráltatják a naponkénti átlagot - olvashatjuk az 1942. novemberi jelentésben.- Különösen a szombat délutános szak érzi meg nagyon, amennyiben ez a szak este 10 órakor megy haza, a heti váltás következtében pedig már vasárnap reggel 6 órakor munkába kell állnia. Különösen a távolabb lakóknak alig marad 3-4 óra pihenésre."¹⁰

Az ilyen viszonyok között folytatott termelés következtében a balesetek száma is ugrásszerűen megemelkedett,¹¹ ennek következtében egyre többen estek ki a termelő munkából, s az üzemek vezetőinek nemcsak a katonai szolgálatra behívottak utánpótlása okozott gondot, hanem rövidebb-hosszabb ideig a betegállományban lévők helyettesítése is.

Akárcsak a gazdasági konjunktúra éveiben most is súlyos problémát jelentett a nyersanyagok hiánya, főleg a bányafa beszerzése. Az 1942. üzleti év zárójelentésében olvashatjuk az alábbi aggodalmas tényközlést: "Nagyon érezteti hatását a különböző üzemanyagok hiánya, mely különösen a bányafában feltűnő, annyira, hogy a széntermelést erősen veszélyezteti."¹² De nemcsak az a baj, hogy a bányafa hiánycikk, hanem amint azt egy másik levélből megtudjuk, a meglévők minősége sem volt kielégítő.¹³

A Romániából, Németországból, Lengyelországból és Jugoszláviából importált bányafa szállítmányok már 1941-ben elakadtak, s így a szénmedence üzemei csak belföldi, valamint a Szlovákiából érkező bányafára számíthattak. A súlyossá vált helyzeten az a csekély segítség sem változtatott lényegesen, amit 1943-tól a svájci bányafa behozatal jelentett. Ennek mértéke olyan szerény volt, hogy a szénmedence jóformán meg sem érezte.¹⁴

Az eddig felsorolt üzemszervezési nehézségeken kívül a legsúlyosabb termelést lassító tényező az emberek általános háboruellenes hangulata volt, ami egyaránt irányult a német fasizmus oldalán vívott Szovjetunió ellen viselt igazságtalan háboru, valamint a fennálló gazdasági, szociális és politikai viszonyok ellen.

1943-ban már semmiféle külsődleges eszközzel nem lehetett a termelés szintjét emelni, de még tartani sem. Bizalmas jelentésekből tudjuk, hogy az 1943-as termelési évre a Honvédelmi Minisztérium az Iparügyi Minisztériumon keresztül 3 millió tonna szén termelését írta elő. "A megkívánt termelésnek 1943 első harmadában csak 79,4 %-át tudtuk termelni - hangzik a jelentés, - ami azt jelenti, hogy az év még hátralevő 2/3-ában 211,67 munkanapon átlagosan 990 vagon termelést kellene felmutatnunk /az év I. harmadának 848 vagonos átlagával szemben/, azaz az eddig elért 848 vagonon felül még 16,74 %-kal többet kellene termelnünk. Az év első négy hónapjának termelési adatai azt mutatják, hogy a termelésben március hónapban az előző évihez képest 3,3 %-os, áprilisban 7,64 %-os visszaesés állt be..."¹⁵

Az előirányzott 3 millió tonnát azonban az év végére sem sikerült kitermelni. Mindössze 2.607.668 tonna szén hagyta el a szénmedence bányauzemeit, ami nemcsak 1942-höz, hanem még az 1941-es évhez képest is visszaesést jelentett. Pedig 1943-ban a foglalkoztatott bányamunkások száma messze meghaladta az előző évek munkáslétszámát. Az emelkedés 1938-hoz viszonyítva 150 %-os volt, de még az 1942-es évhez képest is 14 %-os emelkedést figyelhetünk meg.¹⁶

A munkáslétszám nagyarányu növekedése, ugyanakkor a termelési szint rohamos esése már 1943-ban előrevetítette a termelés dezorganizálódásának sötét képét. A széntermelés területén eluralkodó anarchisztikus állapotok, a szervezetlenség, a munkafegyelem fellazulása, az üzembiztonsági óvintézkedések elhanyagolása, a mindenáron való széntermelés hajszolása a baleseti statisztika alakulására sem volt hatás nélkül. Nemcsak a foglalkoztatottak száma emelkedett minden addiginál magasabbra, de a halálos balesetek száma is meghaladta az előző évek hasonló kimenetelű baleseteinek számát. Az 1942-es évi 4-ről 12-re emelkedett azoknak a munkásoknak a száma, akik a túlhajszolt termelés következtében veszítették el életüket.¹⁷

A sort az 1944. év zárta le.

Az 1944-ben kibányászott szénmennyiség kerekén 425.930 tonnával csökkent az 1943-as év erősen visszaesett termelési mutatóihoz képest, ami további 19,5 %-os esést jelentett az előző évhez viszonyítva. Ebben a nagyarányu termelés-csökkenésben nemcsak a már érintett háborus gazdasági, politikai nehézségek játszottak közre, hanem az a tény is, hogy az év utolsó heteiben nemcsak országos viszonylatban, de a szénmedence területén is bekövetkezett az ipar teljes dezorganizálódása és pusztulása, miután az ország területét a magyar uralkodó osztályok németbarát politikája hadszíntérre változtatta át. Az előrenyomuló szovjet csapatok és az elkeseredetten védekező fasiszta haderő több hónapos harca során egyenetlenné vált a szénmedence termelő tevékenysége, majd e harcok miatt december utolsó hetében végképp megszűnt mindenféle termelő munka a tatabányai üzemekben. Erről számol be az 1944-es termelési évről készített évrégi jelentés is, amely többek között a következőket tartalmazta: "A teljesítmény és vele együtt az egész széntermelés esését nemcsak a már 5 éve tartó háboru következtében fellépő nehézségek okozták, hanem - különösen az év második felében - a mind gyakoribbá váló légiriadók, amelyek zavarták a külszíni szállítást s a munkabajövetelt. Az október havában történt légi támadások felsőgallai osztályzónkat több hétre megbénították, és mivel telepünk harctérre vált,

december utolsó hetében minden termelő munka megszűnt."¹⁸

Ez, a termelés szempontjából áttekintett korszak minden kétséget kizáróan a legdicstelenebb korszaka volt a MÁK Rt. történetének.

Ennél dicstelenebb és sötétebb korszakot csak az a pár hónapos nyilas rémuralom teremtett, amely vandál pusztításával, az ipari berendezések leszerelésével a termelés szinte minden számbajöhető fajtáját dezorganizálta, értve ezalatt a szénmedencében üzemelő egyéb üzemágakat is.

Az 1942-1945-ös periódus azonban nem csak a termelés szempontjából volt sötét és dicstelen korszak, hanem az volt a szénmedence bányamunkásságának szociális helyzetét tekintve is.

A névleges bérek, ha kis mértékben is az 1940. októberi sztrájkmozgalmat követően emelkedtek, azonban ezt az emelkedést messzemenően ellensúlyozták a munkásosztály helyzetét befolyásoló új háborús tényezők: a fogyasztókorlátozó intézkedések, a közszükségleti cikkek hiánya, a jegyrendszer, a feketepiac burjánzása stb.

Annak ellenére, hogy a hivatalos árszínvonalat 1939. augusztusban rögzítették különböző időpontokban ezek az árak mégiscsak megemelkedtek, amit viszont nem követett a bérek arányos emelkedése.¹⁹

A vizsgált időszakban az átlagos vágárkereset havi 160-220 P. között mozgott. Ez persze csak a vágárookra vonatkozott, akik a bányamunkásságnak csak a kisebb, mintegy 30 %-át képezték; a munkások zöme nem keresett többet 70-150 pengőnél. A fennálló árviszonyok között elsősorban ezen utóbbi munkások helyzete vált aggasztóvá, mivel legtöbb esetben nem csak önmagukról, hanem népes /3-8 gyermekes/ családjukról is gondoskodniuk kellett. Ez a szomorú helyzet a bányagazgatóság előtt sem volt ismeretlen. Számos jelentésükben tesznek említést ezekről a viszonyokról, sőt még azt a feltevést is meg merik kockáztatni, hogy ilyen kereseti lehetőségek mellett "...legfeljebb élelmezésüket tudják biztosítani."²⁰ Azonban az áremelkedések miatt még ez is kétségessé vált, pedig a hivatalosan kimutatott kiskereskedelmi árak nem is tükrözték a valóságos helyzetet,

mivel a létfenntartási költségindexek a jegyre kiszolgáltatott élelmiszerek és a vásárlási könyvre kapható iparcikkek a hivatalosan megállapított árak alapján készültek. A feketepiac árai azonban, ennél magasabbak voltak, s a forgalom jelentős hányada ezekben az években már a feketepiacon bonyolódott le, ahol az árak a hivatalosan megállapított árak többszörösét érték el. Ennek ellenére béremlésre alig lehetett számítani. A bányagazgatóság mindenféle béremlési kérelemtől elzárkózott, kijelentve, hogy a bérek módosításárá addig szó sem lehet, míg az eladási árakat is nem emelhetik. Pedig a bérszint változtatására nagy szükség lett volna, mivel az 1940-ben kiharcolt eredmények 1942 elejére már szinte semmissé zsugorodtak össze, arról nem is beszélve, hogy ezeket az írásban foglalt engedményeket sem tartotta be a társulat.

A bányamunkásság 1942-re kialakult helyzetét minden fejtegetésnél plasztikusabban világítja meg Budinszky László képviselő országgyűlési felszólalása, akinek aligha állt érdekében sötétebbre festeni a korabeli helyzetet, mint amilyen az valójában volt.

Igaz, hogy állásfoglalását legfőképpen a nemzeti érdekeket fenyegető romlás érzete határozta meg, amit ő a bányamunkásság vonatkozásában így fogalmazott meg: "A bányamunkások helyzete és sorsa nem osztály kérdés, hanem a nemzet egyetemének kérdése. A szén termelése nélkül megáll az élet."²² És, ha mi továbbvisszük ezt a megkezdett gondolatsort, akkor még hozzátehetjük: a szén termelése nélkül nem csak az élet áll meg, hanem a fasiszta háború viselésére berendezkedett Magyarországra is rövid időn belül összeroppan. E szemlélet ellenére, felszólalásában dokumentum erejű, elemző rajzot adott a korabeli bányamunkás viszonyokról. Elmondotta, hogy 1940-ben az akkori életviszonyoknak megfelelően rögzítették az árakat, viszont 1940 óta a bányászok bére 30 %-kal emelkedett, és "...nem kell közgazdásznak lenni, annak megállapításához, hogy az akkori 4-5-6 filléres tojásnak az ára ma 20 fillér, az akkori 2 P. szalonna ár helyett ma 6-7 P. a szalonna ára, az egyszerű minőségű nadrág, amilyent egy bányász vehet - amely akkor 3-4 p.-be került, - ma 18-20 P., az általuk akkor 40 P.-ért

vásárolt ruhának az ára ma 140 vagy 200 P. A bányászok fizetése ténylegesen rögzítve maradt, a bevásárlási árak, az életfenntartás költségei legalább 200 %-kal emelkedtek. Ezzel szemben azt ígérték a vállalatok a bányászoknak, hogy kedvezményes áron kapnak bakancsot, szövetet, rőfös árut. Mindezekből semmi se lett."²³

Természetesen, nemcsak ez az egyetlen 1942-beli megnyilatkozás foglalkozott a bányászok rendkívül leromlott szociális helyzetével, hanem találkozhatunk még olyan, a társulaton belül hangoztatott észrevételekkel is, amelyek elfogulatlanságához mégkevésbé fér kétség. A tatabányai üzemigazgatóság bizalmas levélben olvashatunk nyers, szépités nélküli tájékoztatást arra vonatkozólag, hogy a bányamunkásság szimpla megélhetési költségei mennyire megközelítették a kifizetett bérek összegét, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy 1942-re már a megélhetési létminimum is veszélybe került.

"Tájékoztatásul közöljük - írja az üzemvezetőség, - hogy a társulati kaszinónkban jelenleg fennálló egységárak alapul vétele mellett /ez pedig kedvezményes is volt. Sz.F./ a havi étkeztetés P 66,62-be kerül, amikor reggelenként csak egy kis feketekávét 5-5 dkg. kenyérrel, ebédül hetenként kétszer levest és főzeléket, kétszer levest 10 dkg. marhahussal és tésztát, kétszer főzeléket és tésztát, egyszer főzeléket 10 dkg. sertéshúst és tésztát, vacsorára kétszer főzeléket 10 dkg. marhahúst és tésztát, négyszer főzeléket és tésztát, egyszer főzeléket és 10 dkg. borjúhúst és tésztát, 5-5 dkg. kenyérrel kaphat. Étkezése kiégésztéséül marad részére másfél kilógramm szalonnára és 8,5 kg. kenyérre jegye, melyet 8.-Péért vásárolhat meg és azt munkaideje alatt fogyassza el. Ezek szerint az étkezésre P 74,62-t kell hogy fordítson és ez a koszt alig üti meg a nehéz munkateljesítményhez szükséges kalóriamennyiség mértékét.

A napi ellátáson felül takarításra, mosásra, szappanra, dohányzásra borbélyra stb., időközönként hazautazásra is kell számítani, tehát látható, hogy a jelenlegi bérezés mellett a legminimálisabb megélhetésre is alig talál fe-

dezetet."24

Ehhez értsük hozzá azt a tényt is, hogy a bányamunkások nagyrészenek saját magának kellett gondoskodni közszükségleti és élelmiszer cikkeinek beszerzéséről, arról nem is beszélve, hogy nemcsak magáról, hanem családjáról is gondoskodnia kellett.

Ez a gondoskodás viszont csak abból a rendkívül rossz bérezésből történhetett, amit a társulat munkásainak kifizetett. Az üzemvezetőség, a fentebb idézett levelében pontos kimutatást közöl a bérekre vonatkozóan is. Külön vizsgálja a külszínen és a föld alatt dolgozó 16, 18, 20 és 22. életévét betöltött ifjummunkásoknak, napszámosoknak, illetve az urasági csilléseknek az akkori keresetét, a levonásokat és a nettó kifizetendő bérüket mintegy, hogy érzékelhessék a közöttük lévő jelentős eltolódásokat. A kimutatás elkészítésekor ideálisan 26 munkanapot számítottak, amelyből egy munkanap vasárnapra esett, s a vasárnapi munka után 50%-os bérpótlékot számoltak. A külüzemeknél napi 10 óra munkaidőt vettek alapul.

Bérkimutatás²⁵

Életkor év. Külszí- niek:	Napsz.bér 8 ill.10 órára P.- ben	Bruttó ke- reset bér- pótlékkal	Levonások /betegs., nyugbér, ill.adók/	Nettó ke- reset P.- ben
16	2.-	90,18	7,01	83,17
18	2,64	119,05	11,41	107,64
20	3,12	140,70	12,95	127,75
22	3,36	151,51	13,39	138,12
F ö l d a l t t i a k				
16	2,50	86,13	8,57	77,56
18	2,80	96,86	11,74	85,12
20	3,40	117,13	12,82	104,31
22	3,70	127,47	12,82	114,65

Az adatokból láthatjuk, hogy a külszíni munkások - bár igaz, hogy 10 órai munkaidővel, de sokkal könnyebb munka mellett- többet kerestek, mint a földalattiak 8 óra alatt, amelyhez a ki- és leszállás is járult, ez pedig minimum egy órával hosszabította meg a műszakok idejét.

Ez a jelentős eltolódás összefüggött az Iparügyi Minisztérium 1940-ben, a sztrájkmozgalmak nyomására hozott 51.853/1940. V.sz rendeletével, amely szabályozta a tatai szénmedencében alkalmazott munkások legkisebb munkabérét és a 8 órán felül teljesített munkák 25 %-os túlbérezését. 1942-ben a külszíni munkásság majdnem állandóan és kivétel nélkül 10-10 és fél órát volt naponta foglalkoztatva, a földalattiak 8 órai munkaidejével szemben, s részükre a társulat a rendelet értelmében köteles volt a 8 órán felül teljesített munka után az óradíj 25 %-át pótlékként kifizetni, ami szükségszerűen maga után vonta a bérezések aránytalan alakulását.

A rögzített bérszintnek és a bérezésen belüli aránytalanságoknak a MÁK Rt. Igazgatóság merev, munkásellenes magatartásának hamarosan meglett a következménye: a különböző üzemek szak- és segéd munkásai tömegesen kérték leszámoltatásukat, kijelentve; "...egyébütt jobb keresethez, jobb megélhetéshez juthatnak."²⁶ Bátran tehették ezt, hiszen a munkaerő felesleg országos viszonylatban minden addigi évet felülmúlt. Erről az Igazgatóság is tudott. "Egyes katonai ellenőrzés alatt nem álló üzemek - sérelmezte az Igazgatóság, - túlzott béreket nyújtanak, a mezői munkálatokhoz hasonlóképpen csalják embereinket."²⁷

Bár a munkásság életkörülményeit alapvetően a kifizetett munkabérek határozták meg, azonban az életkörülmények alakulásában a közszükségleti cikkekkel való ellátottság sem volt közönbös tényező. A társulat élelemtára már 1942. novemberében képtelen volt kielégíteni a bányászok élelem-szükségletét. A kérdés Igazgatósági ülés elé került, ahol Rehling Konrád vezérigazgató a következőket mondta el: "Két havi lisztkészletünkől, mellyel az évnek ebben a szakaszában feltétlenül rendelkezni kellene, kénytelenek vagyunk egy havi készletet igénybe venni. Ujabban komoly nehézségeket okoz a burgonya késedelmes szállítása."²⁸

Az élelmiszer fejadagok rohamos csökkenése, majd egyes cikkek eltűnése a társulati élelemtárakból, és a fekete-piacok virágzása kedvezőtlen hatást váltott ki a bányamunkásság tömegeiből.

"Az emberek fáradtak, rosszul tápláltak - olvashatjuk az igazgatói jelentésben,- mert a fejadag - dacára annak, hogy a bányászoknál országos viszonylatban is a legnagyobb - kevés."²⁹ Ez a tény, csakugy, mint a feketepiaci kereskedelem elburjánzása kihatott a termelés vitelére is. Ugyanez a jelentés erről is tájékoztat: "Az élelmiszer fekete bevásárlása igen sok szabadságra és kimaradásra vezet. Sok esetben messze vármegyébe mennek el, hogy feketén összevásárolják a fejadaghoz szükséges elsőrendű élelmiszer cikkeket. Természetesen minél távolabb mennek, annál több a kimaradás..."³⁰

Ugyancsak károsan éreztette hatását a bányászoknál oly fontos lábbeli ellátás elégtelensége is. A munkásoknak nem egyszer mezétláb kellett dolgozniuk, mert a bakancspók a rossz minőség és a kihordási idő meghosszabbítása miatt idő előtt tönkre-mentek. A bakancs "sok esetben 40-50 műszak után tönkremegy - olvashatjuk az 1942. novemberi jelentésben,- és ha akkor meg tudnánk kapni a talpat, így ezt megtalpalva, még tovább hordhatná. A tény azonban az, hogy pl. a márciusi és áprilisi folyamodványokra csak most tudtuk a bakancsot kiadni, s így kényszerült a munkás a bakancsot addig hordani, míg nemcsak a talp, hanem az un. brandzól is tönkremegy, amikor is eldobhatja az egész felsőrészt is, anélkül, hogy az előírt 150 műszakot vele kidolgozta volna."³¹

Hasonló volt a helyzet a bányászok ruhaellátottságát illetően is. További elégedetlenség forrását képezte a szénjárandóság, mint természetbeni juttatás, rendszertelen kiutalása, ami a szállítási nehézségek miatt 1942. októbertől, a téli hónapokat is bele értve, nem egyszer el is maradt. Ennek következtében nem volt ritkaság, hogy a nehéz, piszkos bányamunkából hazatért munkás még melegvizhez sem tudott jutni.³² De a tüzelőanyag hiánya nemcsak a melegviz esetében jelentett problémát, hanem a novemberi hidegek miatt a legtöbb bányász családnál egészségügyi problémát is okozott.

A Szabó Gyula által benyújtott lakásépítési akciót nem sikerült kivitelezni, így a bányamunkások lakáshelyzete

nemhogy javult volna, de a lakhatatlanná vált bányász lakások lebontása miatt rosszabbodott. A vállalat tulajdonát képező egy- és kétszobás munkás lakások száma 1942-1944 között 283-mal, illetve 21-gyel csökkent,³³ pedig a lakásinséget enyhíteni törekvő építkezések ezekben az években sem szüneteltek. Csak 1944-ben Tatabányán 38, Oroszlányon pedig 27 hat lakásos munkás barakot építettek fel.³⁴

A háborús állapotokból fakadó valamennyi gazdasági, szociális nehézség a munkásokat súlytotta, ugyanakkor a MÁK Rt. körül csoportosuló finánciókés körök ugyanebből a helyzetből a legnagyobb hasznot húzták.

A munkások hathatós fellépésének erős korlátokat szabott a hadiüzemi rendszer, mely kemény módszerekkel torolt meg minden olyan törekvést, amely a termelés lassítására irányult. Ennek ellenére a vállalat vezetői több esetben is panaszt emeltek a hadiüzemi parancsnokok "gyengekezdése", engedékenysége miatt. Nem vették észre, hogy a túlhajsztolt termelés következtében bekövetkezett balesetek számának emelkedése, a munkások körében tapasztalható általános fáradtság, az élelem hiánya miatti legyengülés önmagában is oka lehet a hiányzások ugrásszerű növekedésének.

A statisztikai kimutatások mellett több hivatalos személytől származó jelentés is szót ejt a munkások tömeges legyengüléséről. A tatabányai járás főszolgabírója teszi szavá a következőket: "...sok a beteg ember és ezek valóban legyengültek, és a fokozott munka miatt pihenésre szorulnak. Rossz hatást váltott ki, hogy a szabadságok kiadását rendeletileg a kormányhatóság megtiltotta. A szabadságra a munkások egészségi állapotuk miatt nagyon rá vannak szorulva. A szabadságok elmaradása miatt véleményem szerint a munkásságnak a munkából való hosszabb-rövidebb ideig tartó és részben kényszerű elmaradását fogja eredményezni, ezzel pedig a termelés csökkenése jár."³⁵

Az Igazgatóságnak azonban más volt a véleménye. A munkateljesítmény lerobbanásának, a betegnapok és mulasztások elszaporodásának csak egy oka van - jelentette ki az Igazgatóság, - mégpedig az, hogy "a mulasztásokat nagyon enyhén büntetik a hadiüzem katonai parancsnokai, egyes pregnánsabb esetekben pedig a hadbíróság mutatkozott erélytelennek és

tulságosan polgári módon intézte el az ügyeket. A munkások látták, hogy szörmentén kezelik őket, s ezt kihasználva: "Ugy sem mernek velünk szemben erélyesen eljárni !" - felkiáltással halmozták a kimaradásaikat, lazsáltak a betegnapokkal, és magyarul mondván, lassították a munkatempót."³⁶

A valóság azonban más volt. A hadiüzemi parancsnokok korántsem voltak olyan engedékenyek, elnézőek, mint ahogy ezt a fenti szavak hallatán hihetnénk. A töredekésnek számító hadiüzemi parancsnoki jelentések alapján tudjuk, hogy ezekben a hónapokban 1-3 hónapig terjedő szigorított fegyház büntetésre ítélték azokat a bányamunkásokat, akiknél a legkisebb lazaságot is észrevették.³⁷

Ettől függetlenül a MÁK Rt. Igazgatósága a munkásokkal szemben "példásabb megtorlást", "munkatáborba való utalást" követelt a hadiüzemek parancsnokaitól.

Ezek a számba vett tények: a bányamunkások életkörülményeinek fokozatos romlása, a megélhetési viszonyok súlyosbodása és nem utolsósorban a munkásokkal szemben tanúsított szigorú katonai bánásmód mind, mind elősegítette a munkások politikai aktivizálódását.

VII. A mozgalmi élet kibontakozásának évei

A sztrájkmozgalom leszerelését követő hónapokban a megszigorított hadiüzemi rendszabályok és a munkások tömegeiben, a béremelést követően tapasztalható megosztottság miatt, mégcsak gondolni sem lehetett az azonnali politikai szervezkedésre, vagy politikai akciókra. A gazdasági harc is meg lehetőszen szűk keretek közé szorult. A kormány a bányamunkások irányítását és közben tartását a saját érdekeit képviselő Nemzeti Munkaközpont¹ vezetése alá kívánta helyezni, bízva abban, hogy ez a szervezet képes lesz a munkástömegek leszerelésére; képes lesz arra, hogy ezt a tömeget a tőkés vállalatok engedelmes eszközévé teszi. Ami a Nemzeti Munkaközpont programját illeti, ez a bizalom nem volt alaptalan.

A Nemzeti Munkaközpont vezető emberei nem rejtették véka alá nézeteiket. Megnyilatkozásaikból kiderült, hogy a szervezet végső célja a munkások gazdasági és politikai harcának a megbénítása volt.²

A NMK lényegére leginkább az a pár sor világít rá, amit vitéz Marton Béla írt egyik levelében Varga Józsefnek, a MÁK Rt. elnökének.

"Kedves Józsi!- hangzik a levél.- Közismert előtted, hogy a vezetésem alatt működő Nemzeti Munkaközpont eltérően a mult osztálygyűlöletén felépülő munkás szervezetektől, minden ténykedésével arra törekszik, hogy a munkásságot nemzeti alapon nevelve, a munkásérdekeket a munkaadó és munkavállaló közötti megértésen keresztül megvédje és a magyar munkásságot nemzeti életközösségben az őt megillető nagy és fontos szerephez juttassa."³

Ez a szervezet, mint a fenti sorokból is kitűnik, megkisérelte a munkások és tőkések; a kizsákmányolt és kizsákmányoló osztályok közötti ellentéteket megszüntetni; nem-

zeti egységbe tömöríteni az összeegyeztethetetlen érdekü, más és más politikai célokat valló antagonisztikus osztályokat, ami természetesen éppoly abszurd elképzelés maradt, mint a jobboldali szociáldemokraták elképzelése, ti. az, hogy a munkások a háborus helyzetre való tekintettel átmenetileg az osztálybéke álláspontjára helyezkednek.

A NMK tevékenysége már az őszi sztrájkmozgalmakat megelőzően bebizonyította, hogy a vezetők sem gondolták komolyan a programjukba foglalt pontokat, de amennyiben mégis, az csak a munkaadók számára jelentett előnyt.

Nyíltan propagálták, hogy a munkások megszervezését elsősorban a vállalati érdekelttség szemelőtt tartásával akarják megvalósítani, s ennek érdekében még a spicliske-dést és a besugást is készségesen vállalták. Tudatták az üzemek vezetőivel, hogy megbízottaikat olyan feladatokkal látták el, melyek többek között kimondták: "az üzemekben történő jelenségeket kísérik figyelemmel, és a tapasztalatokat jelentsék a vezetőségnek."⁴

A MÁK Rt. vezetőinek, az őszi sztrájkhullám után, valósággal kapóra jött a NMK vezetőinek felajánlkozása, akik a szervezet taglétszámának növelése miatt a bányamunkások szervezését is tervbe vették. Ennek érdekében az ország valamennyi fontosabb bányaiipari központjában széleskörű agitációt fejtettek ki a munkások között, de ez az agitáció nem sok eredményt hozott, s arra is akad példa bőven, hogy egyes területeken teljesen kudarcba fulladt tagtoborzó kísérletük.

Felsőgallán március 30-ára tervezett nagygyűlésük megtartását azonban már az előkészületek vontatottsága is kétségesse tette. Amint azt egy korabeli tudósító leírja, a bányászokat a legkülönbözőbb módon puhították, és ha már más eszközökkel nem tudták meggyőzni őket, akkor elhangzott a farizeus figyelmeztetés: "Bányászttestvér ur, gondolja meg magát, lépjen be a Nemzeti Munkaközpontba, jelenjen meg a nagygyűlésen, mert ezt a bányafelügyelő ur is így kívánja."⁵

A nagygyűlésen ennek ellenére sem sikerült olyan létszámú tömeget felvonultatni, ami csak megközelítőleg is arányban lett volna a tatabányai bányamunkások létszámával. Mondani sem kell, hogy ebben nem kis szerepet játszott az a nagyfoku kiábrándulási folyamat, ami a nyilas és a vele rokon szervezetek irányában az őszi sztrájkmozgalom leverése óta megnyilvánult. A korabeli tudósítás elmondja, hogy a Magyar-féle vendéglő udvarán mintegy 80-90 főnyi "hallgatóság" verődött össze nagy nehezen, de "...ebben voltak meghívott vendégek, asszonyok s vagy 20-25 kisiparos. Bányász nem lehetett 40-50-nél több." ⁶

A nagygyűlés jellegzetes formalitásokkal és módon kezdődött el, amiről ezt olvashatjuk: "Az egyik munkaközpontos mindjárt zsidózással és a marxisták gyalázásával kezdte beszédét, ami azonban jellemzően a tatabányai népszerűtlenségükre nem sokáig tarthatott, mert a jelenlévők a "szónok" minden egyes szavát pártkülönbség nélkül visszautasították." ⁷

A beszédet a hallgatóság soraiból jövő állandó közbeszólások kísérték, de a megjegyzések éle főleg az előadói asztalnál ülő jegyzőre és az ugyanott helyét foglaló Szabó Sándor titkárra irányult. Szabóra nyíltan rásütötték, hogy köpönyegforgató és elárulta a munkások érdekeit, de ugyanakkor feltárták politikai szerepléseit is a jelenlévők előtt, ti. azt, hogy az őszi sztrájk alatt tagja volt a hatos nyilas sztrájkbizottságnak, "azelőtt pedig tagja volt a most sokat ócsárolt marxista szervezetnek /SZDP-nek/, majd tag volt a keresztényszocialistáknál is." ⁸

"Az ilyen köpönyegforgató ne beszéljen a munkásság nevében - mondták a közbeszólók, - mert az ilyen embernek a munkássághoz semmi köze." ⁹

Ez a tény is tükrözte, hogy a nyilas és más fasiszta jellegű szervezetekből való kiábrándulás a bányamunkások körében meglehetősen nagy arányokat öltött a sztrájk bukását követő hónapokban.

A nagygyűlés végülis kudarcba fulladt, ugyanis amikor Szabó Sándor a közbeszólóknak azt mondta, hogy azok nem magyarok, hanem zsidóbérencek, az egész hallgatóság, néhány ember kivételével kivonult, s Szabó Sándor könyörgése

ellenére otthagyták a nagygyűlést.

"Tanulság ebből - fejezte be cikkét a tatabányai tudósító, - hogy Felsőgallán-Tatabányán, ahol már sokféle szervezet emberei, előrángatott "vezető" urak jártak, már nem lehet a munkásságot szédeíteni, bolondítani, becsapni. Szabó Sándorék mindig sokat ígértek, de eddig még semmit sem adtak. Folyton a szociáldemokratákat ócsárolják és odáig mennek vakmerőségükben és korlátoltságukban, hogy ezt éppen Felsőgallán-Tatabányán teszik, ahol olyan nagyszerű multja van a szociáldemokrata bányamunkásság küzdelmeinek."¹⁰

A cikkből kiérezhető az a jó értelemben vett erjedés, ami a bányamunkásság soraiban az októberi sztrájkmozgalom óta végbe ment. Bár az SZDP hivatalos, opportunistá vezetősege továbbra is kitartott megalkuvó, békéltető politikája mellett, a helyi szervek vezetőségében azonban egyre erősebben érvényesült azoknak a baloldali munkásoknak a befolyása, akik 1941-től aktív szerepet vállaltak mind a szakszervezeti helyicsoporthoz irányításában, mind pedig az SZDP vezetőségében.

A baloldali erők megszervezésének folyamatát segítette elő a bányászifjak felsorakozása az SZDP baloldali érzelmi munkásai mögé, mintegy a legjelentősebb kádertartalékát képezve a KMP tatabányai szervezetének. Bár az SZDP ifjummunkás csoportjaiban a KMP nem hozott létre illegális pártsejteket, ennek ellenére az Országos Ifjusági Bizottságon keresztül éreztetni tudta befolyását a bányászfiatalok soraiban. Tatabányán a bányász ifjummunkás szervezkedés 1940 végén, 1941 elején kezdődött el, amiben nem kis szerepet játszott az OIB. A tatabányai ifjummunkásokhoz küldött 1941. április 16-i üzenetben leszögezték, hogy a szénmedence ifjummunkásai komoly és értékes tényezői az országos ifjummunkás mozgalomnak. Azonban, mint az induló szervezeteknél általában, itt is egy sor hiányosság kiküszöbölésével kell megkezdeni a szervezeti életet. A levél rámutatott arra, hogy a tatabányai ifjummunkások soraiban egyenlőre rendkívül nagy a tájékozatlanság. "Nemcsak szoros értelemben vett politikai kérdésekben vagytok még járatlanok - írták az üzenetben, - hanem felfogásokat messze esik a szocialista világ-

nézettől az élet egyéb területein is."11

Ennek kiküszöbölése érdekében a Bizottság okos és körültekintő tanácsokkal látta el a tatabányai ifjumunkásokat, "Használjátok a szervezet felvilágosító könyvtárát - mondták, - s termeljete ki magatokból egy szellemi elitgárdát, amely eredményesen tudja felvenni a harcot az ifjumunkásság körében tapasztalható szétzúllása ellen. Legyetek támaszai az öregeknek és az idősebbeknek a mindennapos kemény küzdelmeikben. Tanuljatok tőlük politikai éleslátást, kemény, harcos viselkedést és hűséget ! Nagy feladatok várnak még rátok s ezeket csak úgy tudjátok megvalósítani, ha a mai nehéz körülmények között fokozott munkát és fokozott önfegyelmet tanusítatok."12

Az üzenet befejező részében az OIB vezetősége jogosan előlegzett bizalommal nyilatkozott: "Eddigi szép és főként kulturális téren elért eredményes munkákat figyelve - irták, - remélni merjük, hogy a jövőben még nagyobb lendülettel és kitartással dolgoztok majd a munkásság egyetemes érdekeiért. Elvtársi üdvözléssel: Országos Ifjúsági Bizottság."13

Hogy az előlegzett bizalom mennyire nem volt alaptalan, azt bizonyítottá a tatabányai ifjumunkások válasz üzenete is, de méginkább az 1944/45 fordulóján tanusított vakmerő bátorságuk és fellépésük a német megszálló egységek ellen.

Levelükből kiérezhető, hogy tudatában voltak a soraikban tapasztalható hiányosságoknak, de számot vetettek a reájuk váró feladatok fontosságával is. Válaszukban leszögezték: "Igyekszünk a megjelölt uton haladni, igyekszünk tanulni és tanítani. Reméljük, hogy munkánk eredményes lesz, mert Felsőgalla-Tatabányán élő bányász ifjuságnak nagyon sok panáza van a bánásmód, a túlhajtott munkatempó és a silány kereseti viszonyok miatt."14

A bányauzemeknél a legmostohább sorsa az ifjumunkásoknak volt. Nemcsak a bérezés csökkentett volta tette nehézze helyzetüket, hanem a velük szemben tanusított, még az idősebb bányászokénál is durvább és megalázóbb bánásmód.

Levelük befejező része szép példája az ébredő, formálódó politikai öntudat kifejezésének. "Tudjuk- irták,- hogy célunkat csak őszinte és áldozatkész szocialista munkával, szervezéssel és szervezkedéssel tudjuk elérni. Szeretnénk méltó lenni a budapesti nagy ifjumunkás családhoz, s ehhez a munkához a ti segítségeket és irányításokat kérjük. Barátság! A tatabányai ifjumunkások."15

Az OIB részéről ez a segítő és irányító munka nem is maradt el, s majd később látni fogjuk, hogy 1943-tól kezdve az ifjuság szervezése és nevelése szinte központi helyet foglalt el az SZDP, illetve a KMP sejtcsoportjainak programjaiban és tevékenységében.

Tévedés lenne azonban azt állítani, hogy 1941-ben ez a folyamat már előre haladott állapotban lett volna. A bányamunkás tömegek fő szervezeti formája továbbra is az SZDP által irányított szakszervezeti helyicsoportok voltak, s küzdelmeik előterében továbbra is főleg a napi érdekeket szolgáló gazdasági-szociális jellegű megmozdulások álltak és nem pedig a távolabbi érdekeket is felismerő gazdasági-politikai harc kombinációi.

Ezek az akciók azonban csak napi méreteken tudták megoldani a bányamunkások legégetőbb gazdasági és szociális problémáit, perspektivikusan nem hoztak lényegbe vágó eredményeket. Hiába születtek meg az újabb s újabb határozati javaslatok, ezek a szerény vívmányok hetek, illetve hónapok multával összezsugorodtak, elfelejtődtek és nem utolsósorban, a háborús gazdasági viszonyok alakulásával értéküket veszítették. Amit az év első felében a munkásságnak még sikerült kivívni, az az év második felére, a nagyfokú országos méretű gazdasági romlás következtében, már nem vagy alig birt valamiféle jelentőséggel. A megélhetés körülményeinek a romlása pedig mindig ujratermelte a mozgalom előtti állapotokat és megélhetési arányokat. Rövidebben fogalmazva: mindent mindig előről kellett kezdeni, és a gazdasági, szociális helyzet megjavítását célzó határozati javaslatok, illetve munkás követelések tartalmukban szinte időről-időre újra ismételték egymást. Ezért is jelentett a kizárólag csak gazdasági harc gyakorlata egyhelyben való

topogást az átfogóbb célkitűzéseket tartalmazó politikai harcmóddal szemben.

Ezt az egyhelyben topogást tükrözték az 1941. júniusában megtartott Bányászszakszervezeti kongresszuson hozott határozati javaslatok, amelyek lényegében a már két évvel azelőtt is megfogalmazott javaslatok változatlan vagy némileg módosított újrafogalmazásai voltak.

Alapvető szempont itt is a szociális jellegű problémák központba állítása volt, amely eltekintett a problémákat termelő okok vizsgálatától és az orvoslás módozatainak körültekintőbb elemzésétől. Ezekben a követelésekben is a főhangsúly a jobb nyugbérbiztosítás kiharcolására esett, amelynek érdekében a következőket követelték: Az egységes járulékrendszer bevezetését az ország minden bányatelepén, a földalatti munkán dolgozó vájárok, segédvájárok és képe-sített szakmunkások harmadik csoportba, a többi munkás számára a negyedik csoportba való besorolást. Nyugbért kap-jon a földalatti munkás 55. életévének betöltése után, a földalatti 30, a földfeletti 35 esztendei szolgálata után. A jelenlegi nyugdíjak 50 %-kal felemelendők, a nyugdíjasok egyenlő elbánásban részesítendők. Történjék gondoskodás a nyugdíjasok lakáskérdéseinek megoldására.¹⁶

A kongresszus kitért a bányamunkások általános gazdasági és szociális helyzetének a vizsgálatára is, és határozatban rögzítette le, hogy a munkások gazdasági és szociális helyzete rendkívül súlyos, amit nehezít az élelmiszer-cikkek hiánya is. A kérdés rendezése miatt a megjelent küldöttek követelték, hogy a bányamunkásság ételmezése és ruházattal való ellátása minőségben és mennyiségben jobb legyen; az üdülési szabadságot azoknak, akik azt pihenésre kívánják felhasználni, minden feltétel nélkül adják ki; a legutóbbi időkben indokolatlanul alkalmazott leromlott bánásmód enyhítésére, sürgős vizsgálat után, a vissza-éléseket torolják meg; a betegbiztosítás ágazatánál az orvosi ellátást lényegesen javítsák; a baleseti járadékot már 10 %-os rokkantság esetén is folyósítsák; a jelenlegi családpótlékot a negélhetési viszonyok arányába emeljék fel.¹⁷

A küldöttek a követeléseken túlmenőleg bizonyos kívánságokat is megfogalmaztak a bányáipar egész területére tervezett egységes munkarend szabályzattal kapcsolatban, és ilyenformán javasolták, hogy a 8 órás munkaidőbe a be- és a kiszállás is számítassék be; a munkába való felvétel-nél eljáró társ pénztári főorvos elutasító határozata után, a hatósági orvos szakvéleményét is ismerjék el; a munkából való elbocsájtás létszámapasztás címén csak akkor legyen eszközölhető, ha az elbocsájtottak helyébe újabb munkásokat az illető vállalat nem vesz fel; ha a munkások családi és egyéb elfogadható okok miatt munkahelyüket megváltoztatják sem anyagi, sem erkölcsi veszteség abból kifolyólag a munkást ne érje; a munkáltatók és munkások között a termelés terén és ideje alatt felmerült minden vitás kérdés eldöntésére paritásos bizottságokat állítsanak fel, a bizottság elnöke az illetékes kerületi bányakapitány vagy annak megbizottja legyen; végül, hogy a szabadidővel a munkások maguk rendelkezzenek.¹⁸

A kongresszuson megfogalmazott követelések, kívánságok és javaslatok elég hamar átmentek a köztudatba. Bár a bányamunkás mozgalmaknak nem ezek a határozatok voltak a mozgató rugói, a kongresszusnak mégis jelentős szerepe volt a bányamunkásság szervezkedésének megindulásában.

A szemmedence bányamunkássága látva, hogy helyzete, érdekei és céljai megegyeznek a bányamunkások országos célkitűzéseivel, fokozott mértékben aktivizálódott.

A kongresszus után Jelinek Ferenc országos szervező körutra indult. Augusztus 10-én jelent meg Tatabányán, a felsőgallai bányászszakszervezeti helységben, ahol nagyszámu hallgatóság előtt a bányamunkásokat fokozottabb szervező munkára buzdította. Elmondta, hogy "...a közeljövőben lehetséges, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetőit internálni fogják. Ezt megelőzőleg azonban legalább 5.000 bányamunkást kell beszervezni a bányászszakszervezetbe."¹⁹

Nézete szerint ez nem ütközhetett különösebb nehézségbe, "mert az országban 16.000 vájár és segégvájár dolgozik, és ha ez a beszerzés sikerrel jár, akkor a beszerezett tömeg egységes fellépése esetén meg tudná védeni az internálódókat."²⁰

Ez a lépés kezdetét jelentette a későbbi hónapokban még teljesebbé váló SZDP-szakszervezeti akcióegységnek, amelyek bizonyos vonatkozásban már túllépték a közvetlen gazdasági harc keretét és formáit.

A munkabérek és az élelmiszer cikkek terén uralkodó lehetetlen állapotok miatt támadt elégedetlenség is ebben az irányban hatott. Már 1942 elején tapasztalhatók a tudatos szervezkedés jelei a munkabérek emelése és az élelmiszer ellátás megjavítása érdekében.

Csendőrségi jelentésekből tudjuk, hogy április végén a munkások körében titkos szervezkedés indult meg, melynek a célja "...egyrészt a munkabérek emelése, másrészt az élelmiszer és általában a közszükségleti cikkek árának leszorítása, illetőleg kedvezményes áron való beszerzésének lehetővé tétele."21

A szervezkedésről a Belügyminisztérium szervei is tudomást szereztek és május 8-án szigorúan bizalmas leiratban kérték a főispánt, hogy utasítsa az illetékes rendőrhatóságokat az említett jelenségek figyelemmel kísérése végett. Nyomatékosan felhívta a hatóságok figyelmét, hogy "ne engedélyezzenek olyan gyűléseket, amelyeken a bányamunkásság a közszükségleti cikkek elégtelenségének, a drágaságnak és a munkabér aránytalanságának kérdését tárgyalhassa."22

A megszigorított rendőri és hadiüzemi intézkedéseknek sikerült elérni céljukat, és a bányamunkások nagyarányú bérmozgalma elmaradt. Az elégedetlenség azonban semmit sem csökkent, sőt számtalan esetben még németellenes élt is kapott.

1942. május végén a következő sorok olvashatók a főispáni visszajelentésben: "...a munkásság annak ellenére, hogy a legszükségesebb közszükségleti cikkek beszerzése legtöbbször nehézségekbe ütközik, általában nyugodtan viselkedik... Természetesen itt-ott észlelhető néhány elkeseredettebb kijelentés a közellátási nehézségek miatt, azonban ezek a kifakadások nem bujtogatásra történnek és a kifakadók nem is a magyar hatóságokat okolják a nyomasztó helyzet miatt, hanem inkább a németeket, akiknek - sze-

rintük - a magyar kénytelen odaadni mindenét."23

Junius közepén a szénmedence munkássága ismét egy szervezett fellépés előtt állt. Ennek okai a kül- és belpolitikai változások hatására bekövetkezett gazdasági és politikai helyzetben lelik magyarázatukat. Az országos viszonylatban leromlott közhangulat szinte sürített formában jelentkezett a bányamunkások körében, amit az SZDP vezetői sem tudtak már nem komolyan venni. Ennek tudhatók be azok a változások, amelyek az SZDP tatabányai szervezésében és tevékenységében következtek be.

A vezetőségbe beválasztott kommunista érzelmű bányamunkások szervező és irányító munkájának hatására bizonyos balra tolódás következett be a szervezeti életben, ami meghatározta a helyicsoportok tevékenységét is. Junius elejére már az akcióegység újabb jeleit figyelhetjük meg az SZDP és a szakszervezet fellépéseiben. Míg az 1939-1940-es években az SZDP elhatárolta magát a bányamunkások szervezésétől - még gazdasági vonatkozásban is - most az SZDP nyújtott be kérelmet a bányaaigazgatósághoz, melyben ők kérték az "...élelmezés hiányosságainak megszüntetését, a munkaruhá és lábbeli ellátás szabályozását úgy, hogy a családtagok is részesüljenek ~~ellátásban~~ ellátásban, a szénjárandóság rendezését, a kőbányán dolgozó munkások részére 25-50 %-os bérpótlékot és a fiatalokruakkal szemben megnyilvánuló durva bánásmód megszüntetését."24

A kérelmet a bányaaigazgatóság nem fogadta el, a hadiüzemi parancsnok pedig maga elé idézte a kérelem átadóit és megmagyarázta nekik, "...hogya a mai helyzetben nem a bányaaigazgatóság szabályozza az élelem, ruha, munkabér kérdéseit és így kérelemnek nincs értelme."25 Az a tény azonban, hogy az SZDP megtette ezt a lépést, a bányamunkások szemében növelte a tekintélyét, és nőtt azoknak a munkásoknak a bizalma is a párt iránt, akik azelőtt fenntartásokkal kezelték a helyi szociáldemokratákat.

Mintegy összegzésként elmondható, hogy 1942 nyarára az események mögött jól érzékelhető változások, erő átcsoportulások mentek végbe, melyek megteremtették annak feltételeit és lehetőségeit, hogy a kommunisták vezetésével

az SZDP és a szakszervezet által szervezett munkások széleskörű támadásba lendüljenek át a bányakapitalisták szociálpolitikája ellen. Emellett megteremtődött annak a lehetősége is, hogy a bányamunkások tömegei által vivott gazdasági harcot általános érdekű politikai célkitűzésekkel párosítsák és a termelés területén alkalmazott munkalassítással, szabotázs akciókkal csökkentsék a bányák teljesítőképességét. Mind többen hitték, hogy ez az elképzelés, ha megvalósul szükségszerűen a széntermelés visszaesését eredményezi majd, ami nagymértékben módosíthatja a hadianyag termelésének ütemét, és ezen keresztül a hadieseményeket is döntő módon befolyásolhatja. Az illegalitásban működő kommunisták stratégiai elképzelései az elkövetkezendő hónapok alatt teljes egészében beigazolódtak.

VIII.

A bányamunkások gazdasági, politikai mozgalmai 1942-1945 között

Ahogy a gazdasági problémák sokasodtak, s mintegy ennek következtében a munkások egyre nagyobb tömegei kerültek embertelenül nehéz szociális viszonyok közé, úgy érlelődtek a politikai szervezkedés életképes feltételei is. A KMP felismerve a helyzetet már 1942. januárjában kidolgozott egy memorandumot, melyben elemezte és értékelte az ország kül- és belpolitikáját, s megjelölte a munkásosztály előtt álló megoldandó feladatokat is. A KMP Központi Bizottsága a kitűzött célok megvalósítását az SZDP baloldali vezetőségével, s rajtuk keresztül a szakszervezetekkel szoros kapcsolatban kívánta megoldani. Ebben a memorandumban leszögezték, hogy minden erővel a fasiszta háborús erőfeszítések megghiusítására kell törekedni. Bérharcot kell szervezni a szakszervezetekben. Fel kell világosítani a tömegeket a háború igazi céljairól, lépéseket kell tenni megszervezésükre. Nagyobb tüntetéseket és szabotázsakciókat kell szervezni.¹

Bár az SZDP vezetősége nem támogatta mindenben, de általában helyesnek fogadta el a KMP célkitűzéseit. A KMP törekvése, hogy akcióegységet hozzon létre a baloldali erők között, 1942 tavaszán meghozta a gyümölcsét. Az 1942. március 15-én megrendezett háború ellenes függetlenségi tüntetés a demonstráció erejével bizonyította be, hogy a magyar nép, a munkások és értelmiségiek többsége helyteleníti az uralkodó osztályok népellenes kül- és belpolitikáját. Bár a baloldali erők ellenállási mozgalmát a kormány ellentámadása derékba törte, a megkezdett harc mégsem maradt következmények nélkül.

A szénmedence bányamunkássága körében ennek a harcnak olyan képviselői és irányítói voltak, akik nem pár éves,

de évtizedes hazai és nemzetközi munkásmozgalmi multra tekinthettek vissza. Ott dolgoztak az egyes üzemek szakszervezeti bizottságaiban, az SZDP vezetőségében, szervezték a bányászok gazdasági harcát, emellett állandó felvilágosító munkát végeztek a munkások politikailag kevésbé képzett, de sorsukkal s a fennálló viszonyokkal ugyancsak elégedetlen tömegében.

Számukat tekintve nem voltak sokan. Egy részük az ellenforradalmi rendszer ideje alatt is a szénmedence területén élt és dolgozott, mint pl. Tóth Bucsoki István, a tatabányai bányamunkás mozgalom kiemelkedő vezető egyénisége, Bugyács Imre, a későbbiekben még tárgyalandó bányász partizán akciók szervezője, a Harcoló Bányász c. bányászlap egyik fáradhatatlan szervezője és szerkesztője, vagy az oroszlan yi Kubicza Mihály, aki a Tanácsköztársaság alatti forradalmi magatartása miatt 8 évet szenvedett az ellenforradalmi rendszer börtöneiben, s aki szabadulása után is - annak ellenére, hogy nem volt bányamunkás, - aktív szerepet vállalt az ellenforradalmi rendszer megbuktatásán fáradozó bányamunkás szervezkedésekben. Tovább sorolhatnánk a neveket, azonban a baloldali beállítottságu kommunista bányamunkásoknak volt egy másik csoportja is, akik mögött nemcsak hazai, hanem nemzetközi munkásmozgalmi mult is állt.

A Magyar Tanácsköztársaság bukása után tömegével emigráltak olyan bányamunkások, akik a Tanácsköztársaság fennállása alatt tevékeny szerepet vállaltak a munkáshatalom megszilárdításában és védelmében.

Egyrészüket, mint pl. Golub Rudolfot és Mannhercz Antalt hosszabb hán yadtatások után a Szovjetunió fogadta be, ahol 1938-ig éltek és dolgoztak. Hazatérésük után elsőként láttak az illegális kommunista sejtrendszer tatabányai megszervezéséhez.

Az emigrált bányamunkások másik része, mint pl. Gönczi Ferenc, Mészáros Lajos és Nedermann Ferenc végigjárták Hollandia, Belgium és Franciaország bányavidékeit, ahol a hatósági rendszabályok ellenére sorozatosan vállaltak vezető szerepet a helybeli bányamunkás mozgalmak szervezésében.

Forradalmi magatartásuk miatt hamarosan el kellett hagyniuk a nevezett országok területét. Nedermann Ferenc 1936-ban részt vett a spanyol nép szabadságharcában, s neki csak 1939 elején sikerült visszatérni Magyarországra. Itt Golub rudolf munkatársa lett, később pedig a Békepárt és a pécsi bányászok között töltötte be az összekötő szerepét.

A szénmedence munkásmozgalmi életének fellendülését jelentősen befolyásolta a romániai Zsil-völgyéből érkezett bányász családok letelepítése is.

Az 1940. október 30-i második bécsi döntés értelmében több száz magyar ajku család hagyta el a zsil-völgyi szénmedence településeit: Aninoszát, Lupényt, Petrillát, Petrozsényt, Rónyát és Vulkánt, hogy Magyarországon találjanak új otthonra. A tatai szénmedence területére 36 család érkezett, akiket a MÁK Rt. Igazgatósága az újonnan megnyitott oroszlányi XVI-os bányauzem gazdaságos üzemeltetése miatt Oroszlány községben telepített le. Az új telepeseknek azonban hamarosan tapasztalniuk kellett, hogy az "új otthon" nem nyújt védelmet az éhezés, a rohamosan romló életkörülmények ellen. Azt is tapasztalniuk kellett, hogy Oroszlányon a szervezeti élet éppenhogycsak vagy nem is létezik. Bár az Erdélyből jött családok fokozott csendőri ellenőrzés alatt álltak, s a politikai tevékenységtől messzeménően tiltva voltak, Oroszlány bánya területén mégis ők voltak az elsők, akik szerepet vállaltak a helyi bányamunkások ösztönös, elégedetlenségtől fűtött félénk megmozdulásainak szervezésében és irányításában.²

Szerepük, a bányamunkások tömegeinek felyvilágosításában és szervezésében, 1942-től egyre jelentősebb lett. Mind a Szovjetunióbeli, mind a Franciaországi, mind pedig a romániai mozgalmi életben részt vevő bányamunkások, a magukkal hozott tapasztalatokra támaszkodva, közérthetően, tényekkel alátámasztva bizonyították be, hogy a hazai munkásmozgalmak szervezettsége messze elmaradt az említett országok mozgalmi szervezettségéhez képest. Tényeket, adatokat soroltak fel az illető országok munkásainak életkörülményeire, és a munkásérdekeket védő szervezetek létrehozására vonatkozólag, melyek minden kétséget kizárva bizonyították be a szénmedence bányamunkásainak elmaradott rossz helyzetét.

Az 1942 nyarán bekövetkezett nagyarányú kommunista ellenes hajsza, mely olyan áldozatokat követelt, mint pl. Rózsa Ferenc és Schönhercz Zoltán, a szénmedence kommunista, illetve baloldali érzelmi munkásait is óvatosságra készítette. Óvatosságuk azonban kimeríthetetlen leleményességgel párosult, s így a kommunisták szervező és felvilágosító munkája egy percig sem szünetelt. A nagy multnak örvendő tatabányai munkás kulturmozgalom jó fedezetet szolgáltat az illegális pártmunka zökkenőmentes végzéséhez. Akárcsak országos viszonylatban, a szénmedence vonatkozásában is elmondható, hogy a munkás kultur- és sportmozgalom "a magyarországi pártszervezetek felfüggesztése idején is működési területül szolgált a kommunistáknak."³ Az illegálisba vonult vezetők nem is mondtak le az e terület adta lehetőségekről. A tatabányai munkások a felsőgallai munkásokhozban pl. zenével, kultur műsorral terelték el a kék és spiclik figyelmét a nagyterem mellett lévő szobában folyó szemináriumokról, összejövetelekről.

A kommunista bányamunkások szervező munkája továbbra is a termelés területére, a termelés lassítására irányult, aminek különös jelentőséget tulajdonított az az 1942. augusztusában hozott határozat is, melyben a KMF Központi Bizottságának szabadon maradt vezetői leszögezték: nagyobb súlyt kell helyezni az üzemi szervezkedésre és a harc élesebb formáit /szabotázs, sztrájk/ az eddigieknél fokozottabban kell használni.

Az illegális szervező munkának hamarosan meglett a gyümölcse. A szakszervezet helyi vezetői, hogy kijátszák a hadiüzemi parancsnokságot és az üzemek vezetőit, nyomatékosan felhívták a munkásság figyelmét, hogy "ne politizáljanak, hanem azt hangoztassák, hogy nincs kényér, nincs bakançs, nincs ruha és ~~minex~~ a munkások éhen járnak dolgozni. Ha az üzemvezetőség ezután kifogásolja, hogy kevés a kitermelt szén, azt mondják, hogy az éhség miatt nem tudnak dolgozni."⁴

A munkalassításnak, a termelés sabotálásának ezek a burkolt formái olyan méreteket öltöttek az év végére, hogy ~~xxxxxxvégére~~ a jelenség az üzemvezetőség figyelmét sem kerülte el, s már novemberben szóvá tette az Igazgatósághoz

cimzett jelentésében. "Az elszórt munkahelyeken - szólt a jelentés - néha egyedül dolgozó munkást csak időszakonként lehet ellenőrizni. Addig, amíg a feljebbvalót maga mellett vagy a közelben tudja és látja, dolgozik, azontul azonban ott lassít és úgy lassít, ahogy tud."⁵ Ugyanez a jelentés tett említést a munkások körében elszórtan tapasztalható "suttogó politikai titkos agitációról",^{is} mely elsősorban a háboru és a háborus termelés ellen irányult.

A hadiüzemi parancsnokok ugyancsak tudomást szereztek ezekről a jelenségekről, s nyilvánosan kifüggesztett parancsban adták tudtára a hadiüzemi munkásságnak, hogy a szabotázst, munkalassítást elkövető munkások felett rögtönítélő bíróság ítélkezik. Ugyanez vonatkozott azokra is, akik tudomást szerezve a szabotázsról nem jelentették azt a hadiüzem parancsnokánál. A parancsból az is kiderült, hogy a besugókat magas pénzjutalommal ösztönözték a munkások megfigyelésére.⁶

Figyelemre méltó, hogy ugyanezekben a hónapokban a nyilaskeresztes Párt tatabányai szervezete is erőteljesen aktivizálódott. Az 1940. októberi sztrájk után pozíciói meggyengültek, 1942. májusáig alig hallhattak magukról, de ezekben a hónapokban ismét pezsgett az élet szervezeteikben, s leplezetlen tudatossággal készültek egy várható kommunista megmozdulás megsemmisítésére.

A párt június és augusztus folyamán több alkalommal rendelt el riasztást Tatabányán olymódon, hogy 6-7 éves gyermekekkel szétküldött szolgálati jegyeken meghívta tagjait a párt tatabányai helységébe. Itt a párt vezető emberei a megjelent tagokat fegyverviselésre oktatták, miközben többször is ismertették a puccs-szerű riadók lényegét.

Június 14-én, a leírt módon összehívott tagok előtt, a következőket mondta el az egyik kiküldött nyilas vezető: "A riadóknak az a lényege, hogy felmérjék milyen gyorsan lehet szükség esetén a pártszolgálatosokat összegyűjteni és adott esetben igénybe venni. Ezen riasztásokat többször is meg fogjuk ismételni. Ezáltal azt érjük el, hogy mindenki kellő felkészültséggel fog rendelkezni arra az időre, amikor komolyra fordul a helyzet, és a rábízott feladatot mindenki tökéletesen meg fogja oldani. Mi három ember és

egy parancsnokból álló csoportot egységnek nevezünk. Az ilyen kisebb-nagyobb csoportok fogják annak idején a fontosabb helyeket megszállni, hogy ellenségeink - mondjuk a kommunisták - ne követhessenek el valamilyen formában szabotázásokat." ⁷

Ezek a tények hűen tükrözik azt az általánossá váló félelmet, ami a bányavezetőség részéről egyre gyakrabban megnyilvánult. A munkások nagyarányú balra tolódásának folyamatától való félelem nem volt alaptalan. A bányamunkások között kiépülő kommunista pártsejtek, továbbá kommunisták, baloldali érzelmű SZDP tagok és szakszervezeti vezetők által szervezett bányamunkások anélkül, hogy országos méretű sztrájkot robbantottak volna ki, szivós türelemmel, kommunista bátorsággal lassították, szabotálták a fasizmus érdekeit szolgáló háborús termelést.

Ezt nemcsak a már említett szervezett munkalassítással érték el, hanem úgy is, hogy a szabotázsnak ún. bérjellegget adtak, azaz különböző bérharcokkal hátráltatták a termelést, s ezáltal a termelés csökkenésén kívül, - ha kis mértékben is - pénzt vontak el a haditermeléstől. ⁸

A júniusi bérmozgalmat - a kudarc ellenére - augusztusban újabb mozgalom követte, melynek következtében a szakszervezeti vezetők a szénmedence bányamunkásságának nevében kérvényt nyújtottak be az Igazgatósághoz, s ebben kérték a megélhetés körülményeinek meg nem felelő bérek felemelését. ⁹ Az Igazgatóság, akárcsak az előző kérvényeket, ezt is visszautasította, fokozva ezzel a munkások elégedetlenségét, ami továbbra is a termelés lassításában nyilvánult meg a legszembetűnőbben.

A munkásság kibontakozó mozgalmi életének 1943 hozta meg a gyümölcsét, amihez nemcsak a továbbromló belpolitikai, gazdasági viszonyok teremtettek jó feltételeket, de a fasiszta haderők sztálingrádi vereségének híre is bizakodással töltötte el a bányamunkások széles tömegeit.

Az SZDP-ben, szakszervezeti helyicsoportokban dolgozó kommunisták fokozták szervező tevékenységüket, mely kettős irányu volt: egyrészt továbbszervezték a munkások bér- és egyéb szociális jellegű harcát, másrészt a munká-

sok érdekvédelmi szervezetének hálózatát építették, illetve fejlesztették tovább.

1943. nyarán egy újabb nagyarányú sztrájkmozgalom előkészületének körvonalai rajzolódtak ki, melyhez a szénmedence bányamunkásságán kívül, akárcsak az 1940. októberi sztrájkmozgalom esetében, a többi üzemágak munkássága is csatlakozott.

Bár szervezett munkabeszüntetésre ezuttal sem került sor, az Igazgatósághoz benyújtott kérelmük összehangolása, a sérelmek aprólékos felsorolása, s mintegy 15 pontba foglalása arra enged következtetni, hogy a mozgalmat széleskörű szervező munka előzte meg.

A kérvény a VI-os, VII-es, IX-es, X-es, XI-es, XII-es, XIV-es és a Sikvölgyi bányáüzem munkásságának követelésén kívül tartalmazta a Központiműhely, a tatabányai és felsőgallai osztályzók, a Kőbánya és Brikettgyár munkásainak követeléseit is. A benyújtott kérvény követeléseit felölelték a szénmedence munkásságának szinte valamennyi sérelmét, melyet ezért is érdemes részleteiben szemügyre venni. Beadványukban a következő sérelmek orvoslását követelték: vasárnapi munkára pótélelmet; vidéki munkások lakbér- és fuvarpótlékot; a közszükségleti cikkek kiadásának ellenőrzését a munkások részéről; a csillásnak segédvájári, a segédvájárnak vájári fizetést, ha azt a csapatvezető vájár megkéri; a kórházban fekvő betegektől ne vonják el az élelmet arra az időre, míg az a kórházban fekszik; Bánhidáról munkába járók részére a húst egy általuk kijelölt bánhidai hentesnél kapják meg; a hus, tej és más közszükségleti cikkek igazságosabb elosztását és a szappanadag felemelését; a fürdővel nem rendelkező aknák mellett egy-egy fürdő építését; a sérelmes órabérek rendezését a külszíni munkásoknál; a szállításból eredő túlórák esetén pótélelmiszeradag kiutalását; két pár gumitalpu bakancs és két pár bőrtalpat évente; a földalatti dolgozó szivattyú- és motorkezelők részére 10 %-os bányapótlék megállapítását; a vasárnapi és kettős ünnepnapok %-ának rendezését; a föld alatt dolgozó motorosoknál és szivattyúkezelőknél a sérelmes órabérek rendezését.¹⁰

A kérvény tulnyomórészt bérjellegű követeléseket tartalmazott, de a szociális juttatások és a munkakörülmények terén tapasztalható visszasságok megszüntetéséért is sikorra szállt.

Az Igazgatóság miután áttanulmányozta a munkások beadványát, három heti várakozás után lényegében minden kérdés orvoslását elutasította, s csak a szén fuvarköltiségnél állapított meg minimális fuvarpótlékot, a községek fekvése alapján 0,5 - 1 - 1,5 pengő erejéig.¹¹

A felgyülemelő elégedetlenség robbanással fenyegetett. A nyílt és az egész szénmedencére kiterjedő általános munkabeszüntetésnek csak a hadiüzemi parancsnokok szigorú rendszabályai vetettek gátat, bár ők is tudták, hogy a munkások béremelését nem lehet az idők végtelenségéig halogatni.

A munkások ismét csak a termelés lassításában adtak kifejezést nagyfokú elégedetlenségüknek, és a rendületlen kitartással újra és újra fogalmazott kérvények özönével, amelyeket július és augusztus folyamán a bányamunkás szakszervezeti bizottságok terjesztettek elő.

Az SZDP ugyancsak aktivizálta magát. A felsőgallai helyicsoport 1943. augusztus 15-én megtartott pártértekezletén a munkások szervezeti kérdésein kívül az időszerű kül- és belpolitikai eseményekről is tárgyalt, melyről Marosán György, az SZDP főtitkár helyettese tartott rövid tájékoztatót.¹² Ezután a vezetőség üzemi értekezletet tartott, amelyen a szénmedence valamennyi üzemének munkásai képviseltették magukat. Az előadó részletesen foglalkozott a gazdasági viszonyokkal, különös tekintettel a bányamunkások nehéz helyzetére. Az előadás végén felszólította a megjelent küldötteket, hogy minden erejükkel küzdenek a kizsákmányolás ellen, s erre szervezzék az általuk képviselt bányamunkás tömegeket is. Az értekezleten három pontból álló határozat született, mely kimondta: 1./ Küzdeni kell a 4.- P-ős vájár kereset ellen. 2./ Küzdeni kell a jelenlegi szakmányrendszer eltörléséért, s helyette olyan szakmányrendszerért, melyben minden munkás könnyen megke-resheti a szükségletei kielégítésére nélkülözhetetlen ösz-

szeget, és amelyben keresetét ő maga is ki tudja számítani. 3./ Küzdeni kell az élelmiszer fejadagok felemeléséért.¹³

Az Igazgatósághoz tömegével érkező követelések végülis arra kényszerítették a bányatársulatot, hogy 30 %-kal felemelje a munkások bérét. Ez a béremelés azonban, nem-hogy javított volna a munkások életkörülményein, még tovább rontotta azt, ugyanis a béremeléssel egyidőben a köz-szükségleti cikkek ára is olyan aránytalanul magasra emelkedett, hogy a munkások többsége rosszabb helyzetbe került, mint amilyenben a béremelést megelőzően volt.¹⁴

Az 1943. augusztus 29-én Felsőgallán összeült szakszervezeti közgyűlés elhatározta, hogy beadvánnyal fordulnak az Iparügyi Minisztériumhoz a fejadagok és a szakmánybérek felemelése érdekében, mondván, hogy "...a társulattól olyan kevés zsiradékot, lisztet és más élelmiszert kapnak, hogy ilyen élelmezés mellett nem bírják a munkát."¹⁵

E felsorolt bérjellegű, szociális tartalmu megmozdulások csak az egyik oldalát alkották az SZDP-ben, szakszervezetekben működő kommunisták tevékenységének. Ettől elválaszthatatlan volt a munkások érdekvédelmi szervezeteinek bővítése és nem utolsósorban e szervek politikai tartalommal való megtöltése. Ez utóbbi jellemvonás 1942/43 fordulóján annyira megerősödött, hogy a jelenség a bányatársulat figyelmét sem kerülte el. Az Igazgatóság 1943-as jelentéseiben ezt a tényt a termelés esés fontos tényeként tüntette fel. "A munkakedv csökkenésének főoka - hangzott az egyik ilyen jelentés, - a kommunista propaganda, amely csodálatos módon egybeesik a helyi szoc. dem. szakszervezetekbe való tömeges munkás belépésekkel."¹⁶ Ez, a bányatársulat részéről megtett észrevétel, ha nem is a rokon-szenv hangján, de tudomásul vette a munkások tömegeiben végbemenő balra tolódási folyamatot, amit a Magyarországi Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségébe tömörült bányamunkás létszám alakulása is hűen tükrözött.

1942 elején mégcsak az egy felsőgalla-tatabányai helyicsoport működött, megközelítőleg 1.000 munkást tömörítve, a szövetségbe történő nagyarányu jelentkezés azonban már 1942. október 11-én szükségessé tette a bányahidai helyi-

csoport megalakítását, ami 1943 első felében az oroszlányi és vértesszöllősi befizetőhelyek létrehozását is meggyorsította. A sort 1943 második felében a kisgyóni, a vértessomlói és környebányai helyicsoportok megalakulása zárta le.

Az év első felében működő helyicsoportok és befizetőhelyek taglétszáma 1.300 volt melyből Felsőgalla-Tatabánya 1.124, Bánhida 150, Oroszlány 16 és Vértesszöllős 10 tagot számlált.¹⁷

A bánhidai helyicsoport tagsága 8 hónap leforgása alatt 120 fővel, az oroszlányi befizetőhely a júniusi 16 főről októberre 50 főre emelkedett.¹⁸

Természetesen ezek az elért eredmények körütekintő, alapos szervező munka eredményei voltak, melynek motorja, irányító központja Felsőgalla-Tatabánya volt.

A szénmedence munkásmozgalmi életében fontos szerepet töltött be a felsőgalla-tatabányai helyicsoport 1943. április 23-án megtartott vezetőségi ülése.¹⁹ Az ujonnan megválasztott vezetőség határozatot hozott, s ebben körülhatárolta az egyes vezetőségi tagok munkakörét és feladatait.

E határozat értelmében Temesi András feladata volt a szakszervezet működésének állandó ellenőrzése és a Rendezőgárda megszervezése. Borbély János elnökhelyettes a munkások gazdasági és szociális helyzetével foglalkozott; ellenőrizte a munkások bérének pontos kifizetését, ruházattal és lábbelivel való ellátását és a velük szemben tanúsított bánásmódot. Az ő feladata volt, hogy a munkások bér- és szociális jellégű kéréseit a vállalatához eljuttassa, illetve az ezzel kapcsolatos teendőket végezze.

Szabó Pál alelnöknek a dalárdát, a vigalmi gárdát kellett szerveznie, de az ő feladata volt az ifjuság szoc. dem. szellemben való nevelése is, valamint a szemináriumok és felolvasások megszervezése.

Eibek Imre pénztárnok két péztárbizottsági taggal együtt a tagdíjak beszedését és a pénztárkönyv vezetését végezte.

Ezen a vezetőségi ülésen határozták el a már említett községek: Vértesszöllős, Környebánya és Oroszlány bányamunkásságának megszervezését, Ugy döntöttek, hogy ebben a szervező munkában minden vezetőségi tag részt vesz.

Jelinek Ferenc, azországos szövetség központi titkára javasolta, hogy a vezetőségi tagokat a Belügyminisztérium vagy az illetékes főszolgabírói hivatal által hitelesített arcképes igazolvánnyal lássák el s ezekkel igazolják magukat vidéki szervező munkájuk közben.

Az üzemi testület tagjai főbizalmik megválasztását javasolták, akik - szerintük - figyelemmel kísérhetik az egyes üzemek termelését, a szakmában dolgozó munkások munkateljesítményét, s így ellenőrizni tudják a végzett munka után járó kereset elszámolását. Az ő feladatuk lett volna a munkásokkal szemben tanusított bánásmód figyelemmel kísérése, hogy adott esetben konkrét adatokkal támasztassák alá a panaszokat.

A vezetőségi tagok az ülés befejezése utáni napokban hozzáláttak feladataik megvalósításához, azonban a vidéki szervező munka tapasztalatai nyomán már júniusban módosítani kellett a szervező munkára vonatkozó határozatot. A vezetőségi ülés kimondta, hogy ez után vidéki szervező utra csak olyan tagokat küldenek ki, akik jól ismerik a helyi viszonyokat.

E határozat értelmében a kisgyóni bányához Bugyács Imrét, a helyicsoport jegyzőjét, Oroszlányba, Vértessomlóra és Környebányára Mannhercz Antal és Nedermann Ferenc választmányi tagokat küldték ki.²⁰

A küldetés eredményeként Bugyács Imre Kisgyón községben 8 személyt nyert meg a szövetség támogatására, akik azután a megalakulóban lévő helyicsoport vezetőségét is alkották. Mannhercz Antal és Nedermann Ferenc oroszlányi lakásán felkeresték Mészáros Lajost és megbeszélést tartottak a tagszervezés kérdéseiről. Oroszlányban a szervező munka eredményeként júliusban tovább 6 fővel emelkedett a szakszervezeti taglétszám. Hasoló eredményekkel járt Környebánya és Vértessomló meglátogatása is.²¹

Oroszlányon a szakszervezeti tagok létszáma október elejére már elérte az ötvenet, és így Mészáros Lajos engedélyt kapott a befizetőhely létesítésére.²²

A szakszervezet iránt megnyilvánuló fokozott érdeklődés nem volt független a háború eseményeinek alakulásától. A sztálingrádi csata kimenetele, a II. magyar hadsereg értelmetlen pusztulása és nem utolsósorban a fasiszta Olaszország összeomlása mind közre játszott abban, hogy országszerte nőtt a németek és hűséges szövetségesei elleni gyűlölet. Ugyanakkor ezek az események lelkesítő hatást is gyakoroltak a szocialista érzelmű munkásokra.

A szakszervezeti taglétszám emelkedésével kapcsolatban érdemes felfigyelni a Nyilaskeresztes Párt taglétszámának alakulására is. Amíg a szakszervezeti helyicsoportokba tömegesen kérték felvételüket a munkások, addig a Nyilaskeresztes Párt taglétszáma rohamosan csökkent. A nyár folyamán még azok a munkások is, akiket megtévesztett a nyilas demagógia százával hagyták el a pártot. 1941-ben a Felsőgalla-Tatabányai Nyilaskeresztes Pártnak 3.000 tagja volt, 1943. tavaszára viszont ez a tagság egyharmadára csökkent.²³

A július 23-án kiadott csendőri jelentés arról számolt be, hogy a Nyilaskeresztes Pártból kilépett munkások 70-80 %-a az SZDP-be jelentkezett.²⁴

A nyilasok hatása alá került ifjummunkások, akárcsak az idősebbek tömegesen fordítottak hátat a pártnak, pedig a párt ifjúsági vezetői azzal rémisztgették őket, hogy az SZDP nagyarányú bomlasztó munkát végez.²⁵ A figyelmeztetés nem riasztotta vissza ezeket a fiatalokat, akiket már amúgy is kiábrándított a párt fasiszta ideológiája, s az üres formalitások, igyekeztek megragadni a baloldali munkások szervező munkája nyomán támadt lehetőségeket, s örömmel csatlakoztak a szénmedence szoc.dem.érmű ifjummunkásságához.

A szociáldemokrata szakszervezetek 1943 második felében a virágkorukat élték. Ennek tudatában ült össze a bányászszakszervezet november 1-én megtartott XII. jubiláris közgyűlése is, amelyen 23 helyicsoport és 5 befizetőhely

képviselőjében 57 küldött jelent meg.²⁶

A jubiláris közgyűlésről a szénmedence küldöttei sem hiányoztak, akik, miután visszatértek az egyes üzemek munkásai közé, lelkesen beszéltek a közgyűlés forró hangulatáról, és azokról a határozatokról, amelyek felszólították őket a szervező munka továbbfolytatására.

A helyicsoportok által rendezett közgyűléseket is a forró, lelkes légkör jellemezte, azonban a munkások kezdeményező kedvének gátat vetett az a tény, hogy a közgyűlések vezérszónoka Peyer Károly volt, s ő a termelés fontosságát hangoztatva, elítélt mindenféle harcos akciót. A munkások e figyelmeztetések ellenére is létrehozták a Rendezőgárdát, mely hatásosan vert vissza mindenféle munkásellenes provokációt.

A szakszervezeti mozgalom fellendülése az illegálitásban működő kommunistákat is örömmel töltötte el, bár a KMP-t 1943 tavaszán éppen az SZDP igyekezett elszigetelni, azzal hogy visszautasította a KMP javaslatát, mely szerint a párt a munkások harcát legális-illegális eszközök együttes felhasználásával kívánta fokozni. Az SZDP jobboldali vezetősége erről hallani sem akart, s csak a legális eszközökkel folytatott harcot támogatta.

A pártközi tárgyalások meggyűlöltülése és a KMP Központi Bizottságának szabadon maradt tagjaira nehezedő nyomás miatt a Központi Bizottság kénytelen volt megvizsgálni a párt helyzetét, melynek eredménye a párt feloszlata lett. Valójában nem oszlott fel, hanem pár hetes konspirációs szünet után Békepárt elnevezés alatt folytatta munkáját. A párt ebben az újjá alakított formában szélesítette tömegkapcsolatait, s szervezeti téren is tovább építette a pártot.

A bányamunkások körében végbemenő balra tolódási folyamat és a szakszervezeti élet fellendülésének hatására 1943 őszén megalakult a Békepárt Központi Bányászbizottsága, mely a tatai szénmedencén kívül kapcsolatot épített ki a dorogi, salgótarjáni és pécsi bányavidékekkel is. A tatabányai Bányászbizottság élén Golub Rudolf állt, s a szénmedence illegális kommunista szervezkedését 1943 nya-

rától Budapestről összekötők útján Ságvári Endre irányította. A kommunisták irányító munkája nyomán a bányászok között több 3-5 tagu akciógárda alakult, melyek szóbeli agitációval összekötve röplapokat, felhívásokat terjesztettek és szabotázs akciókat hajtottak végre.

Az SZDP és a bányászszakszervezet jobb oldali vezetősége ezekkel az akciókkal nem értett egyet, azonban a helyicsoportokban tevékenykedő munkások zöme a kommunisták elképzeléseivel rokonszenvezett, s ez megakadályozta a jobboldal befolyásának erőteljesebb érvényesülését.

A szakszervezeti helyicsoportok politikai tevékenysége hamarosan felhívta magára az uralkodó körök figyelmét, s novemberben már az országgyűlés képviselőházában is beszédtema volt.

Az egyik képviselő szenvedélyesen bírálta a szakszervezeti mozgalmat, mert a helyicsoportok tevékenysége már nemcsak az egységes munkabérek és munkafeltételek kiharcolásából áll, hanem a "marxi propaganda eszköze" lett azáltal, hogy ez a szakszervezetekből meríti anyagi fedezetét.²⁷

A "marxi propaganda" hatását a bányatársulat vezetői is megérezték, s az elszáporodó szabotázs cselekmények megakadályozása érdekében arra kérték a honvédelmi minisztert, s rajta keresztül a Miniszter Tanácsot, hogy a hadiüzemekben dolgozó rendbontó munkásokat vonja össze katonai büntető munkásszázadokba, s küldje őket a hadművelleti területekre. A belügy miniszter a kérés indokoltságát mérlegelve, hozzájárult az egyes internálási eljárások lefolytatásához.²⁸

"Nyilvánvaló - bizonygatták a hadiüzemek vezetői, - hogy a hadiüzemekben így előálló munkás- /szakmunkás/ kiesés hátránya nem áll arányban azzal a nagy előnnyel, amelyet a munkásfegyelem megszilárdítása révén a termelés zavartalansága terén elérünk."²⁹

A hadiüzemek rendszabályainak megszigorítása azonban már nem folytathatta el azt a gyűlöletet és harcos elszánt-ságot, amit a munkások a fennálló viszonyokkal szemben tápláltak.

A kommunista bányamunkások hatását tükrözte egyes munkás csoportok szervezett rádió hallgatása is, mely első sorban a szigorúan tiltott moszkvai Kossuth Rádió adásaira vonatkozott. A jubiláris közgyűlések vezérszónokai részéről elhangzó megalkuvó és békéltető szölamok több ízben vitára, külön megbeszélésre készítették a munkásokat, s a Kossuth Rádió november 27-i adása éppen e viták tükrében vált helyi aktualitássá. Az adásban ~~az~~ többek között a következők hangzottak el: "Vannak, sajnos még a munkásság vezetői közt is, akik tétlenséget prédikálnak... /A munkásságot/ azzal tartják vissza a cselekvéstől, hogy a veszített háboru elsőpri majd a rendszert, és azután jön a munkásság ideje. Kérdjük: ki söpörje el a rendszert, s ki vonja be a munkásságot az ország vezetésébe? Külső tényezők talán? Aki erre vár saját tehetetlenségéről tesztanuságot. Egyuttal pedig tétlenségével támogatja a rendszert. Ha a munkásság nem akarja, hogy benne a rendszer szövetségesét lássák és nem akarja e szövetség következményeit viselni, ma kell cselekvően kiállni a porondra. Sztrájkkal, szabotázzsal és minden rendelkezésre álló eszközzel küzdeni kell a háboru megrövidítéséért, a Hitlerrel szövetséges Horthy-rendszer megbuktatásáért. Ez ma a legfontosabb feladat."³⁰

Ez a felhívás a szénmedence munkássága körében termékeny talajra hullott. Szabotázs akciók szervezésében addig sem volt hiány, de 1944. elején a bővülő pártsejt hálózat tagjai fegyvereket kezdtek gyűjteni, s Tatabánya erdeiben megkezdődött a legmegbízhatóbb munkások fegyveres kiképzése.

Természetesen a bányászszakszervezet központi vezetősége sem mondott le a bányamunkások további szervezéséről, s újabb helyicsoporthozásáról. 1944. január 16-án került sor az addig csak befizetőhellyel rendelkező oroszországi szakszervezeti tagság helyicsoporthoz való tömörítése.

Az alakuló gyűlésen, melyen kb. 250 munkás vett részt, Jelinek Ferenc is ~~rézert volt~~ megjelent. Elkes szavakkal fejezte ki örömét afölött, hogy az oroszországi bányamunkások is megértették az idők szavát. Miután összehasonlította

a 40 év előtti s az akkori bányamunkás viszonyokat, nyomatékosan kiemelte, hogy "...ez a küzdelmes, de eredményes harc a bányászszakszervezet érdeme."³¹

Ezután a nemzetközi munkásmozgalom helyzetét elemezve, kifejtette: Magyarországon s a világ többi államában is a munkásság képezi a lakosság zömét. Éppen ezért a munkásság minden olyan követelése jogos, mely arra irányul, hogy tisztességes megélhetési körülményeket teremtsen magának.³²

Elmondta, hogy a munkásságot sokan nemzetellenességgel, vallástalansággal vádolják, ami - szerinte - azért van, mert a világ különböző országaiban élő munkások hasonló célokért küzdenek, s így szükségszerű, hogy a szakszervezetek nemzetközi jelleget mutatnak.³³

Beszéde végén leszögezte: "a munkások sehol nincsenek úgy elnyomva, mint Magyarországon, mert mindenhol szervezettebbek, mint itt."³⁴

Jelinek beszéde után a közgyűlés megválasztotta a helyi csoport vezetését, melynek elnöke Mészáros Lajos, elnökhelyettese Gönczi Ferenc lett.

Amikor a gyűlés véget ért, Jelinek a megválasztott vezetőségi tagokkal Fekete László választmányi tag lakására ment és ott kb. 18 fő jelenlétében a kül- és belpolitikai helyzetet ismertette. A kormány politikájáról beszélve, elmondta: "A kormány belátja, hogy a háború után a hatalmat a munkásság fogja átvenni és ezért az SZDP mögé kezd huzódni, s igyekszik a baloldali mozgalomnak minden lehető engedményt megadni."³⁵

Jelinek információira a valóság hamar rácáfolt, s így a helyi vezetőségi tagok is saját tapasztalatukból tudhatták, hogy a bányászszakszervezetben uralkodó jobb oldal mennyire nincs tisztában a reális erőviszonyokkal, mennyire megtéveszti őket a kormány sorozatos látszat szólamai.

Amikor Jelinek és Peyer a kormány engedékenységről beszélt, látszólag megfélekeztek azokról a kormány intézkedésekről, amelyek arra irányultak, hogy megakadályozzák a szakszervezetek balra tolódását. Ezek a kormány törekvések 1944. március 19-e, az ország fasiszta megszállása után még erőteljesebben nyilvánultak meg.

Horthyék két fővonalon próbálták megakadályozni a kommunisták munkáját a szakszervezetekben. Először is, messzemenő támogatásukról biztosították a jobboldali szervezeteket, mint pl. a Nemzeti Munkaközpontot, abban a hitben, hogy ezek a szervezetek képesek lesznek a munkásmozgalom dezorganizálására.

Ez a kísérlet a szénmedence területén, akárcsak 1941-ben, 1944 tavaszán is sikertelen maradt, pedig a NMK emberei jóval harciasabb hangot ütöttek meg és kitartóbbak is volta, mint 1941-ben. Hiába küldték Tatabányára legjobb szónokukat, Görgey Vincét, az egyesülésre most sem került sor, ami kizárólag a szakszervezetben tevékenykedő kommunisták érdeme volt. Kijelentették: nem mennek be egy olyan szervezetbe, ahol még marxizmust sem taníthatnak.³⁶

Az államhatalom azonban közvetlen beavatkozás útján is nyomást gyakorolt a munkás szervezetekre. 1944. március 27-én a Belügyminisztérium elrendelte a Magyarországi Szakszervezeti Tanács és a hozzátartozó munkásegységek politikamentes működésének hatósági ellenőrzését, majd július 23-án megjelent kormányrendeletében kimondta, hogy Magyar Ipari Munkások Országos Szövetsége elnevezéssel országos szakszervezet létesül, mely felöleli az országos szakmai központokat és a helyi munkás szervezeteket is.³⁷

A rendelet megjelenése után azonnal megjelent a Békepárt röpcédulája is, mely határozott hangon adta tudtul a munkásoknak: "Védjétek meg szervezeteiteket! Ne mondjátok le önként egyetlen szervezetből sem a fasiszta bitangok javára! Ne lépjete ki a szakszervezetekből, amíg azok az ellenesség kezére nem kerültek! Ne engedjétek, hogy a németek erőszakkal munkaközpontos, nyilaskeresztes hazaárulók becsémpésztésével vagy egyes szakszervezeti vezetők árulásának segítségével megszerezze a vezetést!"³⁸

A felhívással egyidőben a felsőgalla-tatabányai helyi csoportban dolgozó kommunisták is aktivizálták magukat, s a szénmedence helyicsoportjait végigjárva éberségre hívták fel a szakszervezeti tagság figyelmét.

Az oroszlányi szakszervezeti vezetőket felszólították, hogy a szakszervezeti tagokat tartsák össze, még akkor is,

ha azok ideiglenesen nem is fizetnek tagsági díjat.

"Fár hónap múlva - mondták - ismét elérkezik az az idő, amikor szabadon működhetnek. Emiatt ne riadjanak vissza az esetleges zaklatásoktól sem, mert ez az időszak csak átmeneti."³⁹

Szervezett ellenállásra buzdítottak a Sztójay-kormány azon intézkedésével kapcsolatban is, miszerint üzemi választmányokat kell alakítani. "Az üzemi választmányokba a bányagazgatóság által ajánlott vagy jelölt egyéneket ne fogadják el - mondták, - mert azok rendszerint besugók."⁴⁰

A kommunisták erőteljes, félelmet nem ismerő szervező munkája nyomán nemcsak a szakszervezeti tagság maradt egységes, de elszaporodtak a szabotázs cselekmények is. A szakszervezetekben dolgozó kommunisták a termelő munka szabotálására fel tudták használni az OTI-ban levő választmányi tagságukat is olymódon, hogy az orvosokkal igyekeztek megfelelő kapcsolatokat kiépíteni és segítségüket kérni az illegális pártmunka támogatásához. A bányatelep szimpatizáns orvosai, a választmányi tagok javaslatára több mozgalmi embernek adtak betegszabadságot, akik ilymódon kiestek a termelésből, s ha arról volt szó, még a katonai bevonulástól is megmentették ezeket az embereket. Számtalan esetben még ezen is tulmentek és megtették, hogy ha "egy-egy elvtárs pártmegbízatásból vidékre ment... dolgozni, akkor betegállományba helyezték, biztosítva azt, hogy a hadiüzemben nem fogják felelősségre vonni a távolmaradásért."⁴¹

Voltak olyan bányamunkások, akik felsértették testüket "...a nyílt sebet besózták, lugkővel bekenték vagy mosószappannal megfertőzték", hogy betegszabadságukat mozgalmi munka végzésének szentelhessék.⁴²

A német megszállást követő brutális terror ellenére is fokozódott a kommunisták s a velük szimpatizáló munkások ellenállása, ami egy sor újabb kommunista pártsejt megszületésében jutott kifejezésre. Ezekben a hónapokban alakultak meg a tatabányai VII-es telepen, a Mésztelepen, Bánhidán, Felsőgallán, a "28-as ház" területén, a X-es aknán, Sikvölgyben és Oroszlányon működő sejtcsoportok. Ezeknek a sejteknek a vezetői és összekötői Mannhercz An-

tal, Nedermann Ferenc, Bugyács Imre, Goda János, Király Lajos, Héder János, Mészáros Lajos és más kiváló pártmunkások voltak.⁴³

Ságvári Endre meggyilkolása után a Békepárt és Tata-bánya közötti összekötő veszélyes szerepét Golub Rudolf, a Központi Bányászbizottság helyi vezetője vállalta. A szénmedence területét átfogó kommunista szervezkedést egy négyes bizottság irányította, melynek tagjai Bugyács Imre, Golub Rudolf, Nedermann Ferenc és Petőfalvi Lajos felsőgallai lakosok voltak. Mindegyik bizottsági tagnak volt egy-egy csoportja, melynek tagjait a bányatelep különböző üzemeiből szervezték be, Augusztus végére mintegy 50 tagja volt e csoportoknak, amihez még kb 30 szimpatizáns is tartozott.

A sejtek vezetői első sorban a termelés csökkentésére irányították a figyelmüket, aminek az lett a következménye, hogy ahol kommunisták dolgoztak, ott 30-50 %-kal is csökkent a termelés.

A vezetők nagy súlyt fektettek a bányász fiatalok szervezésére, nevelésére, majd 1944 tavaszától felfegyverzésükre és a forradalmi harcra való kiképzésükre is.

Bugyács Imre 1943 tavaszától foglalkozott a bányamunkás fiatalok nevelésével, s mint küldött, a november 1-i jubiláris közgyűlésen is hallatta hangját az ifjusági nevelő munka hatékonyságának fokozása érdekében. Kérte az újonnan megválasztott vezetőséget, hogy létesítsen vándorkönyvtárat az ifjuság nevelése és foglalkoztatása céljából, rendezzen számukra külön oktató és ismeretterjesztő előadásokat, s nem utolsósorban szervezzen tanulmányi kirándulásokat, hogy az egyes bányatelepek ifjúságai megismerhessék más bányatelepek ifjúságainak életét és körülményeit.⁴⁴

A javaslat helyi viszonylatban hamar valóság lett, s ez elsősorban Bugyács Imre érdeme volt. A felsőgallai helyicsoport december 5-i vezetőségi ülése elhatározta, hogy vasárnap délutánonként ifjusági előadásokat tartanak, melyeken a fiatalokon kívül az idősebbek is megjelenhetnek.

Az ülésen részt vevő Szakasits Árpád ígéretet tett, hogy ezekre az előadásokra Budapestről küldenek majd előadókat.

Az első előadást december 19-én mégis Bugyács Imre tartotta meg "Profit és bér munka" címmel, mintegy 60 fő előtt. Előadásában többek között azt emelte ki, hogy a kapitalizmus zsarnokságát, kizsákmányoló jellegét csak teljes szervezethez lehet megszüntetni. Hangsúlyozta, hogy a szervezkedés helyi viszonylatban is minden körülmények között fokozni kell, és hogy ez a fokozott munka az ifjúságra hárul.⁴⁵

A következő 1944. február 16-án ifjúsági értekezlet előadója is Bugyács Imre volt. Előadásában most is az ifjúság munkásságának fontosságát hangsúlyozta. Kiemelte, hogy a munkásság jövője és sorsa az ifjúság munkásság megszervezésétől függ, "ezért - hívta fel a megjelentek figyelmét - minden ifjúság igyekezzék minél több tagot szervezni a mozgalomba!"⁴⁶

A március 5-i összejövetelen egy központból kiküldött előadó Marx Károly életéről és munkásságáról tartott előadást. Ennek kapcsán beszélt az elnyomott munkásság és az elnyomó tőkések osztály helyzetéről, a két osztály antagónisztikus ellentétéről, hozzátéve, hogy a MÁK Rt. is a munkásosztály egyik elnyomója. Előadása végén kifejtette, hogy a munkások elnyomásának kizárólag a munkások az okai, "mert nincsenek eléggé megszervezve".⁴⁷ Akárcsak Bugyács Imre ő is erőteljes szervező munkára hívta fel a megjelent bányamunkás fiatalokat.

A rendszeres foglalkozások, s a kommunisták felvilágosító, nevelő munkája nyomán ezek a fiatalok biztos támaszai lettek a kommunista mozgalomnak, később pedig a partizán akciók lebonyolításában jutottak fontos szerephez.

1944. nyarán azonban már nemcsak a magyar hatóságok, hanem a német Gestapo pribékjai is figyelemmel kísérték a szénmedence területén tevékenykedő baloldali szervezkedést. Ezekben a hónapokban több jel mutatott arra, hogy a fasiszmus nemzetközi méreteiben hamarosan vereséget szenved, s ez a tény még eszeveszettebbé tette az országot megszállva tartó német hadvezetőséget, akik minden lehető

eszközzel igyekeztek elejét venni a kibontakozó nemzeti ellenállásnak.

Szeptember 8-án a Gestapo és a székesfehérvári nyomozó alosztály emberei az egész szénmedence területére kiterjedő, meglepetészerű akciót hajtottak végre, melynek következtében 58 kommunistát, illetve kommunistagyanus munkást vettek őrizetbe. 18 munkást kihallgatásuk után szabadon engedtek, a többi negyvenet viszont a csillaghegyi nyomozó csoporthoz szállították további vallatások végett.⁴⁸

A Kommunista Párt Bányászbizottsága azonnal felhívással fordult a tatabányai bányamunkásokhoz.

"A német és magyar Gestapo pribékjei garázdálkodnak a bányatelepeken - adták tudtul mindenkinek.- A bányamunkásság vezetőit kinzókamrákba hurcolják. Ezt azért teszik, hogy a bányamunkásságot megfosszák azoktól a harcosaiktól, akik a bányamunkásság érdekeiért, a békéért és népünk szabadságáért harcolnak a náci bitangok és a németbérenc Horthy-Lakatos banda ellen." A felhívás ezek után felszólította a munkásokat az aktív cselekvésre. "Ne nézzétek tétlenül - hangzik a felhívás, - hogy legjobbjbaitokat elhurcolják! Ne tűrjétek, hogy belétek gázoljanak! A meghunyászkodás csak arra vezet, hogy védtelenül kiszolgáltatotk magatokat a náci rablóbanda kényének-kedvének. Rajtatok a sor, hogy cselekedjétek! A ti munkátok nélkül a végsőket rugó magyar fasizmus nem folytathatja tovább a gyilkos háborút."

A felhívás végül megmondja azt is, hogy mit kell a munkásságnak tenni. "Védjétek meg elhurcolt társaitokat! Ők értetek harcoltak! Harcoljatok most ti érettük! Szabotáljatok! Minden eszközzel akadályozzátok a termelést! Hagyjátok abba a munkát! Vonuljatok a katonai parancsnokokhoz! Követeljétek társaitok szabadon bocsátását! Harcra hív a Kommunista Párt Bányászbizottsága."⁴⁹

A szénmedence eseményeivel az illegális Szabad Nép első száma is foglalkozott, s lapjain keresztül az ország valamennyi bányamunkásához eljutott a felhívás: "Sztrájk, szabotázs legyen a bányászok válasza a kihívásra. Magyar szén ne hajtson német mozdonyt, magyar szénnel ne

vigyék fiainkat a nácik vágóhidjára!"⁵⁰

A szovjet hadsereg elől visszavonuló németfasiszták brutális megtorló akciói és a szociális viszonyok minden addiginál nagyobb romlása általános válsághangulatot teremtett a dolgozó tömegek körében. Erről adott számot a szeptemberben leadott csendőrségi jelentés is, melyben a következőket olvashatjuk: "Az emberek minden jóindulatu törekvéssel szemben fásultan állnak, és ami a legszomorubb, jobb sorsot remélnék még a szovjet megszállástól is. A ...tömeg könnyű zsákmányává vált az országos viszonylatban folyó nyílt nyomozások komoly eredményei ellenére egységbe tömörülő baloldali ellenállási mozgalmaknak..."⁵¹

A jelentésből kitűnik, hogy a baloldali munkások ellen indított terror akciók, a Csillaghegyen, a Conti utcában és a Margit köruti fegyházban lefolytatott végnélküli kinvaltatások nem törték derékba a kommunisták vezette baloldali szervezkedéseket. A súlyos vérveszteség ellenére is folytatódott az illegális pártmunka, mely újabb ösztönzést kapott a szeptember 12-én újjá alakult Kommunista Párt tevékenységétől. A párt vezetősége nagy hangsúlyt fektetett a munkások szervezettségére, s ennek érdekében sorra jelentek meg a KP Bányászbizottságának röplapjai, melyeket "Harcoló bányászok" és "Tatabányai bányamunkások" címszóval adtak ki. A röplapok harcra, sztrájkra, szabotázsra buzdították az egyes üzemek munkásait.

A munkásság körében tapasztalható ellenállási hangulat arra készítette az SZDP-szakszervezetek vezetőségét, hogy felülvizsgálják addigi nézeteiket, s a kialakult helyzetnek megfelelően végezzék munkájukat a bányamunkások között. 1944. október 10-én létrejött az SZDP és a Kommunista Párt akcióegysége, mely lehetővé tette a munkások legszélesebb köreinek bevonását a németellenes mozgalomban.

A kormány e fokozódó belső ellenállás hatására, s figyelembe véve azt a tényt is, hogy a szovjet hadsereg szeptember 23-án átlépte Magyarország határait, megkísérelte a lehetetlent: megpróbált kiugrani a németek oldalán vívott háborúból.

Október 11-én fegyverszüneti egyezményt kötött Szovjetunióval, ami nem tartalmazta a németekkel való fegyveres szembefordulást. A német fasiszta hadvezetőség ennek ellenére megfelelő ellenintézkedéseket tett, s még mielőtt Magyarország kiugorhatott volna a háboruból, megbuktatták Horthyt s helyébe Szálasi Ferenc nyilas vezért ültették, aki elvakult harciasságában megbizhatóbbnak bizonyult, mint elődje.

Horthy és kormányának szégyenletes bukása szükségszerűen következett abból a szélsőségesen reakciós szovjetellenes politikai vonalvezetésből, mely a háboru kirobbanásától kezdve jellemezte a magyar uralkodó osztályt. Horthy nem bizonyult elég következetesnek a fasizmus kiszolgálásában, s ezért a következetlenségéért buknia kellett. Bukásának perceiben sem tudott következetes lenni. Képtelen volt a reális erőviszonyokkal számot-vetni, s döntésével a magyar nép szenvedéseit csökkenteni; képtelen volt nemet mondani a német hadvezetőségnek, s ezáltal tág teret nyitott a totális fasizmus magyarországi kiépülése előtt.

IX.

A bányamunkások harca a nyilas rémuralom ellen.

A szénmedence felszabadulása

Szálahasi hatalomra jutásával a fasizmus magyarországi erőinek legsötétebb sőpredéke vette kezébe az ország irányítását. Szálahasi és a nyilas vezérek hallani sem akartak a fegyverszüneti egyezményről, csak a hárcot, a végső győzelemig vagy bukásig tartó hárcot ismerték s ennek érdekében egy percig sem késlekedtek a nemzet totális mozgósításának elrendelésével.

Ingatag uralnuk főereje, az átmenetileg eredményesnek látszó totális terror alkalmazása volt, ami viszont nem riasztotta vissza a munkásságot a nyilasellenes megmozdulásoktól.

A szénmedence területén, már hatalomra jutásukat követő napokban tapasztalniuk kellett, hogy az itt élő bányamunkások nem árulják el egykönnyen forradalmi múltjukat. Erre figyelmeztették őket azok a nyilasellenes akciók, melyek közül kiemelkedett a tatabányai leventék tette, akik a leventeotthonba betolakodott nyilasokat szégyenletes futásra készítették.

A munkások szolidaritást vállaltak a Bánhidán állomásozó légvédelmi tüzőrekkel is, akik megtagadták eskütételüket Szálahasi "banditavezérre".¹

A kommunisták a KP Bányászbizottsága irányításával fokozták szervező munkájukat a szénmedence területén dolgozó munkások, bányászok és katonák körében. Sorra jelentek meg felhívásaik, melyekben tájékoztatták a lakosságot a munkások és a honvédek ellenállási akciójáról, ezzel buzdítva mindenkít a szervezett fegyveres ellenállás megindítására.

A termelés területéről sem hiányoztak a kommunisták, akik a bányamunkásokat szervezve igyekeztek megakadályozni a németek és nyilasok vandál pusztítását, továbbá a gyáripari berendezések és felszerelések leszerelését és Német-

országba való hurcolását.

Az ellenállásnak ez a formája akkor alakult ki, amikor a németek és a nyilasok törvénybe iktatták azt, hogy a magyar ipar legértékesebb gépeit Németországba hurcolják, az el nem hurcolható berendezéseket pedig felrobbantják.²

A tatabányai kommunisták elhatározták, hogy ha kell fegyverrel is szembe szegülnek a fasiszták ilyen jellegű törekvéseivel.

A partizán mozgalom, a szénmedence területén ezekben a hónapokban öltött nagyobb arányokat, ami elsősorban nem is a fegyveres harcban nyilvánult meg, hanem a termelés csökkentésében, a szállítóberendezések tönkre tételében és nem utolsósorban a németek vezetékes hírhálózatának zavarásában, illetve e vonalak megrongálásában.

Bugyács Imre már augusztus elején létre hozta első partizánsejtjét a Vitám vár környékén, amihez a környebányai partizánsejt is csatlakozott. A sejt tagjait Tatabánya erdeiben képezték ki fegyverviselésre, s már augusztus végén tervbe vették a német katonai parancsnokság felügyelete alatt álló környebányai orosz hadifogoly tábor felszabadítását. A mozgalom vezetői a részletes terv kidolgozása végett 24-én Környebányán megbeszélést tartottak, melyre a hadifogoly tábor két képviselőjét is meghívták, s őket is tájékoztatták a terv részleteiről. Árulás miatt a terv valóra váltása megghiúsult.

A partizán akciók egy ideig szüneteltek s csak a nyilas-puccs után figyelhető meg újabb fellendülés. Az akcióknak, akárcsak országos viszonylatban, közvetlen katonai jelentősége csekély volt, de politikai, morális jelentőségét hiba volna lebecsülni.³

A KP Bányászbizottsága ezekben a napokban sem hagyta magára a munkásság harcra kész csoportjait. Arra törekedett, hogy a honvédség és a munkások egymást támogatva segítsék gyengíteni a fasizmus pozícióit. Erre szólít fel több felhívása, melyek közül a legjelentősebb a nyilas-puccs után kiadott röplap. Ebben határozott hangon mondja ki: "Honvédek! Minden magyar honvédnek kötelessége fegyverrel a kezében támogatni a németek elleni szabadságharcot. Vessétek

meg lábaitokat az erdőben és a hegyek között, pusztítsátok a német banditákat, a magyar falvak népe veletek van! Adjatok fegyvert a munkásságnak, harcolni fog mellettetek! Munkások! Bányászok! Támogassátok a magyar hadsereg fegyveres harcát a rabló németek ellen! Pusztítsátok el nekik a termelő üzemeket, szervezzétek a magyar falvak népét, hogy a magyar szabadságharcosoknak juttassa az az élelmet és ne táplálja a nácik sáskahadát! Teremtsétek meg a magyar honvédek és munkások harcoló csoportjait!"⁴

A felhívás nyomán a bányaidai légvédelmi tüzérek készségesen támogatták a szénmedence partizán mozgalmát, mégha számszerint kevesen is voltak. Az ifjómunkások több éves szervezése és nevelése viszont ezekben a hetekben hozta meg az eredményét. A bányamunkás fiatalok ekkor értették meg, mennyire fontos szerepet játszanak a munkások által vívott ellenállási mozgalomban. Fegyvereket csempészték a német fegyver raktárakból, rendszeresen rongálták a német telefonvezeték kábeleit és őrséget szerveztek az üzemek bejárata elé. Harcoltak a fiatalok közé férkőző nyilas propaganda ellen, amelynek az volt a célja, hogy önkénteseket toborozzon a szovjet csapatok elleni harc továbbfolytatásához.⁵

November elején újabb terror-hullám söpört végig a szénmedence területén, s ez olyan áldozatokat is követelt, mint Golub Rudolf, aki a Bányászbizottság helyi titkára volt. Vele együtt Nedermann Ferenc és Bugyács Imre is a nyilasok kezére került.⁶

A nagy lebukások után megszakadt a kapcsolat Budapesttel, s az ellenállás további szervezése és irányítása a szabadon maradt helyi kommunista munkásokra hárult. Ezt a munkát a sárisápi bányász partizánok is segítették, akik ezekben a hetekben már fegyveres akciókat hajtottak végre a megszálló fasiszta csapatok ellen.⁷

A szénmedencében fegyveres harcra nem került sor, de a munkások lelleményessége keresztül huzta a németek és nyilas bérenceik törekvéseit az üzemek berendezéseinek elhurcolását illetően.

A tatabányai alumíniumgyárban december 23-án német katonák és nyilasok jelentek meg, s elrendelték a higany-szivattyúk leszerelését. A munkások anélkül, hogy fegyvert használtak volna, csellel mentették meg az értékes berendezés Németországba való szállítását.⁸

A megtorló lépéseket a szovjet csapatok december 26-i bevonulása akadályozta meg, s egy hónapos jelenlétük kedvező feltételeket teremtett a harcok során dezorganizálódott termelő munka megindítására is.

1945. január 7-én a kommunista munkások nagygyűlést tartottak a munkáskaszinóban, melyre az SZDP vezetőit is meghívták. A gyűlésen az illegális Kommunista Párt legalizálásáról volt szó, s a kommunisták javaslatot tettek a Kommunista Párt tatabányai szervezetének megalakítására. Az SZDP jobboldali vezetősége tiltakozott a javaslat ellen, mivel a kommunisták törekvéseiben saját pozíciói gyengítését látta. A kommunisták az SZDP merev politikája elleni tiltakozás jeléül elhagyták a termet, s külön tartották meg gyűlésüket.

A nagygyűlésen Király Lajos mondott beszédet, s beszédében munkástanács létrehozását javasolta, melybe az SZDP baloldali elemeit is be akarta vonni. A jelenlévők elfogadták Király Lajos javaslatát, s a gyűlést követő napokban megalakult a munkástanács, melynek öt tagja lett. Feladatuk volt az üzemek termelő tevékenységének megszervezése és a lakosság ellátása.

Január közepén újabb nagygyűlésre került sor, melyen a munkástanács tagjai határozatot szavaztattak meg az üzemi bizottságok és a közigazgatás megszervezéséről. A határozatok megvalósítására már nem kerülhetett sor; mivel január 26-án átmenetileg kivonták Tatabányáról a szovjet csapatokat, s a telepre visszatértek a németek és a nyilasok.

Másfél hónapon keresztül újra nyilas rémuralom tombolt a bányatelepeken, s a kommunisták szervező munkája nyomán megindult életet ismét megbénította a brutális terror. A nyilasok eszeveszett hajszát indítottak a szénmedence területén maradt kommunista munkások után, de nem kimélték

az SZDF vezetőségének jobboldali képviselőit sem.

Rablás, fosztogatás és gyilkolás jellemezte a nyilasok újabb másfél hónapos uralmát, melynek végül is Tatabánya március 21-i végleges felszabadulása vetett véget.

Március 23-án megalakult a Magyar Kommunista Párt tatabányai szervezete, mely több évtizedes illegalitás után most már szabadon végezhetette felvilágosító, nevelő és szervező munkáját a szénmedence dolgozó tömegei között. Már a megalakulást követő napokban kezébe vette a szénmedence termelő üzemének helyreállítási munkálatait. Tekintélyét mutatja az a tény is, hogy az egyes üzemek vezetői a pártnak tettek jelentést a bányák és külüzemek állapotáról. A jelentések nyomán hamarosan megszületett az első párthatározat: először a bányaüzemeket kell helyrehozni, mivel ez elengedhetetlen feltétele az erőművek és külüzemek termelésének.⁹

A szénmedence munkássága ezekben a hónapokban először volt valójában is a bányák, külüzemek ura és gazdája. Először érezhette azt, hogy odaadó, becsületes munkája nem a MÁK Rt. igazgatóinak gazdagodását, hanem az ország háborútól vérző sebeinek gyógyulását segíti elő. A szénmedence bányamunkássága jelentős eredményekkel járult hozzá az ország újjáépítési munkájához, mely egy új korszakot nyitott meg, nemcsak országos viszonylatban, hanem a bányamedence munkásmozgalmának történetében is: a szocialista építő munka eredményekben gazdag korszakát.

F Ü G G E L É K

I. A barnaszén termelés alakulása országos viszonylatban és a szénmedence területén ¹

Term. év	Kitermelt szén országosan tonnában	%	Kitermelt szén a med. ter.-én tonnában	%
1938	8.305.830	100	1.976.536	100
1939	9.518.830	114	2.311.891	117
1940	10.305.605	124	2.514.299	127
1941	11.297.810	136	2.633.304	133
1942	11.720.140	141	2.792.045	141
1943	11.295.688	136	2.607.668	132
1944	-	-	2.181.738	110

II. A kitermelt szén értékesítése /t-ban/ ²

A. Belföldön

Év	Közlekedés	Ipar	Mezőgazd.	Közüzemek	Fűtés
1939	203.473	691.765	51.495	597.885	449.009
1940	153.242	722.549	69.615	743.809	535.709
1941	135.305	780.944	67.645	826.464	534.119
1942	117.748	855.784	78.203	907.211	539.710
1943	131.473	723.870	79.844	1.006.733	455.597
1944	150.450	440.415	72.499	953.977	325.897

B. Külföldön

Év	Németo.	Szlovákia	Svájc	Jugoszl.	Olaszorsz.
1939	84.400	19.940	-	2.105	1.020
1940	20.180	30.805	-	3.747	897
1941	31.619	71.875	-	490	1.004
1942	26.760	36.827	-	-	92
1943	20.977	25.816	7.812	-	-
1944	4.098	48.734	5.061	-	-

III. Bányafa részletezés származás szerint
Pengő árban ³

Év	Belföld	Románia	Németo.	Szlovákia	Lengyelo.	Jugosz.
1939	1.043.453	568.228	99.550	1.383.129	300.260	340.269
1940	2.945.983	321.298	87.227	1.087.305	-	111.002
1941	3.419.517	-	-	2.032.032	-	-
1942	?	-	-	2.836.506	Svájc	-
1943	5.783.602	-	-	1.266.024	247.906	-
1944	5.471.442	-	-	1.836.031	413.792	-

IV. Évi átlagos munkáslétszám és a teljesített
műszakok száma ⁴

Év	Évi átlagos munkás létszám		Teljesített műszakok száma			
			hétköznapokon		vasár- és ünnepnap	
	szám	%	összesen	egy mun- kásra	összesen	egy mun- kásra
1938	-	100	-	-	-	-
1939	5.443	110	1.639.698	301	83.902	15
1940	5.749	117	1.127.590	300	96.538	16
1941	6.015	123	1.832.151	304	114.326	19
1942	6.657	136	2.037.093	306	160.614	24
1943	7.229	150	2.196.444	304	156.820	22
1944	7.515	153	2.085.703	277	131.507	17

V. Munkások száma és megoszlása az október 1-i
kimutatások alapján ⁵

Év	Vájár és segéd- vájár	Egyéb földalatti munkás		Ipari szakmunkás		Egyéb külszíni munkás		
		férfi	ifju- munk.	föld alatt	kül- színen	férfi	ifju- munkás	nő
1939	2.067	1.569	31	75	169	1.436	71	68
1940	2.131	1.167	50	86	192	1.333	75	94
1941	2.462	1.543	42	82	174	1.399	68	61
1942	2.706	1.497	59	117	229	1.676	69	67
1943	2.687	1.695	14	124	273	1.682	79	263
1944								
I.3.	2.794	1.742	18	121	266	1.815	95	262
X.2.	2.563	1.366	13	110	218	1.559	130	298

VI. Az üzemi idő alakulása a szénmedence területén ⁶

Év	Üzemnapok száma	Üzemszünet /nap/	vasárnapi munkanap
1939	303	12	5
1940	313	3	7
1941	313	-	7
1942	321	-	15
1943	323	-	17
1944	314	4	11

VII. Súlyos vagy halálos balesetek a szénmedence bányáüzemeiben, ill. országos viszonylatban ⁷

1. A medence területén

Év	Halálos	Súlyos		Összesen
		3 napon tul gyógyu- ló	8-30 nap alatt gyógyuló	
1939	5	182	1.385	1.572
1940	6	257	1.808	2.071
1941	4	322	2.147	2.473
1942	4	333	2.835	3.171
1943	12	390	2.990	3.392
1944	10	251	1.160	1.921

2. Országos viszonylatban

Év	Halálos	Súlyos	Összes b.munkás %-ban
1939	47	6.049	15,5
1940	62	6.334	14,7
1941	-	-	-
1942	-	-	-
1943	80	9.706	18,7

VIII. Balesetek miatt mulasztott műszakok ⁸

Év	Mulasztott műszakok száma		Összesen
	szabadság miatt	betegség miatt	
1939	46.599	82.966	129.565
1940	28.430	114.551	142.981
1941	26.612	127.839	154.451
1942	28.098	168.968	197.066
1943	27.919	117.840	145.759
1944	33.902	251.930	285.832

IX. A munkások átlagos munkabére az októberi
műszak bérek alapján ⁹

Év	Vájár és s. vájár	Egyéb földalatti		Ipari szak- munkás		Egyéb külszíni munkás		
		férfi	ifju- munkás	földal.	külsz.	férfi	ifj.m.	nő
1939	P 6,25	P 4,09	P 2,15	P 5,33	P 4,88	P 3,19	P1,97	P1,86
1940	P 6,32	P 4,49	P 2,63	P 5,56	P 5,34	P 3,69	P2,52	P2,01
1941	P 6,43	P 4,20	P 2,61	P 5,55	P 5,27	P 3,74	P2,38	P2,50
1942	P 8,52	P 5,37	P 3,35	P 7,66	P 7,46	P 5,10	P3,08	P3,04
1943	P10,48	P 6,75	P 4,51	P 9,50	P 9,05	P 6,40	P4,51	P4,35
1944	P16,45	P10,49	P 6,72	P14,98	P13,81	P10,05	P5,99	P6,96

X. A munkásoknak kifizetett pénzbeli járandóságok /családipótlékj jutalékok, jutalmak, munkabérek, nevel-
tetési járulékok/ és természetbeni járandóságok /kec-
vezményes tüzelő, világító anyag, lakás stb/ ¹⁰

Év	Pénzbeli járandóság pengőben	Természetbeni jár. pengőben
1939	7.800.445	744.552
1940	3.759.477	792.203
1941	11.144.878	1.163.833
1942	14.945.542	1.857.855
1943	17.563.357	4.141.811
1944	22.552.107	5.960.646

XI. Megélhetési költségek

1./ Létfenntartási költségek index-számai /1939=100/¹¹

Év	Élelmezés	Ruházat
1939	100	100
1940	112,3	113,1
1941	139,2	147,4
1942	160,2	207,2
1943	199,7	259,00
1944	235,3	413,7
I. hó	234,1	412,3
II.	234,3	422,9
III.	234,4	422,9
IV.	234,4	422,9
V.	234,4	425,7
VI.	234,4	425,7
VII.	240,0	425,7
VIII.	236,3	425,7
IX.	236,3	425,7
X.	234,9	425,7
XI.	234,5	425,7

2./ Kiskereskedelmi árak pengőben ¹²

Élelmiszer és közszükségleti cikkek	1939	1942	1944.X.
Marhahús kg.	2.-	3,60 - 3,70	5,10
Sertéshús kg.	2,31	4.- - 4,30	6,60
Füstölt szalonna kg.	2,09	3,45 - 3,60	5,40
Disznózsir kg.	1,58	3,40 - 3,80	5,60
Tojás db.	0,08	0,19 - 0,24	0,30
Tej 1 liter	0,30	0,42 - 0,52	0,70
Buzaliszt kg.	0,40	0,78	1,34
Kenyér kg.	0,38	0,48 - 0,44	0,60
Bab kg	0,43	0,74	1,12
Burgonya kg	0,10	0,17 - 0,31	0,31
Cukor kg.	1,06	1,06	2,08

Élelmiszer és közszüks. cikkek /folyt./	1939	1942	1944.X.
Férfi ruha /II.r.gyári/	75.-	108.- - 125.-	250.-
Női ruha /II.r.gyári/	78.-	108.- - 135.-	135.-
Gyerm.ruha /II.r.gyári/	39.-	74.- - 80.-	140.-
Férfi ing /munkásing/	5,40	8,50- 10.-	32,51
Férfi cipő	18,50	37,50 - 39,50	67,60
Női cipő	19.-	32,80 - 32.-	61.-
Gyermek cipő	12.-	25,20 - 27.-	47.-

XII. A vállalat tulajdonát képező lakások száma ¹³

Év	Tisztviselő lakások	Altiszti lakások			Munkás lakások	
		három szobás	kettő szobás	egy szobás	egy szobás	kettő szobás
1939	92	26	152	24	4.915	679
1940	95	23	183	-	5.010	702
1941	101	24	184	-	5.073	703
1942	106	25	185	6	5.168	707
1943	111	22	187	6	4.885	681
1944	111	22	187	6	4.885	681

J E G Y Z E T E K

I. A tatai szénmedence rövid környezetrajza

- 1./ PIA MÁK Rt. 9. dosszié. Sztrájkstatisztika
- 2./ Berend T.I. - Ránki Gy.: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában /1933-1944/ Bp. 1958.
- 3./ Vida Jenő 1872-ben született Budapesten. A Kereskedelmi Akadémia elvégzése után 1897-ben a megalakuló Magyar Általános Kőszénbánya Rt. meghívását elfogadva a vállalat cégjegyzője, majd 1914-től nyugdíjba vonulásáig a vállalat vezérigazgatója lett. 1918-tól tagja a Magyar Általános Hitelbank igazgatóságának, de ezen kívül még számtalan egyesületnek volt tagja, vezetője és elnöke. Ennek következtében szoros szálak fűzték őt a Magyar Gépiparosok Országos Szövetségéhez, az Országos Iparegyesülethez, a Magyar Bánya- és Kohóvállalatok Egyesületéhez, a Budapesti Kereskedelmi és Ipari Kamarához és a Magyar Gazdaságkutató Intézet Elnöki Tanácsához. Tagja volt a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete vezérelőbizottságának és az Energia Világkonferencia Magyar Nemzeti bizottságának. A Magyar Kereskedelmi Statisztika Értékmegállapító Bizottságában szakosztály elnök volt. Horthy a közügyek terén kifejtett munkássága elismeréséül 1921-ben Gazdasági főtanácsossá nevezte ki, 1927-ben az Országgyűlés Felsőházának élethossziglanig kinevezett tagja lett, s így beleszólhatott az országgyűlés törvényhozói tevékenységébe. Horthy 1935. áprilisában a Magyar Érdemrend nagykeresztjével tüntette ki. Diszpolgára volt Komárom városának, Alsógalla, Bánhida, Felsőgalla, Tatabánya és Vértessomló községeknek. 1941-ben nyugdíjba vonult. 1944-ben a német megszállás után, mint zsidót deportálják. Németországban halt meg.
- 4./ A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. 50 éve Bp., 1942
- 5./ Stoll Lóránt és Radó Antal: Szénbányászatunk fejlődése és feladatai. Közgazdasági Szemle 1955. 3-4.sz. 375.1.

II. A gazdasági mámor évei

- 1./ A szénbányászat országos helyzetéről lásd Berend T.I.-Ránki Gy. id. m. 407 - 417. 1.
- 2./ Lásd a függelék I.sz. táblázatát
- 3./ Kolossa Tibor: A szénbányák államosítása. Tanulmányok a magyar népidemokrácia történetéből. Bp., 1955. 408-409.1
- 4./ Lásd a függelék II/A táblázatát
- 5./ Lásd a függelék II/B táblázatát
- 6./ MÁK Rt. 50 éve Bp., 1942

- 7./ OL MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések, 1941.
- 8./ Lásd a függelék IV.sz. táblázatát
- 9./ U.o.
- 10./ OL MÁK Rt. Igazgatóság jelentései. Levelezés, 1939.
- 11./ MÁK Rt. 50 éve Bp., 1942.
- 12./ Lásd a függelék IV.sz. táblázatát
- 13./ MÁK Rt. 50 éve Bp., 1942.
- 14./ OL MÁK Rt. Tatabányai Igazgatóság által a Bányakapitányság kérdőíveire adott válaszok alapján.
- 15./ MÁK Rt. 50 éve Bp., 1942.
- 16./ U.o.
- 17./ U.o.
- 18./ U.o.
- 19./ OL Nyomtatott Igazgatósági jelentések... 1942.
- 20./ Országgyűlési Képviselőház Napló /O.K.N./ XVIII.k.3.1.
- 21./ Dr. Szabó Gyula magántisztviselő, Tatabánya országgyűlési képviselője, 1901-ben született Perlakon. A Jogtudományi egyetem elvégzése után a Ganz és Társa Villamossági Gép-, Waggon- és Hajógyár Rt. szolgálatába szegődött, mint főtisztviselő. A vállalat levante vezető főoktatója volt, majd 1931-től a tanonciskola igazgatói tisztséget töltötte be, egészen képviselővé történt megválasztásáig. Előszeretettel foglalkozott a cserkész- és levanteifjúsági nevelés kérdéseivel. A Fiatal Magyarok Szövetség alapítótagja és társelnöke volt. A MÁK Rt. érdekeit országgyűlési képviselőként is messzemenően támogatta.
- 22./ O.K.N. XI.k. 477.1.
- 23./ Berend T.I.- Ránki Gy. id. m. 306.1.

III. A gazdasági mómor tulsó oldalán

- 1./ OL MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések... 1940.
- 2./ OL MÁK Rt. Bányakapitánysági iratok 1941.
- 3./ O.K.N. XII.k. 387.1.
- 4./ OL MÁK Rt. Igazgatósági ülések 1939. szept. 13.
- 5./ OL MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések... 1940.
- 6./ Lásd a függelék III.sz. táblázatát
- 7./ OL MÁK Rt. Igazgatósági ülések 1940. szept. 30.
- 8./ OL MÁK Rt. Igazgatósági ülések 1941.
- 9./ OL MÁK Rt. Igazgatósági ülések 1942.
- 10./ A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. Összeállította Kádár Iván. Bp., 1956. 220.1.
- 11./ Lásd a függelék VII.sz. táblázatát
- 12./ Lásd a függelék VIII. táblázatát.

- 13./ O.K.N. I.k. 249.1.
- 14./ U.o.
- 15./ U.o. 250.1.
- 16./ U.o. 448.1.
- 17./ Lásd a függelék VII.sz. táblázatát
- 18./ O.K.N. I.k. 409.1.
- 19./ U.o. 448.1.
- 20./ U.o. 249.1.
- 21./ O.K.N. XI.k. 485.1.
- 22./ Lásd a függelék XI.sz. táblázatát
- 23./ Lásd a függelék IX.sz. táblázatát
- 24./ O.K.N. I.k. 409.1.
- 25./ OL Bányakapitányság iratai. MAK Rt. Tatabánya 1939.
- 26./ HIL VKF 1940. 1.oszt. eln. 4951-5140.
- 27./ O.K.N. V.k. 189.1.
- 28./ U.o. 190.1.
- 29./ U.o.
- 30./ U.o.
- 31./ U.o.
- 32./ O.K.N. I.k. 251.1.
- 33./ U.o. 250.1.
- 34./ U.o.
- 35./ U.o. 449.1.
- 36./ U.o. 249-251.1.
- 37./ U.o.
- 38./ U.o. 409.1.
- 39./ U.o. 217.1.
- 40./ HIL VKF 1940. 1.oszt. eln. 4591-5140
- 41./ OL MAK Rt. Tatabánya Titkárság, 26-os csomó
- 42./ Lásd a függelék XII.sz. táblázatát
- 43./ O.K.N. VII.k. 517-518.1.
- 44./ U.o.
- 45./ OL MAK Rt. Igazgatósági ülések 1941.
- 46./ MAK Rt. 50 éve Bp., 1942.
- 47./ O.K.N. I.k. 409.1.
- 48./ U.o.
- 49./ U.o. 410.1.
- 50./ PIA MAK Rt. Bányabizalmas. Levelezés 1932-1945.
- 51./ O.K.N. I.k. 251.1.
- 52./ PIA MAK Rt. Bányabizalmas. Levelezés 1932-1945.

- 53./ OT. Nyomtatott Igazgatósági jelentések... 1939-1944
- 54./ O.K.N. I.k. 410.1.
- 55./ U.o. 479.1.
- 56./ PIA MÁK Rt. Bányabizalmas. Levelezés 1932-1944.
- 57./ O.K.N. V.k. 190.1.
- 58./ U.o.
- 59./ U.o.

IV. A bányamunkásság szervezettségének problémái
a konjunktúra éveitől kezdve

- 1./ Zágonyi Ernő: A magyar kommunisták a munkásegységért. Bp., 1963. 58.1.
- 2./ HIL VKF 1940. 1. oszt. eln. 4951-5140
- 3./ PIA KI-II/602. A KMP 1940. jan. 13-i II.sz. jelentése
- 4./ Schlai József vájár visszaemlékezései. Kéziratban.
- 5./ OL MÁK Rt. Rendelet. 100.
- 6./ PIA MÁK Rt. Iratcsomó 1932-1945.
- 7./ PIA MÁK Rt. Üzemi titkárok. /Bizalmas/
- 8./ Dézsényi Miklós; Hősök és árulók Bp., 1945. 36.1.
- 9./ HIL VKF 1941. 1. oszt. eln. 4781.
- 10./ Dézsényi M.: id. m. 37.1.
- 11./ Népszava 1938. október 8.
- 12./ O.K.N. I.k. 250.1.
- 13./ U.o. 449.1.
- 14./ U.o. 249.1.
- 15./ U.o.
- 16./ U.o. 408.1.
- 17./ PIA Bányászszakszervezet. 9. Iratcsomó.
- 18./ U.o. Jegyzőkönyv 10-11.1.
- 19./ Népszava 1940. február 21.
- 20./ U.o.
- 21./ U.o.
- 22./ U.o.
- 23./ U.o.
- 24./ ~~Kör.~~ OL MÁK Rt. Igazgatósági ülés jegyzőkönyvei 1940.
- 25./ O.K.N. I.k. 251.1.
- 26./ O.K.N. V.k. 189.1.
- 27./ PIA MÁK Rt. Sztrájkstatisztika 1940.
- 28./ PIA MÁK Rt. Bányabizalmas. Levelezés 1932-1945.
- 29./ Lásd Lackó Miklós: Nyilasok és nemzetiszocialisták c. könyvének idevágó fejezetét. Bp., 1966.; valamint

Szekeres József: Az 1940. évi általános bányászsztrájk története c. tanulmányát. Századok 1967. 1-2.sz. 82-137.1.

30./ PIA MÁK Rt. Sztrájkstatisztika 1940.

V. Az 1940. évi bányászsztrájk részletes története

1./ A tatabányai eseményekre vonatkozóan lásd még Szekeres József id. tanulmányát 111-121.1.

2./ Népszava 1940. november 28.

3./ O.K.N. VII.k. 517-519.1.

4./ U.o. 365.1.

5./ OL Bányakapitányság iratai. MÁK Rt. Tatabánya, 1940.

6./ Az első napok helyzetéről Henney Gusztáv összefoglaló jelentése ad számot, melyben többek közt leírja: "A helyzet forradalmi jellegű, a hangulatvtulfűtött, az idegek tulfeszítettek voltak. Ordító férfiak, emberi művoltukból kivetkezett nők és gyerekek ezres tüntető tömegei lepték el a tereket. A tömeg állandóan tulkapásokra ragadtatva magát, súlyosan bántalmazta azokat; akik a munkában voltak vagy oda igyekeztek." HIL HM. 67.088 eln. 1/a.

7./ Összefoglaló jelentésében ezt írta: "Törekvésem az volt, hogy a tüntetéseket mielőbb megszüntessem és a felkavart tömeghangulatot mielőbb levezessem; 2. a kisebb létszámmal munkába menők, valamint ezek családtagjainak bántalmazását megakadályozni; 3. az üzembiztonsági munkásokat mielőbb; a többi fokozatosan munkába állítsam." HIL HM. 67.088 eln.1/a.

8./ HIL VKF 1.oszt.eln. 4591-5140.

9./O.K.N. VII.k. 365.1.

10./HIL VKF 1.oszt eln. 4591-5140

11./ U.o.

12./ U.o.

13. U.o.

14./ HIL HM. 66.458. eln. 1/a. oszt.

15./ HIL VKF 1.oszt.eln. 5141-5250

16./ U.o.

17/ U.o.

18./ U.o.

19./ OL Bányakapitányság iratai. MÁK Rt. Tatabánya, 1940.

20./ HIL VKF 1.oszt. eln. 5141-5250., ill. OL Bányakapitányság iratai. MÁK Rt. Tatabánya, 1940.

21./ HIL VKF 1.oszt. eln. 5401-5550. A nyugtalanság jelei a későbbi napokban is jelentkeztek, amiről a különböző helyzetjelentések tudósítanak: "A munkások hangulata itt is nyugtalan. Nincsenek megelégedve az Iparügyi

Miniszter Ur és a munkások küldöttsége által megállapított új munkabérekkel. Hangoztatják, hogy eddigi béreiken az új bérrendezés semmit sem javított. Az ár-emelkedéssel mutakozó jövedelemtöbbletet nem értékelik olyan mértékben, mint ahogyan ez a szolgáltatás megélhetésük szintjét emeli. Szociálisabb intézkedést várnak. /Tatabánya, 1940. XI.5./ HIL HM 65.489.

eln. 1/a. oszt.

"Valószínű, hogy ez a nyugtalanság csak az első fizetésig tart, mert sokan csak akkor tudják meg, hogy az új bérrendezés milyen emelést jelent a múlthoz viszonyítva. A felsőgallai örs november 5-én Jurida Antal felsőgallai lakost elfogta, mert november 3-án

Kovács József mésztelepi lakost megverte, amiért a sztrájk ideje alatt dolgozott." /Tatabánya, 1940. XI.7./ HIL HM. 65.510. eln. 1/a. oszt.

"Egyes családoknál nyugtalanságot keltett, hogy a bányavállalat által nyújtandó kedvezményekből a szülőket és 17 évet betöltött családtagokat kizárják." /Tatabánya, 1940. XI. 9./ HIL HM. 65.592. eln. 1/a. oszt.

"A hangulat általában nyugodt, Csupán a Központi Műhely munkásai között észlelhető némi nyugtalanság. Ezek a munkások nincsenek megelégedve az új bérrendezéssel. Hangoztatják, hogy a bérrendezés előtt is megkeresték azt az összeget, amit a bérrendezés után kapnak." /Tatabánya; 1940. XI. 13./

HIL HM. 66.458. eln. 1/a. oszt.

22./ ~~XXXX~~ OL MÁK Rt. Titkárság. A Bányakapitányság kérdőívei 1939-1944. Lásd a 19. sz. jegyzetet.

23./ OL Bányakapitányság iratai MÁK Rt. Tatabánya, 1940.

24./ U.o.

~~25./XXXXXX~~

25./ Lásd erre vonatkozóan a párt taglétszámának csökkenéséről szóló jelentést. HIL HM eln. oszt. 47.598.

26./ Népszava 1940. november 28.

VI. A dekonjunktura évei /1941-1944/

1./Lásd a függelék I.,II. táblázatát.

2./Berend T.I.- Ránki Gy. id. m. 412.1.

3./ Lásd a függelék II.sz. táblázatát és Berend T.I.-
- Ránki Gy. id.m. 416.1.

4./ OL MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések 1941.

5./ Lásd a függelék IV.sz. táblázatát

6./ OL MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések 1942.

7./ V.ö. a függelék I. és IV.sz táblázatát

8./ OL MÁK Rt. Titkárság /26.csomó/ Levelezés.1942. XI.14.

9./ PIA MÁK Rt. Igazgatóság Tatabánya. A. XXII. 7/1937/19.

10./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1942.XI. 14.

- 11./ Lásd a függelék VII. táblázatát
- 12./ OL MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések 1942.
- 13./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1942. XI. 14.
- 14./ Lásd a függelék III.sz. táblázatát
- 15./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1943. május.
- 16./ Lásd a függelék IV.sz. táblázatát
- 17./ Lásd a függelék VII. sz. táblázatát
- 18./ OL MÁK Rt. Levelezés 1946. III. 20.
- 19./ Ausch Sándor: Az 1945-1946. évi infláció és stabilizáció Bp., 1958. 49.l.
- 20./ PIA BM res. 1943/7/4030.
- 22./ O.K.N. XIV.k. 157.1.
- 23./ U.o.
- 24./PIA MÁK Rt. Igazgatóság. A. XXII. 7/1937/19.
- 25./ U.o.
- 26./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1942. XI. 14.
- 27./ U.o.
- 28./ OL MÁK Rt. Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei 1942.
- 29./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1942. XI. 14.
- 30./ U.o.
- 31./ U.o.
- 32./ U.o.
- 33./Lásd a függelék XII.sz táblázatát
- 34./ OL MÁK Rt. Jelentés a Bányakapitányságnak 1946. III.20. Levelezés.
- 35./ PIA A.XIX. 3/1/1942/2.
- 36./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1943. május.
- 37./ PIA MÁK Rt. Iratanyag. Tatabánya 1934-1945.

VII. A mozgalmi élet kibontakozásának évei

- 1./ Nemzeti Munkaközpont /NMK/: 1930-tól 1935-ig a Magyar Országos Véderő Egyesületben /MOVE/ az Egyesület alosztályaként, 1935-1944 őszéig külön szervezetként, önálló alapszabállyal működött. Alapítója és elnöke mindvégig vitéz Marton Béla volt. Marton korábban huszárfőhadnagy, a MOVE-ben Gömbös munkatársa volt. A bécsi és szegedi ellenforradalmi társaságok aktivája. Pest megyei földbirtokos, vajüzem- és tejgazdaságtulajdonos, képviselő, a 30-as években a MOVE elnöke és ugyanakkor a NEP főtitkára.
- 2./ Zágoni E.: id.m. 72.l. A NMK-ra vonatkozó további ismereteket lásd még Dósa Rudolfné: A Nemzeti Munkaközpont szerepe az ellenforradalmi rendszer munkáspolitikájában. Párttörténeti Közlemények 1968. augusztus. 135-166.l.

- 3./ PIA MÁK Rt. 9.Iratcsomó /MÉP Tatabányai kerületi lev./
- 4./ Zágoni E.: id.m. 73.1.
- 5./ Népszava 1941. április 5.
- 6./ U.o.
- 7./ U.o.
- 8./ U.o.
- 9./ U.o.
- 10./ U.o.
- 11./ Népszava április 16.
- 12./ U.o.
- 13./ U.o.
- 14./ Népszava május 11.
- 15./ U.o.
- 16./ PIA Bányászszakszervezet jegyzőkönyvei 1941. 9. csomó.
- 17./ U.o.
- 18./ U.o.
- 19./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1941. augusztus 21.
- 20./ U.o.
- 21./ PIA Bill. res. - 1942-1-13000.
- 22./ U.o.
- 23./ U.o.
- 24./ U.o.
- 25./ U.o.

~~26xx~~

VIII. A bányamunkások gazdasági, politikai mozgalmai
1942-1945 között

- 1./ A Magyarországi munkásmozgalom. 1939-1945. Bp., 1959-60.
- 2./ id.Bányai András, Schlai József, id. Szilágyi József visszaemlékezései. /Kézirat/
- 3./ Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kultur- és sportmozgalomban. /1925-1945/ Bp., 1963.
- 4./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1942. augusztus 21.
- 5./ ~~OL~~ MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1942. XI. 14.
- 6./ OL MÁK Rt. Üzemi titkárok. Bizalmas dosszié
- 7./ PIA MÁK Rt. 9.Iratcsomó /MÉP Tatabányai kerületi lev./
- 8./ Hörváth József: A magyar szakszervezeti mozgalom története 1939-1945 között Bp., 1956.
- 9./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1942. augusztus 21.
- 10./ OL MÁK Rt. Titkárság. Levelezés 1943. június 1.
- 11./ U.o. 1943. június 23.
- 12./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1943. augusztus 28.

- 13./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1943. augusztus 28.
- 14./ U.o.
- 15./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1943. szept. 17.
- 16./ OIMAK Rt. Titkárság. Levelezés 1943. május.
- 17./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1943. június 25.
- 18./ U.o.
- 19./ PIA Bill. VII. res. 1943-7-3466
- 20./ Baloldali összesítő jelentések 1943. július 29.
- 21./ U.o.
- 22./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1943. október 15.
- 23./ HIL HM eln.oszt. 1943. VII. 30.
- 24./ U.o.
- 25./ HIL HM eln. oszt. 1943. VIII. 21.
- 26./ PIA Bányászszakszervezet /9.csomó/ Közgyűlési jegyzőkönyvek.
- 27./ O.K.N. XIII.k. 11.1.
- 28./ OL Miniszter Tanács Jegyzőkönyvei 1943. november 16.
- 29./ U.o.
- 30./ Kossuth Rádió adásai; 1943:nov.27. Munkásmozgalmi Intézet Értesítője 1955. I./1.
- 31./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1944. január 21.
- 32./ U.o.
- 33./ U.o.
- 34./ U.o.
- 35./ PIA Bill. VII. res. -1944-13-2275
- 36./ Kovács Klára: Tatabánya szabadságáért. Dolgozók Lapja 1.s
- 37./ Horváth József id.m. 23.1.
- 38./ U.o.
- 39./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1944. július 15.
- 40./ U.o.
- 41./ Horváth J. id.m. 25.1.
- 42./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1944. szeptember 30.
- 43./ Bárdos László: Bányászsziv és bányászököl. Tatabánya, 1958.
- 44./ PIA bányászszakszervezet /9.csomó/ Közgyűlési jegyzőkönyvek
- 45./ PIA Baloldali összesítő jelentések 1944. január 7.
- 46./ U.o. 1944. március 10.
- 47./ U.o. 1944. március 17.
- 48./ U.o. 1944. szeptember 15.

- 49./ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához.
V. köt. 1939-1945. Bp., 1955.
- 50./ Az illegális Szabad Nép Bp., 1955.
- 51./ PIA A/XIII/1/1944/6.

IX. A bányamunkások harca a nyilas rémuralom ellen.
A szénmedence felszabadulása

- 1./ A bányászok élete a Horthy-rendszerben Bp., 1960. 303.1.
- 2./ Berend T.I.- Ránki Gy. id.m. 541.1.
- 3./ Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása Bp., 1960.
139-140.1.
- 4./ A bányászok élete a Horthy-rendszerben Bp., 1960. 303.1.
- 5./ OL MÁK Rt. Titkárság. Nyilaskeresztes Párt tevékenysége
- 6./ Kovács Klára id.cikk Dolgozók Lapja 1955. 5.sz.
- 7./ A sárisápi partizánharcokra vonatkozóan lásd Kocsis
Tamás: Sárisáp első felszabadulása c. cikkét/Magyar
Nemzet 1964. június 21.; Kovács Béla: Fejezetek a
sárisápi partizánok történetéből c. cikkét /Új Világ
1955. 3.sz./ Magyar szabadságharcosok a fasizmus
ellen Bp., 1955.
- 8./ Kovács Klára id. cikksorozata Dolgozók Lapja 1955. 5.sz.
- 9./ U.o.

FÜGGELÉK

- 1./ OL MÁK Rt. Levelezés 1939-1944. A Bányakapitányság
kérdőíveire adott válaszok alapján összeállított táblázat az oroszlányi üzem 1940-1941-es termelési adatai nélkül. Az országos adatok Berend T.I.- Ránki Gy. id.m. alapján 409.1.
- 2./ OL MÁK Rt. levelezés 1939-1944.
- 3./ U.o.
- 4./ U.o.
- 5./ U.o.
- 6./ U.o.
- 7./ U.o. és Berend T.I.- Ránki Gy. id. m. 412.1.
- 8./ U.o.
- 9./ U.o.
- 10./ U.o.
- 11./ Magyar statisztikai ~~évkönyv~~ zsebkönyv XIII.évf. 1946.
Bp., 1946. 1. Lakás, fűtés és világítás bér nélkül.
- 12./ U.o. 110-111. 1. Az 1942. adatok a Magyar Statisztikai
Évkönyv I. évf. 1942. Bp., 1944. alapján kiszedve. 122.1.
- 13./ OL MÁK Rt. Levelezés 1939-1944.

B I B L I O G R Á F I A

F o r r á s o k

Országos Levéltár /OL/

A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. 50 éve Bp., 1942.
MÁK Rt. Nyomtatott Igazgatósági jelentések 1939-1944
MÁK Rt. Igazgatósági ülések jegyzőkönyvei 1939-1944
MÁK Rt. Rendeletek 1939-1944
MÁK Rt. Tatabányai igazgatóság jelentései, levelezése.
MÁK Rt. Tatabányai Titkárság iratai /26. csomó/
MÁK Rt. Bányakapitánysági iratok 1939-1944

MSZMP Párttörténeti Intézet /PIA/

MÁK Rt. Bányabizalmas jelentések 1939-1944
MÁK Rt. Üzemi bizalmas jelentések 1939-1944.
MÁK Rt. Iratcsomó 1934-1944
MÁK Rt. Sztrájkstatisztika 1940.
A Bányászszakszervezet jegyzőkönyvei /9. iratcsomó/
Baloldali összesítő jelentések 1939-1944

Hadtörténeti Múzeum és Levéltár /HIL/

A VKF 1. oszt. eln. iratai 1940-1944
A HMI eln. oszt iratai 1940-1944

Az Országgyűlési Képviselőház Naplók /O.K.N./ 1939-1944

Országgyűlési Almanach 1939-1944

Magyar Statisztikai Évkönyvek

Népszava 1939-1942

Könyvek, dokumentumgyűjtemények

A Magyarországi munkásmozgalom. 1939-1945. Bp., 1959-60.
A bányászok élete a Horthy-rendszerben /szerk.: Kubitsch I.-
- Szekeres J./ Bp., 1960.
A magyar szabadságért Bp., 1946.
A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején /össze-
állította: Kádár Iván/ B.p., 1956.
Ausch Sándor: Az 1945-1946. évi infláció és stabilizáció.
Bp., 1958.
Az illegális Szabad Nép Bp., 1955.
Bárdos László: Bányászsziv és bányászököl Tatabánya, 1958.
Berend T.I.- Ránki Gy.: Magyarország gyáripára a második
világháboru előtt és a háboru időszakában Bp. 1958.
Dezsényi Miklós: Hősök és árulók Bp., 1945.
Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V. köt.
1939-1945. Bp., 1955.

- Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből. 1939-1945. Bp., 1965.
- Felszabadult hazánk /összeállítás/ Bp., 1955.
- Felszabadulás /dokumentum gyűjtemény/ Bp., 1955.
- Horváth József: A magyar szakszervezeti mozgalom története. 1939-1945. Bp., 1956.
- Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom /1939-1945/ Bp., 1965.
- Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon Bp., 1961.
- Lackó Miklós: A magyar munkásosztály fejlődésének fő vonásai a tőkés korszakban Bp., 1968.
- Lackó Miklós: Nyilasok és nemzetiszocialisták. 1935-1944. Bp., 1966.
- Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. /Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből 1941-1945. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Harsányi János/ Bp., 1966.
- Munkássors - munkásgond 1919-1944. /szerk.: Kővágó L.- Pintér I./ Bp., 1962.
- Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása Bp., 1960.
- Pásztor János: A tárnák katonái Bp. 1964.
- Serfőző Lajos: A KMP tevékenysége a munkás kultur- és sportmozgalomban /1925-1945/ Bp., 1963.
- Zágoni Ernő: A magyar kommunisták a munkásegységért Bp., 1963.
- Válogatott írások a magyar ifjómunkás mozgalom harcok multjából Bp., 1952.

Cikkek, Tanulmányok

- Baktai Ferenc: A sárisápi példa. Népszava 1955. 18.sz.
- Dósa Rudolfné: A Nemzeti Munkaközpont szerepe az ellenforradalmi rendszer munkáspolitikájában. Párttörténeti Közlemények 1968. 3.sz.
- Kocsis Tamás: A huszadik esztendőben /Sárisáp első felszabadulása/ Magyar Nemzet 1964. június 21.
- Kolossa Tibor: A szénbányák államosítása /Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből/ Bp., 1955.
- Kovács Béla: Fejezetek a sárisápi partizánok történetéből Uj Világ 1955. 3.sz.

Kovács Klára: Tatabánya szabadságáért /cikksorozat/

Komárom megyei Dolgozók Lapja 1955. 1-5.sz.

Mucs Sándor: A magyar fegyveres ellenállási mozgalom megszervezése és szerepe Magyarország felszabadításában 1941-1945. Hadtörténeti Közlemények 1957. 1-2.sz.

Orosz Dezső - Pintér István: Adatok a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti felépítéséhez /1942-1944/

Párttörténeti Közlemények 1962. 2.sz.

Stoll Lóránt - Radó Antal: Szénbányászatunk fejlődése és feladatai. Közgazdasági Szemle 1955. 3-4.sz.

Szekeres József: Az 1940. évi általános bányászsztrájk története. Századok 1967. 1-2.sz.

Zágoni Ernő: A magyar szociáldemokrácia jobb- és baloldala az antifasiszta nemzeti összefogásról és a munkásegységfront megteremtéséről. 1939-1941. Párttörténeti Közlemények 1961. 1.sz.

Tartalom jegyzék

I. A tatai szénmedence rövid környezetrajza	1.
II. A gazdasági mámor évei	7.
III. A gazdasági mámor másik oldalán	15.
IV. A bányamunkásság szervezettségének problémái a konjunktura éveiben	38.
V. Az 1940. évi bányászsztrájk részletes története	57.
VI. A dekonjunktura évei /1941-1944/	74.
VII. A mozgalmi élet kibontakozásának évei	89.
VIII. A bányamunkások gazdasági, politikai mozgalmai 1942-1945 között	100.
IX. A bányamunkások harca a nyilas rémuralom ellen. A szénmedence felszabadulása	123.
FÜGGELÉK	128.
Jegyzetek	134.
Bibliográfia	144.